

คำนำ

สำหรับฉบับที่ ๕ และต่อมา

หนังสือแบบเรียนธรรมวินัย ที่พิมพ์ใหม่ในยุคนี้นี้ ข้าพเจ้า
เปลี่ยนแปลงแก้ไขวิธีใช้อักษรให้ถูกต้องตามนิยมในบัดนี้จนตลอด เพื่อ
อนุโลมให้ถูกต้องเป็นระเบียบเดียวกัน แม้หนังสือธรรมสมบัติหมวด
ที่ ๒ สังคีตติกาที่พิมพ์ครั้งนี้อย่างนี้ ก็นำวัตรตามระเบียบนั้น ส่วนเค้าความ
คงไว้ตามฉบับเดิม

โดยพระกระแสรับสั่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า

พระสาสนโสภณ

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๕

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวร ป. เอก) กรรมการมหาเถรสมาคม

คำนำ

สังคีตติกา นี้ แสดงเรื่องพระสงฆ์สาวกทำสังคายนา คือเรียบ
เรียงศาสนธรรมคำสอนของพระศาสดาไว้เป็นแบบแผน ในเวลา
ที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้ว เพื่อประชุมชนอันเกิด
ณ ภายหลัง จะได้ยินได้ฟังแล้ว จะได้ศรัทธาเชื่อถือแล้วและศึกษา
ปฏิบัติตาม เป็นอุบายนำพระศาสนาให้ยืดยาว เมื่อพระศาสดายัง
ทรงพระชนม์อยู่ ได้ทรงบัญญัติพระวินัยตั้งไว้เป็นอาณัติเพื่อรักษา
สงฆบริษัท และประทานโอวาทานุศาสน์ แก่ภิกษุสงฆ์บรรพชิตใน
ทางธรรมไว้อย่างไร เมื่อไม่ได้รวบรวมเรียบเรียงเข้าไว้เป็นหมวด
หมู่ ก็ยากที่กุลบุตรผู้เกิดในภายหลังจะรู้ทั่วถึง ด้วยล่วงแห่งพระ
ศาสดาและสาวกซึ่งบวชทัน ก็มีแต่จะอันตรธานไปโดยลำดับชั่วอายุ

เป็นแน่นอน การสังคายนาจึงเป็นกิจสำคัญที่สุด ควรแท้ที่เดียวที่สงฆ์สาวกจะพึงทำ ด้วยความนิยมนับถือในพระศาสดา และด้วยอหยาศัยแผ่ประโยชน์แก่ผู้อื่นในภายหลัง. ทั้งในครั้งนั้น การเทศนาสั่งสอนก็เข้าไปโดยลำพังวาท้องบ่นจำใส่ใจ และฝึกหัดประพาดิเจนกันมาเท่านั้น ไม่ได้ใช้จดบันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร การสังคายนาต้องเป็นกิจจำเป็นยิ่งขึ้นอีกเพียงใด ผู้มีปัญญาที่อาจเห็น. เหตุการณ์ในบ้านเมืองที่เป็นอดีตล่วงไปแล้ว เพราะขาดสังคายนา เป็นแต่บอกเล่าเฉพาะบุคคลสืบกันมาด้วยปาก กว่าจะถึงสมัยรจนางสาวดารก็สูญเสียมากกว่ามาก จนรู้สึกเสียดายนัก นี้ชักมาสาธกให้เห็นประโยชน์แห่งสังคายนา.

การทำสังคินั้น ไม่มีเฉพาะแต่คราวเดียว ย่อมมีมาโดยลำดับตามคราวตามสมัย ที่พระสงฆ์ผู้ครองศาสนาในเวลานั้น ๆ ปรารภความเลอะเลือนแห่งศาสนธรรมที่เป็นมาตามชั่วอายุ และพร้อมกันชำระสะสางข้อที่เห็นว่าไม่เป็นธรรมออกเสีย จัดสรรข้อที่รับรองว่า "เป็นธรรมเข้าไว้" วางแบบแผนให้ได้นำสืบมาอีกเล่า. ตามเรื่องราวปรากฏว่าได้ทำที่ชมพูทวีปอันเป็นที่เกิดแห่งพระศาสนา ในเวลาที่พระธรรมวินัยยังไม่แผ่มาถึงนานาประเทศ ๓ ครั้ง. คราวแรกพระมหากัสสปะเป็นผู้ขึ้น ปรารภคำสุกัททภิกษุผู้บวชต่อแก่ กล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย เมื่อพระศาสดานิพพานได้เพียง ๗ วันเท่านั้น เป็นเหตุ ทำที่กรุงราชคฤห์ ในปีปรินิพพานนั่นเอง การกสงฆ์ ๕๐๐ รูป ได้พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก ๗ เดือนจึงเสร็จ. คราวที่ ๒ พระยสกาภคณทบุตรเป็นผู้ชักนำ ปรารภเรื่องภิกษุชาวเมืองเวสาลีพวกวัชชีบุตร ผู้ประพาดิณกริตพิศพระวินัยเป็นเหตุ ทำที่เมืองเวสาลีนั่น เมื่อพุทธปรินิพพานแล้วราว ๑๐๐ ปี การกสงฆ์ ๗๐๐ รูป ได้พระเจ้ากาลาโศกเป็นศาสนูปถัมภก ๘ เดือนจึงแล้ว. คราวที่ ๓ พระโมคคัลลบุตรติสสะเป็นผู้ปรารภขึ้น เพราะเหตุเดียริถีย์

เข้ามาปลอมบวชในภิกษุสงฆ์ และแสดงลัทธิของตนเข้าปนเปไว้
เมื่อกำจัดพวกนั้นออกไปได้แล้ว จึงได้ชำระพระธรรมวินัยใหม่ ทำ
ที่กรุงปาฏลิบุตร เมื่อพุทธศาสนายุกาล ราว ๒๓๔ ปีล่วงไปแล้ว การก

๑. แต่ในหนังสือทั้งหลาย มักกล่าวว่า ๒๑๘ ปี ซึ่งเป็นสมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราช
ปราบดาภิเษก ไม่ได้บวกกาลจำเดิมแต่นั้นกว่าจะถึงสังคายนาเข้าด้วย.

สงฆ์ ๑,๐๐๐ รูป ได้พระเจ้าธรรมาโศกมหาราชเป็นศาสนูปถัมภก
๕ เดือนจึงสำเร็จ. ตั้งแต่นั้นมามิเชื่อว่าพระโมคคัลลีบุตรติสสะ เสด็จ
เห็นพระศาสนาจะไม่ตั้งถาวรในชมพูทวีป จึงส่งพระเถระทั้งหลายให้
ไปประกาศพระศาสนาในนานาประเทศหลายตำบลด้วยกัน. จำเดิม
แต่นั้นก็ไม่ได้ข่าวถึงพระศาสนาในชมพูทวีปอีกเลย. ในถิ่นที่พระเถระ
ทั้งหลายอื่นไป ก็ไม่ได้ข่าวเหมือนกัน เว้นไว้แต่เรื่องพระมหินทร
ไปลังกา เพราะพระคัมภีร์ที่เป็นแบบฉบับได้มาจากสายนั้นทางเดียว
ตั้งแต่นี้ ข่าวศาสนาที่รู้มา จัดว่าเป็นแต่จากสาขาอันหนึ่ง. การ
สังคายนาซึ่งมีต่อมาก็ที่ลังกานั้นเอง ทำกันตามลำพังพระสงฆ์ในเกาะ
นั้น ควรนับว่าเป็นแต่อนุสัจจิติสังคายนาอันแยกเป็นสาขาออกไป
แต่พวกลังกาและพวกที่ใช้พระคัมภีร์อันได้มาจากสายนั้น ก็นับ
สังคายนาในที่นั้นเข้าต่อลำดับสังคิติในชมพูทวีป. ที่นับว่าเป็นคราว
ใหญ่ ก็ครั้งพระมหินทรไปประดิษฐานศาสนา ณ ที่นั้น เมื่อพุทธ-
ศักราช ๒๓๖ ปี จนมีกุลบุตรชาวเกาะนั้นเอง ได้ศรัทธาออกอุปสมบท
เล่าเรียนรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกธรรม และบอกกล่าวสั่งสอนกัน
ได้เองแล้ว ก็ประชุมพระสงฆ์ เป็นมหาสังนิบาต ให้พระอรวิญญูแสดง
ความรู้ในบริษัท เพื่อประกาศพระศาสนาว่ายังลงมั่นแล้วในที่นั้น
นับว่าเป็นครั้งที่สี่ แต่ก็ดูไม่เชิงเป็นสังคายนาแท้. อีกครั้งหนึ่ง เมื่อ
พุทธกาลได้ราว ๔๕๒ ปีล่วงไปแล้ว พระภิกษุพหูสูตในเกาะนั้นได้

๑. นี้กำหนดปีเสวยราชย์ครั้งที่ ๒ แห่งพระเจ้าวิภูคามธิดอภัย สังกายนาก็คงมีในระหว่างปีนี้กับปี ๔๖๕ ซึ่งเป็นปีสุครีพกาลนั้น. หนังสือทั้งหลายกล่าวว่า ทำเมื่อพุทธศักราช ๔๓๓ ปีบ้าง ๔๐๐ ปีบ้าง แต่ถ้าเข้าไปกว่ากำหนดนั้น ก็ยังไม่ถึงเวลา.

คิดจารึกพระพุทธรูปเป็นอักษรลงในใบลาน คุณเป็นหลักฐานดี นับเป็นครั้งคำรบห้า. การทำสังคิตีในลังกาขึ้นชื่อลือชาอยู่ที่สองคราวเท่านั้น. พระสงฆ์ผู้ทำควรได้รับความยกย่องนับถือของพุทธศาสนิกบริษัททั่วไป เพราะได้ทำกิจอันสำคัญนี้.

การที่เทศนาเรื่องสังคายนานั้น เรียกว่ามีแจง เป็นบุญที่นิยมกันมาก และทำในการศพหรือการกระตุกโดยปกติ เพราะเป็นกิจสำคัญของพระสงฆ์สาวกผู้เป็นภาระธุระพระพุทธศาสนา และท่านทำเมื่อพระศาสนานิพพานแล้วใหม่ เป็นอันให้เข้าเรื่องกัน. อาการที่ทำนั้น มักมีปฐมสังคายนาเป็นพื้น พระเทศนา ๓ รูป นั่งรูปละธรรมาสน์พร้อมกัน สมมติว่าเป็นพระมหากัสสปะรูป ๑ มักเลือกท่านผู้ใหญ่ สูงอายุกว่าในหมู่นั้น เป็นพระอุบาลีรูป ๑ เป็นพระอานนท์รูป ๑ มีพระสวดเต็มที่ทำจำนวนการกสงฆ์ในครั้งนั้น ๕๐๐ รูป แต่ลดลงครึ่งร้อยละ ๕ เข้ากันไป ๒๕ รูปเป็นพื้น เกินกว่านั้นก็มี แต่ที่น้อยกว่านั้น คุณเหมือนไม่มี บ้างก็มีพระสวดพิเศษสำหรับหนึ่ง ๔ รูป เรียกว่ามหานาคหรือคู่สวด จะเป็นเพราะแต่เดิมใช้เพียงเท่านั้นพอครบสำหรับขึ้นเตียง อย่างสวดศพกระมัง. ท่านผู้เทศนาแสดงเรื่องแล้วก็ปฐจาและวิสาขนา พระอื่นก็สวด ตามวาระอันถึงเข้า. บางคราวก็ไม่มีการปฐจาวิสาขนา เป็นแต่แสดงเรื่องตามหน้าที่ของตน ที่เทศนา รูปเดียวก็มี. สังกายนาคราวอื่นก็เทศนาบ้าง แต่ก็มีน้อยนัก และมักจะมีเพียงทุติยกับตติยสังคิตี.

สังคิตติกา ฉบับนี้เป็นสำนวนเก่า เห็นว่าไพเราะดี ควรรักษา

ไว้ไม่ให้ศูนย์ จึงนำมาลงพิมพ์ แต่ยังไม่ใช้ฉบับเก่าแท้ เป็นฉบับ
ที่เรียงแก้จากฉบับเดิมอีกต่อหนึ่ง ฉบับเดิมเพิ่มจะหาได้ จะพิมพ์ก่อน
ก็ไม่ทันคราว จึงพิมพ์ฉบับนี้ก่อน. ฉบับลานที่สร้างกันต่อ ๆ มา
หาผู้ตรวจตรามิได้ ย่อมผิดเลอะเทอะเป็นอันมาก ยากที่จะชำระให้
หมดจดดีด้วยถูกต้องตามของเดิม แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าก็ตั้งใจที่
จะรักษาถ้อยคำโวหารให้คงอยู่ เว้นไว้แต่ที่สันนิษฐานว่าฉบับผิด
และได้หลักที่จะพึงอ้างอิง.

ก่อนเริ่มเรื่อง จะนำมารัมภกถา คือคำปรารภสำหรับปฐม-
สังคีติมาลง เพื่อให้เห็นว่าการบุญนี้เป็นที่นิยมของชนบททั้งหลายเป็น
อย่างไร.

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๓ เมษายน ร.ศ. ๑๒๕

อาร์มภกถา

สำหรับปฐมสังคายนา

อภิวาทนสีลิสส

นิจจํ วุฑฒาปจายโน

จตุตาโร ฆมา วุฑฒนติ

อายุ วณโณ สุขํ พลนติ.

อาตมภาพขออำนาจพรพุทธภายิต ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ
สุขะ พละ จงสถิตถาวรวพัฒนาการตั้งมั่นในบวรจันชปีญจกแห่งบพิตร
ปัจจยทายก และอุบาสกอุบาสิกา ผู้ประกอบด้วยศรัทธาเป็นมหากุศล
มีท่านผู้เป็นอธิบดีสามิทานเป็นต้น ล้วนประกอบด้วยวิมังสาธิบดี
ปัญญาอันพิจารณาเห็นอนิจจาทีลักษณะว่า อนิจจํ วต สรรพสิ่ง
สมบัติมีพรรณต่าง ๆ มีหิริญสุวรรณเป็นต้น ย่อมเป็นอนิจจิง จลาจล
แปรผันด้วยสรรพภัยอันตราย มีราชันตรายเป็นอาทิ อันจะเป็น
อนุกาณินิติตตามไปในปรภพเบื้องหน้าหามีได้ อนตมโส สริรมปิ
แม้ย่งด้าแต่สริระร่างกาย อวัยวะน้อยใหญ่แห่งอาตมานี้ เมื่อ
อาตมาจะไปยังปรภพ ก็เป็นเจทกธรรมขาดเค็ดกระเด็นออกจากกัน
จะได้ไปด้วยอำนาจอาตมาหามีได้ เบื้องว่าพิจารณาเห็นในอนิจจาที-
ลักษณะคั้งนี้แล้ว จึงเกิดปัญญินทรีย์ คือปัญญาเป็นใหญ่ในวิจาร
พิจารณาว่า สิ่งอื่นเว้นจากกุศลแล้ว อันจะได้เป็นแก่นสารหามีได้
อปุเปว สาธะยฺย แม้นโจนอาตมาจะกระทำให้ทรัพย์แห่งอาตมาเป็น

แก่นสารติดตามไปในปรภพเบื้องหน้า เมื่อพิจารณาพิจารณาดังนี้ ก็เห็นว่าทรัพย์เป็นแก่นสารนั้น ด้วยความสามารถที่อาตมาฝังฝากลงไว้ในพระพุทธศาสนา คือเจตนาที่อาตมาสละทรัพย์ออกกระทำเป็นพุทธานุชาธรรมบูชา สังฆบูชา นี่แลได้ชื่อว่าฝังทรัพย์ไว้ในที่อันเป็นแก่นสารอนุคามินีนิธิ วิธีฝังขุมทรัพย์เป็นเสบียงตามเลี้ยงอวัยวะอาตมาไปยาวตราบเท่าสิ่วโมกขอมตมทานิพพาน เมื่อปัญญินทรีย์พิจารณาเห็นดังนี้แล้ว จึงบังเกิดสัทชินทรีย์เป็นใหญ่ในลักษณะที่เชื่อในผลศีลผลทานผลเมตตา ภาวนา สดับฟังพระสัทธรรมเทศนา สัทชินทรีย์นั้นเป็นอจลธรรมเป็นใหญ่ จะมีได้หวาดหวั่นไหวเชื่อแท้ในคุณทานเป็นอาทิ ดังนี้แล้ว จึงบังเกิดวิริยินทรีย์ความอดสาหะเป็นใหญ่ ในที่จะกระทำซึ่งกุศล เมื่อวิริยินทรีย์บังเกิดแล้ว จึงได้กระทำสำเร็จกิจในพิพิชกุศลต่าง ๆ เหมือนอย่างบพิตรกระทำในครั้งนี ย่อมพร้อมไปด้วยอินทรีย์ทั้ง ๓ ประการบังเกิดขึ้นแล้ว จึงประหารเสียซึ่งข้าศึกภายในคือ มัจฉริยะความตระหนี่ เมื่อข้าศึกคือมัจฉริยะความตระหนี่พ่ายแพ้แล้ว บพิตรจึงได้กระทำสรรพกองการกุศลต่าง ๆ คือได้สมาทานศีล ๕ ศีล ๘ และถวายอาหารบิณฑบาตและไตรจีวรบริขาร บูชาแก่พระภิกษุสงฆ์อันทรงจตุปารีสุทธิศีลในพระศาสนา ณ กาลบัดนี้ ได้ชื่อนิธิขุมทรัพย์คือบุญ จะเป็นอนุคามินีตามบพิตรไป ฉายา อิว อุปมาดั่งเงาติดตามซึ่งสรีระ, อนึ่ง พระพุทธภูมิกตรัสไว้ในอนุปุพพิคถาว่า ทลิตุททาริกกุศลธรรมมีทานเป็นต้น จะกันเสียซึ่งความเข็ญใจ อปายสญจนัน

กุศลนี้ย่อมปิดเสียซึ่งประตูดุราบาย ๔ สกคโสปาณ กุศลนี้เป็นบันได
ขึ้นสู่สวรรค์เทวโลก กณฐกฐาวรี กุศลนี้เป็นกัณฐกฐาอันประเสริฐ สำหรับ
จะได้ขึ้นไปในทางคันธารคือสังสารวัฏ โมกขปุเปเวสนิ กุศลนี้จัก
เป็นวิธีดำเนินเข้าสู่วิโมกขอมตมทานิพพาน องค์พระพิชิตมารทรง
สรรเสริญไว้ละนี้. บพิตรจงมีจิตเปรมปรีดิ์ปราโมทย์ในกุศลของบพิตร
ในครั้งนี้อย่าให้บังเกิดวิปฏิสารกินแค้นแกล้งใจในวัดอุทยานและ
ปฎิภาหผู้รับทาน พึงให้พร้อมไปด้วยไตรกาล เจตนาทั้ง ๓ คือ
ปุพพเจตนา มุญจนเจตนา อปราปรเจตนา เจตนาในเบื้องต้น
ในท่ามกลาง ในภายหลัง ให้บริบูรณ์พร้อมใสเป็นอันดี จะเป็นที่ยัง
กุศลให้ใหญ่ยิ่ง หาที่สุดมิได้.

ก็บัดนี้ บพิตรคิดให้มีพระสังคายนายตามเยี่ยงอย่างพระอรหันต์
มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธานได้กระทำมา อันนี้เป็นการยากนัก
ยากหนาที่จะกระทำแต่ละครั้ง เมื่อกระทำแต่ละครั้งดูจดังว่า
ช่วยบำรุงพระศาสนา คือโอวาทคำสั่งสอนแห่งองค์พระมุณีทรเจ้า
ให้รุ่งเรืองไปตราบสิ้น ๕,๐๐๐ พระวัสสา เหตุว่าการสังคายนานี้
เป็นวิธีรื้อกรองพระธรรมชั้น ทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น มิให้
วิบัติอันตรายเสื่อมสูญไป เหตุคั้งนั้น จึงว่าบุคคลผู้ใดให้มีพระ
สังคายนานี้ มีอานิสงส์มากนัก จะนับประมาณหาที่สุดมิได้ อากาโส
อิวิ อุปมาดังว่าอากาศอันหาที่สุดมิได้ อาตมาจะพรรณนาไปด้วย
อานิสงส์โดยอนนคบรรยาย การที่จะสังคายนายก็จะเป็นอันแน่นช้ำ

๑. ชื่อว่าที่พระมหาบุรุษโพธิสัตว์เจ้าทรงออกมหาภิเนษกรรม.

เหตุดังนั้น อาตมาจึงสำแดงโดยสังเขปกถา พอเป็นธรรมสวนานิสงส์
เฉลิมศรัทธาแห่งบพิตรให้แผ่ไพศาล สาธุศตบรุษทั้งปวงมีบพิตรเป็นประ
ธาน จงตั้งสัตตประสาทโดยสวนการ ฟังในเรื่องราวความปลื้มสังคาย
นาย อันมีในพระคัมภีร์อันชื่อว่าปฐมสามนต์ อันอาตมาจะดำเนินความ
ในเบื้องต้นไป ณ กาลบัดนี้.

พระปฐมสังคายนาย

กล่าวความจำเดิมแต่เมื่อ ถวายพระเพลิงพุทธศรีระเสร็จแล้ว พระมหากัสสปะประสิทธิ์ขึ้นมาถึงถ้อยคำสุภัททภิกษุผู้บวชต่อแก่ กล่าว จ้วงจาบพระธรรมวินัย ครั้งเดินทางมาจากเมืองปาวาย คราว ปรีนิพพานใหม่เพียง ๗ วันเท่านั้น ก็เกิดสังเวชใจ จึงรำพึงไปว่า สักหน่อยพวกภิกษุอลัชชีผู้ไม่มีอาย จะสำคัญเห็นไปว่าพระศาสนา หากครูอาจารย์มิได้แล้ว ก็จะฝ่าฝืนพุทธอาณัติ ยังพระสัทธรรมให้ อันตรธานเสียโดยพลัน เมื่อพระธรรมวินัยยังทรงอยู่ ก็เหมือนสมเด็จพระบรมครูยังมีพระองค์ สมควรแท้จริงที่จะสังคายนานศาสนาธรรม วางลงไว้ให้เป็นแบบฉบับจะได้ถาวรสืบกาลนาน ครั้นนึกขึ้นมาถึง อุปการของสมเด็จพระบรมครูอันมีแก่อาตมา ก็ยังรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ อันตนจะพึงกระทำ จึงแจ้งความคำริแก่พระสงฆ์ และชวนให้ปลงใจ ช่วยกันทำสังคายนาย. ภิกษุทั้งหลายก็อำนวยความสะดวก ขอให้พระเถระเจ้า จัดเลือกหาภิกษุผู้จะกระทำ พระเถระเจ้าเลือกแล้วแต่พระอรหันต- เจ้าผู้ได้ปฏิสัมภิทาแตกฉานในห้องพระไตรปิฎก อันได้รับความยกย่อง ของสมเด็จพระศาสดา คณาได้ ๕๐๐ หย่อนพระองค์หนึ่ง เพื่อ ไว้ช่องแก่พระอรหันต์. ครั้นจะเลือกเข้าแต่ต้นก็เกรงปรปวาท เหตุ พระอรหันต์นั้นยังเป็นเสขะไม่จบกิจ ครั้นจะเว้นเสียทีเดียวเล่า พระเถระเจ้าก็เป็นคลังพระสัทธรรมใหญ่ ได้เคยได้รับพระพุทธรูปกาเนือง ๆ มา.

พระสงฆ์ทั้งปวงจึงขอให้เลือกพระอานนท์เข้าด้วยพระองค์หนึ่ง ก็
พอครบ ๕๐๐ พอดี. พระเถระเจ้าทั้งปวงปรึกษาคงลงกันแล้ว ต่าง
พากันไปสู่กรุงราชคฤห์ เพื่อจะได้ประชุมกันกระทำสังคายนา ฝ่ายพระ
อานนท์เป็นวัตถุแห่งความโศกเศร้าของมหาชน พระเถระเจ้าไปถึงไหน
ก็มีคนร้องไห้รำพันถึงสมเด็จพระพุทธรองค์ไปถึงนั้น. เมื่อพระสังคีตกา-
จารย์เจ้าไปถึงพระนครราชคฤห์พร้อมกันแล้ว ก็เข้าไปถวายพระพร
ทูลขอให้ตัดกรรมพระเจ้าอชาตศัตรูราช ปฏิสังขรณ์มหาวิหาร ๑๘ ตำบล
เสร็จแล้ว ก็เข้าไปถวายพระพรทูลให้ทรงทราบความดำริจะกระทำ
สังคายนา. บรมกษัตริย์ก็ทรงอนุโมทนา รับเป็นการธุระฝ่ายอาณาจักร
แล้วตรัสสั่งให้ปลุกพระมณฑปอันใหญ่ งามไปด้วยจิตรกรรมอลังการ
แทบถ้ำตัดบัณณคูหา ข้างเขาเวภารบรรพต เสร็จแล้วก็ดำรัสสั่ง
ให้เผด็จแก่พระสงฆ์. ตกลงเป็นอันได้เริ่มการกระทำสังคายนา ใน
เดือนที่ ๒ แห่งพระวัสสา. ในเวลาปัจจุสมัยใกล้รุ่งจะเป็นวันสงฆ-
สันติบาท พระอานนท์ปรารถนาความเพียรโดยสามารถ ก็ได้สำเร็จ
พระอรหัตถ์ทันเวลา ตกว่าการกสงฆ์ล้วนแต่องค์พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐.
พระสงฆ์ปรึกษากันให้สังคายนาพระวินัยก่อนแล้วจึงพระธรรม เลือก
พระอุบาลีเป็นผู้วิสันนาพระวินัย เลือกพระอานนท์เป็นผู้วิสันนาพระ
ธรรม พระมหากัสสปเป็นผู้ถามต่างพระองค์สมมติอาตมาแล้วก็ถาม
และวิสันนาตามหน้าที่ โดยวาระอันมาถึง พระวินัยจัดเป็นปิฎกหนึ่ง
พระธรรมแยกเป็นพระสูตรตันตปิฎกและอภิธรรมปิฎก รวมเรียกว่าพระ
ไตรปิฎก ยกขึ้นสู่สังคายนาโดยลำดับกัน. เมื่อจบตอนหนึ่ง ๆ นั้น

นักธรรมโท - สังคีตติกา ธรรมสมบัติ (หมวดที่ ๒ สังคีตติกา) - หน้าที่ 7

พระอริยสงฆ์ก็สวดสังวัชยายแล้ว และทรงไว้เป็นแบบสืบมา สังกายนาย
ครั้งนั้นกระทำอยู่ ๗ เดือนจึงสำเร็จ.

ชมมจกุปวัตตตณฺหิ อาที กตฺวา ยาว สุกฺกทฺทปริพฺพาชก-
วินยนา กตฺพุทฺทกิจฺเจ กุสินารายํ อุปวัตตเน มลฺลนํ สาลวเน
ยมกสาลานมนฺตเร วิสาขปฺณฺณมิตฺวเส ปจฺจุสมเย อนฺุปาทีเสสาย
นิพฺพานธาตฺยา ปรีนินิพฺพุเต ภควตฺติ.

โลกนาถ ในเมื่อสมเด็จพระบรมโลกนาถสัมมาสัมพุทธ-
บพิตร ผู้ประเสริฐทางพระภาคเป็นอันงาม กตพุทฺทกิจฺเจ เมื่อ
พระองค์กระทำพุทฺทกิจ จำเดิมแต่ตรัสพระสัทธรรมเทศนาธัมมจัก-
กัปปวัตตตณฺสฺตราบเท่าทรมานสุกฺกทฺทปริพฺพาชก อันเป็นปัจฉิม-
เวไนยให้เลื่อมใสศรัทธาทรงให้บรรพชาเป็นเอหิภิกขุสำเร็จแล้ว และ
เสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ในระหว่างรั้งนกกั้งคู่ ในศาลวันป่าร้าง แห่ง
พระยามัลลราชทั้งหลาย ไกลกรุงกุสินารายราชธานี ปีมะเส็งนพศก^๖
กลางเดือนหกฤดูคิมหันต์วันอังคารเพลาปัจจุสมย์ใกล้รุ่ง ครั้งนั้น
อายุสุมา มหากุสโลโป พระอริยักสสปลเถรเจ้า ผู้มีอายุเป็นสังฆเถระ
ผู้เฒ่า มีวัสสาอายุกว่าสงฆ์ทั้งปวง ประมาณ ๗ แสน บรรดาที่มา
สนับนาคประชุมกัน ในกาลเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระ
นิพพาน สุตตาคัมภีร์ ปรีนินิพฺพุเต ภควตฺติ ในเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค
เจ้าเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน เมื่อถวายพระเพลิงแล้วล่วงไปได้ ๗ วัน
อนุสุตฺตฺรนฺุโต พระมหากัสสปลเถรเจ้าระลึกถึงถ้อยคำสุกฺกทฺทกิกฺขุ อัน

๑. เดิมเรียกว่า โกลินนระราช ต่อมาเป็น กุสินาราย บัดนี้เป็นกุสินารา ตามคำบาลี
๒. ฉบับเป็น อัฐศก เป็นที่คำนวณผิดของท่านผู้รจนา เหตุว่า ปีมะเส็งไม่ใช่ศกคู่
ฉบับเดิมเบญจศก แต่ก็ผิดโดยวิธีคำนวณ.

เป็นอุทธรณ์ขอพิชิตบวชต่อแก่ ว่าแก่สงฆ์ทั้งปวง ครั้งมาแต่เมือง
ปาวาย ว่าคูก่อนอาวุโส มา โสจิตฺต มา ปรีเทวิตฺต ท่านทั้งปวง
อย่าโศกเศร้าอย่าร้องไห้รำไรไปเลย สุมุตฺตา ที่นี้พื้นทุกข์พื้นร้อน
เราแล้ว พระมหาโคดมเขายังอยู่นั้นเบียดเบียนกล่าวว่า ว่าสิ่งนี้ควร
สิ่งนี้ไม่ควร เธอห้ามเธอปรามนั้น ๆ นี้ ๆ จำเดิมแต่นี้เราจะมิ
ความสุขสบายแล้ว ปรารถนาจะกระทำสิ่งใด เราก็จะกระทำสิ่งนั้น
คูก่อนอาวุโส ท่านทั้งปวงอย่าร้องไห้รำไรถึงพระสมณโคดมเลย พระ
สมณโคดมนิพพานเสียก็พื้นทุกข์พื้นร้อนเราทั้งปวงแล้ว ถ้อยคำที่สุภัท
ทิกขุอันเป็นอุทธรณ์ขอพิชิตบวชต่อแก่ ว่ากล่าวแก่สงฆ์ทั้งปวงจะ
พระมหากัสสปเถระเจ้าระลึกถึงถ้อยคำอันนี้แล้ว ก็บังเกิดธรรมสังเวชว่า
อนิจจา ๆ สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้านิพพานได้ก็วันมี ควรแล
หรือบังเกิดหลักต่อเสี้ยนหนามขึ้นในพระศาสนา สืบไปเมื่อหน้าอสังข
ภิกษุทั้งหลายสำคัญว่า พระธรรมวินัยนี้หากุหาอาจารย์มิได้ ได้เพื่อน
ฝูงที่เป็นอสังขเหมือนกันนั้นมากขึ้นแล้ว สทุทฺทมมํ อนุตฺตราเปยฺยํ นานา
จะกระทำซึ่งธรรมวินัยของสมเด็จพระพุทธเจ้านี้ให้อันตรธานเสื่อมสูญ
เสียเป็นอันปล้น ынฺนุน ผิดงั้นนี้อาตมาจะสังคายนาพระธรรมวินัย
ของสมเด็จพระพุทธองค์เจ้า จะกระทำพระธรรมวินัยนี้ให้สมควรที่จะตั้ง
อยู่สืบกาลช้านาน อันพระธรรมวินัยนี้ ถ้ายังประดิษฐานอยู่ตราบใด
ก็ได้ชื่อว่าสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้านี้ยังทรงพระทรมานมีพระชนม์อยู่

๑. บัดนี้เรียกว่า ปาวา ตามคำบาลี. ๒. ศัพท์มคธว่า สังคายนา แต่พูดเป็นเช่นนี้.

ตราบนั้น เหตุว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้แก่พระอานนท์
ว่า คุณก่อนสำแดงอานนท์ มมจฺเจน สตุถา เมื่อคทาตเสด็จเข้าสู่
พระนิพพานล่วงไปแล้ว พระธรรมวินัยที่ตถาคตตรัสเทศนาไว้แล จะ
เป็นครูสั่งสอนท่านทั้งปวง พระพุทธรูปของสมเด็จพระพุทธองค์เจ้า
ตรัสสั่งไว้แก่พระอานนท์จะนี้ แลอาตมาสมควรที่จะสังคายนาซึ่งพระ
ธรรมวินัยของสมเด็จพระพุทธองค์เจ้า ประการหนึ่งเล่า สมเด็จพระ
พระ ๑ ล ๑ เมื่อยังทรงพระทรมานอยู่นั้น ทรงพระเมตตาอนุเคราะห์
แก่อาตมาผู้ชื่อว่ากัสสปนี้มากนัก บังสกุลจิวรอันเป็นผ้าทรงของ
สมเด็จพระพุทธองค์เจ้านั้น พระพุทธองค์เจ้านั้นก็ผลัดเปลี่ยนประทาน
ให้แก่อาตมาผู้ชื่อว่ากัสสป และมีพระพุทธเจ้าตรัสว่า คุณก่อนสำแดง
กัสสป สาณานิ บังสกุลจิวรผืนนี้ทอดด้วยเส้นป่าน ตถาคตได้ทรง
อยู่บ้างแล้ว จิวรของกัสสปแก่นักนั้น กัสสปเอาผ้าบังสกุลผืนนี้ไป
ทรงเถิด ทรงพระกรุณาสงเคราะห์แก่อาตมาด้วยจิวรอสาธารณ-
บริโภคถึงเพียงนี้ ไซ้แต่เท่านั้น สมเด็จพระบรมครูเจ้านี้ ตั้งไว้ซึ่ง
อาตมาผู้ชื่อว่ากัสสปในสัมภุชฌานเสมอด้วยพระองค์ มีพระพุทธเจ้าตรัส
แก่สงฆ์ทั้งปวงว่า ภิกขเว คุณก่อนสงฆ์ พระตถาคตนี้ถ้าปรารธนา
จะเข้าสู่ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌานอันใด ๆ ตถาคต
เข้าสู่ฌานอันนั้น ยังอยู่โดยความปรารธนา ปรารธนาจะยังอยู่ด้วย
ฌานสุขนั้นสิ้นกาลใด ก็อยู่ได้สิ้นกาลเท่านั้น สำแดงกัสสปนี้เล่า

๑-๒. ต้นฉบับมีอยู่ว่า คุณกร ๑ ล ๑ ๓. ต้นฉบับว่า ปฐมฌาน ทุติย ๑ ล ๑
จตุตถฌานอันใด ๆ.

ถ้าปรารถนาจะเข้าสู่ปฐมฌาน ๆ ล ๆ จตุตถฌานอันใด ๆ สำแดง
กัศสปก็เข้าสู่ฌานอันนั้น ยังอยู่โดยปรารถนา ปรารถนาจะอยู่ด้วย
ฌานสุขสันต์กาลนานเท่าใด ก็อยู่ได้สันต์กาลนานเท่านั้น ทรงพระกรุณาตั้ง
อาตมาผู้ชื่อว่า กัศสป ไว้ในอัครฐานเสมอพระองค์ฝ่ายอุตตริมนุสส-
ธรรมถึงเพียงนี้ อาตมาอันจะกระทำการอื่น ๆ นอกออกไปกว่า
สังคายนายพระธรรมวินัยแล้ว มีอาจแก้หนีอันนี้ได้ ถ้าเว้นไว้แต่
สังคายนายพระธรรมวินัยให้ได้ สมเด็จพระพุทธองค์ก็แจ้งพระหฤทัย
อยู่แล้วว่า อาตมานั้นจะประดิษฐานไว้ซึ่งวงศ์คือพระสัทธรรม จึง
ทรงพระกรุณาอนุเคราะห์แก่อาตมา มีกรุณาคุณตั้งว่าสมเด็จพระบรม-
จักรวรรดิอันพิจารณาเห็นว่าพระปิโยรสานั้น จะสืบไว้ซึ่งสุริยวงศ์แล้ว
และทรงพระกรุณาพระราชทานซึ่งเกราะนามของพระองค์ ให้แก่
พระบวรคณย์โอรส อาตมานี้สมควรที่จะสังคายนายพระธรรมวินัยของ
สมเด็จพระบรมครูเจ้าในกาลบัดนี้ พระมหากัศสปเถรเจ้าดำริฉะนี้แล้ว
เมื่อจะยังภิกษุทั้งหลายให้มีอุตสาหะในที่จะสังคายนายพระธรรมวินัย จึง
เล่าเรื่องราวแต่ครั้งหลังเมื่อออกจากเมืองปาวายแล้วและมาสู่เมื่อกุสินา-
รายกับภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ ถ้อยคำที่สุภัทภิกษุกล่าวแก่ภิกษุทั้งปวงนั้น
พระมหากัศสปเถรเจ้านำเอามาสำแดงให้แจ้งแล้ว พระมหากัศสปเถร-
เจ้าจึงแก้สงฆ์ทั้งปวงว่า คุณก่อนอาวุโส ท่านทั้งปวงเอ๋ย บัดนี้

๑. ศัพท์นี้ ไล่เสียงชาวเขมรได้ความว่า ชะรอยจะออกจากคำในภาษานั้นว่าพระโตสูง (เปรี้ยะแสดง) ตรงความว่าเจ้า ซึ่งเป็นคำผู้ใหญ่ใช้เรียกผู้น้อยว่า เจ้านั้น เจ้านี้
๒. ตรงคำที่ใช้ในบัดนี้ว่า สันตติวงศ์ ซึ่งแปลว่า วงศ์โดยสืบสายกันลงมา.

อธรรมวาทีกิษุนี้ปรากฏจนมีกำลังวังชามากขึ้นแล้ว ฝ่ายธรรมวาทีกิษุนี้ย่อหย่อนที่อดอยทุพพลภาพหากำลังมิได้ นี่แลอาวุโสท่านทั้งปวง อันเราจะเพิกเฉยอนใจอยู่จะนี้ไม่ได้ นานไปอธรรมวาทีกำลังมากขึ้นแล้วกาลใด นำที่จะกระทำพระธรรมวินัยของสมเด็จพระเจ้า ๑๓ ๑ นี้ ให้อันตรายอันเสื่อมสูญเสียเป็นเทียงแท้ยิ่งนักหนา ก็อย่าจะนั้นเลย มาเราทั้งปวงนี้จึงช่วยกันกระทำสังคายนายพระธรรมวินัย ไว้ให้เป็นอายุพระศาสนาเถิด. อชฺโหม ทิปปติ คุณก่อนอาวุโส ท่านทั้งปวง ทุกวันนี้สิ่งที่มีได้เป็นยกเป็นธรรมนั้นรุ่งเรืองปรากฏ ธรรม โภคาปฏิบัติ ที่เป็นยกธรรมย่อหย่อนที่อดอย อวินยวาทีกิษุนี้รุ่งเรืองปรากฏ ธรรม ที่เป็นวินยวาทีกิษุนี้กล่าวชอบด้วยสิกขาบทนั้นย่อหย่อน ที่เป็นอธรรมวาทีกิษุนี้กำลัง ที่เป็นธรรมวาทีกิษุนี้ทุพพลภาพย่อหย่อนลงทุกวันทุกเวลา อันเราจะเมินเสียไม่กระทำสังคายนายนั้นมิบังควรนักหนา.

ภิกษุ อาหิสฺส พระภิกษุทั้งปวงจึงมีคำตักเตือนว่า พระเจ้าข้า ผิดดังนั้น พระผู้เป็นเจ้าทรงเลือกสรรจัดพระสงฆ์ที่ควรจะทำการสังคายนายในครั้งนี้ให้พร้อมเพรียงกันเถิด. เมื่อพระสงฆ์ให้โอกาสอนุญาตจะนี้แล้ว พระมหากัสสปเถระผู้เป็นเจ้าก็เลือกสรรพระสงฆ์ทั้งปวงบรรดาที่จะกระทำสังคายนายนั้น เลือกเอาล้วนแต่พระอรหันต-ปฏิบัติสัมภิตาญาณแตกฉานในห้องพระไตรปิฎก แต่ล้วนมีศักดาอนุภาพ

๑. ศัพท์นี้มีใช้นอกจากนี้ว่า ไม่เป็นยกไม่เป็นเกณฑ์ จะออกจากศัพท์ว่าโยค ในภาษามคธและสันสกฤต ซึ่งแปลว่า แบบหรือระเบียบ ภาระม้ง ? หรือจะออกจากศัพท์ในภาษาอื่นที่ข้าพเจ้าไม่รู้ก็อาจเป็นได้.

มาก ที่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าตั้งไว้ในเขตที่คคะนั้นโดยมาก แต่
ล้วนได้ไตรวิชาและอภิญาทั้ง ๖ เป็นต้นเป็นประธานที่เป็นที่ปูลุชน
และพระโศคานันพระสภิกาคามีพระอนาคามีนั้น ถึงมาตรแม้ว่าจะ
แตกฉานในห้องพระไตรปิฎก พระมหากัสสปเถรเจ้าก็เลือกสรรเสีย
จะนับเข้าในสังคายนายหามิได้ ถึงเป็นพระจีณาสวะก็ดี ถ้าเป็นพระ-
อรหันตสุกขวิปัสสกแล้วจะจัดเข้าหามิได้ อเนกสเท อเนกสหัสเส
พระสงฆ์บรรดาที่เลือกสรรเสีย นั้น ถ้าจะนับมากกว่าร้อยกว่าพัน ตกว่า
พระมหาเถรเจ้า เลือกพระสงฆ์สังคายนายในครั้งนั้นคณนานับได้ ๕๐๐
หย่อนอยู่องค์หนึ่ง จึงมีคำปจณาว่า เหตุไฉนจึงเลือกขยักไว้ให้หย่อน
อยู่แต่พระองค์หนึ่งเล่า จึงวิสันว่า ข้อซึ่งขยักไว้ให้หย่อนอยู่พระ
องค์หนึ่ง โอกาสภณตถิ เพื่อจะไว้โอกาสแก่พระอนนท เพราะเหตุ
ว่าการสังคายนานี้ อายสมต วินา ถ้าเว้นจากพระอนนทแล้วก็มี
อาจจะทำให้สำเร็จได้ เหตุใด เหตุว่าพระอนนทนั้นเป็นคลังพระสัท-
ธรรมพระนวังคสัตตศาสนา มี สุตติ คยัม เป็นอาทินั้น แต่ล้วนพระ
อนนทได้เล่าเรียนเฉพาะพระพักตร์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ทุกสิ่ง
ทุกอัน เหตุฉะนั้นซึ่งจะเว้นพระอนนทเสียแล้วจะกระทำการสังคายนานี้
กระทำมิได้ ครั้นว่าพระมหากัสสปเถรเจ้า จะจัดพระอนนทเข้าใน
สังคายนายเล่า พระอนนทยังเป็นเสขบุคคลอยู่ ครั้นจะจัดเข้า เกลือกจะ
มีคำปรปวาทติเตียนว่าพระมหากัสสปนี้เลือกที่รักมักที่ชัง เห็นแก่หน้า
กันว่าพระอนนทนี้ จุฬปิตุปุตุโต เป็นลูกแห่งพระเจ้าอา เป็นน้องของ
สมเด็จพระผู้มีพระภาค จึงเลือกเอาพระอนนทอันเป็นเสขบุคคลเข้าในที่

สังคายนาย เออ ก็พระสงฆ์ที่ได้พระอรหันต์พร้อมด้วยพระปฏิสัมภิทา-
ญาณนั้นยังมีอยู่ ดังฤๅ พระมหากัสสปเลือกเสียมิได้จัดเข้าในที่
สังคายนายเล่า ก็เลือกจะมีคำปรึษาว่าทณะนี้ เหตุตั้งนั้น พระมหา-
กัสสปเถระเจ้าจึงยังพระอานนท์ไว้ยังมีได้จัดเข้าในที่สังคายนาย อัย ภูเต
อายุสุมา อานนุโท พระสงฆ์ทั้งปวงจึงตักเตือนขึ้นว่า พระเจ้าข้า
ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าอรียกัสสป ข้าพเจ้าทั้งปวงพิจารณาเห็นว่า เสกโข
พระอานนท์นี่ เป็นเสกบุคคลอยู่ก็จริงแล แต่ทว่าไม่ลุ่มอำนาจแก่ฉันทา
โทสา โมหา ภยากติ และข้อหนึ่งเล่า พระอานนท์นี่ก็ได้เล่าเรียน
พระธรรมวินัยทั้งปวง เฉพาะพระพักตร์มณฑลแห่งสมเด็จพระบรมครู
เจ้านี้ทุกสิ่งทุกอัน อานนุโท อุจจินตุ ขอพระผู้เป็นเจ้าจงเลือกพระ
อานนท์เข้าในที่สังคายนายด้วยเถิด เมื่อพระสงฆ์ทั้งปวงตักเตือนขึ้น ๆ
ฉะนี้ พระมหากัสสปเถระเจ้าจึงนับพระอานนท์เข้าในที่สังคายนาย จึง
เป็นพระสงฆ์สังคายนายนั้น ๕๐๐ พระองค์ด้วยกัน.

อดโข เมาะ ตทนนุตรี ในลำดับนั้น พระสังคีตติกาจารย์ ๕๐๐
พระองค์ จึงปรึกษากันว่า กตุถ นุ โข มยิ เราจะสังคายนายพระ
ธรรมวินัยในกาลครั้งนี้ เราจะไปกระทำในประเทศที่ใดจึงจะสมควร
จึงเห็นลงพร้อมกันว่า ราชคหิ โข มหาโคจริ ปหุตสนาสนิ ว่าเมือง
ราชคฤห์นี้มีที่โคจริบริษทบาทนั้นมาก และข้อหนึ่งเล่า เสนาสนะ
ที่อาศัยนั้นเล่าก็มีมาก ควรอยู่แล้วที่เรานี้จะไปสังคายนายพระธรรม-
วินัยนี้ ที่ในเมืองราชคฤห์นี้เถิด เมื่อพระสงฆ์ทั้งปวงปรึกษาพร้อมกัน
ฉะนี้แล้ว พระมหากัสสปเถระเจ้าก็สวดอนุสาวนาด้วยญัตติทุติยกรรม

ห้ามมิให้ภิกษุอื่นนอกจากภิกษุสังคายนายนั้น ไปจำวัดในเมือง
ราชคฤห์ เฉพาะให้จำพระวัดสาแต่พระสงฆ์ที่นับเข้าในสังคายนาย
เพราะเหตุว่าปรียากันเห็นการสังคายนายนั้น เป็นถาวรกรรมเป็นการ
ใหญ่ ครั้นจะละภิกษุออกจากสังคายนาย ไปจำพระวัดสาในเมือง
ราชคฤห์นั้น วิสภาคปุคฺคโล เกลือกจะมีวิสภาคบุคคลที่เป็นหลักต่อใน
พระศาสนา จะเข้าไปกระทำอันตรายในท่ามกลางสงฆ์ก็จะเสียท่วงที
การสังคายนายจะมีสำเร็จโดยสะดวก เห็นเหตุฉะนี้จึงสวดอนุสาวน-
ณัตติทุติยกรรม ห้ามมิให้พระสงฆ์นอกจากสังคายนายไปจำพระวัดสาใน
เมืองราชคฤห์.

เมื่อยังอีกเดือนครึ่งแล จะเข้าพระวัดสา พระมหากัสสปเถระเจ้า
ก็พาพระสงฆ์ที่จะสังคายนายนั้น ๒๕๐ พระองค์ ไปสู่เมืองราชคฤห์โดย
มรรคาอันหนึ่ง พระอนรุทมหาเถระเจ้าก็พาพระสงฆ์สังคายนาย ๒๔๘
พระองค์ ไปโดยมรรคาอันหนึ่ง ตกว่าแยกกันไปพวกละมรรคา.

อานนทเถโร ถควโต ปตฺตจิวรี คเหตุวา ฝ่ายพระอานนท-
เถระเจ้านั้น ก็ถือเอาซึ่งบาตรและจีวรของสมเด็จพระผู้มีพระภาค มี
พระสงฆ์แวดล้อมเป็นบริวาร บ่ายพระพักตร์เฉพาะสู่เมืองสาวัตถี
มหานคร เทียวจาริกมาโดยอนุกรมลำดับ ๆ ครั้งนั้นควรจะสงสาร
สังเวชนักหนา ด้วยมหาชนคนทั้งปวงแต่ปางก่อน ถ้าได้เห็นพระ
อานนท์ สุดแท้แต่ว่าสมเด็จพระพุทธรองค์เสด็จดำเนินไปในเบื้องหน้า
แล้ว ถัดลงมาก็ถึงพระอานนท์ ๆ นี้ถือบาตรและจีวรของสมเด็จพระ

พุทธองค์ ติดตามสมเด็จพระพุทธลีลาศไม่ห่างไม่คลาดพองามพอดีกัน
สมเด็จพระพุทธองค์นั้นเสด็จไปในสถานที่ใด พระอานนทก็ตามเสด็จไป
ฝนสถานที่นั้น พระพุทธองค์เจ้าเสด็จไปถึงไหน พระอานนทก็ตาม
เสด็จไปถึงนั้น มีครูนาจุจดังว่าพระนายติดตามพระองค์ เคยได้
เห็นพระพุทธองค์กับพระอานนทนี้พร้อม ๆ กัน. ครั้งนั้นคนทั้งปวง
ได้เห็นแต่พระอานนท มิได้เห็นสมเด็จพระพุทธองค์เจ้า ได้เห็นแต่
บาตรและจีวรเปล่า อันพระอานนทนำมาครั้งนั้น ต่างคนต่างก็ระทด
สลัดใจ มีอาจสามารถจะอดกลั้นซึ่งความโศกไว้ได้ ก็ชวนกันร้องไห้
ปริเวนนาการโศกาอาดูรภาพ เนตรทั้งสองนองอาบไปด้วยอัสสุชล-
วาริ ร้องไห้รำไรระงมทั้งสองตราบข้างมรรค. สาวตถิ อนุปุตเต
เถร ในกาลเมื่อพระอานนทเถรเจ้ามาถึงเมืองสาวัตถี และย่างเข้าสู่
บริเวณพระเชตะวันมหาวิหาร ในครั้งนั้น เสียงร้องไห้ไม่แปลกกันเลย
กับเสียงร้องไห้ในวันอันสมเด็จพระพุทธองค์เจ้า เสด็จเข้าสู่พระนิพพาน
ฝ่ายพระอานนทเถรเจ้า เล้าโลมเอาใจมหาชนคนทั้งปวง ด้วยพระ
สัทธรรมเทศนาอันประกอบไปด้วยพระอนิจจัง พระทุกขัง พระอนัตตา
บรรเทาเสียซึ่งความโศกแห่งมหาชนทั้งปวงแล้ว คนธกุฎิย ปวิสิตวา
พระผู้เป็นเจ้า ก็เข้าไปสู่พระคันธกุฎิที่สมเด็จพระพุทธองค์เคยเสด็จอยู่
แต่ก่อน มลฺยปีจํ นีหริตฺวา ขนเตียงตั้งออกมาจากพระคันธกุฎิ ปิด
เกาะตีเสียให้หมดผงเผ้าฐิติแล้ว คนธกุฎิ สมมุชชิตฺวา ก็กวาดแผ้ว
พระคันธกุฎิให้บริสุทธีโดยรอบ มิลาตมาลากจวริ จฺพฺพเตตฺวา แต่
บรรดาหยากเยื่อเพื่อฝอยชานดอกไม้แห่ง ๆ ที่ตกเกลื่อนกลาดอยู่นั้น

พระผู้เป็นเจ้ากวาดประมวลเข้า ขนออกมาเทเสียด้านนอกบริเวณชำระ
พระคันชุกฎีเสร็จแล้ว มณเฑียร อติหริตวา พระผู้เป็นเจ้าก็ขน
เตียงและตั้งเข้าไปตั้งไว้ดั่งเก่า จัดแจงลาดปู กระทำนั้น พินิจพิจารณา
ทุกสิ่งทุกอัน ควรจะสงสารด้วยพระอาณนที พระผู้เป็นเจ้ามากระทำ
วัตตปฏิบัติในครั้งนั้น นี้เหมือนกันกับเมื่อพระองค์มีพระชนม์อยู่อย่าง
ไร ที่กระทำอย่างนั้นทุกสิ่งทุกประการ เคยหมอบเคยกราบเคยเคารพ
ฉันใด ก็หมอบกราบกรานอยู่จะนั้น คุณาสังเวทสงสารนี้หนักหนา
ภควโต ปรินิพพานโต ปกฺกิตฺติ จำเดิมแต่วันสมเด็จพระพุทธเจ้า
เสด็จปรินิพพานนั้นแล้ว จานนิชชพหุลตฺตา พระอาณนทีนี้มากไปด้วย
ขื่นและนึ่ง ที่จะได้จำวัดจะได้จึงกรมนั้นน้อยนักน้อยหนา เสมหาทิธาตุ
อันสั่งสมในพระกายนั้น ฝ่ายมิสู้สบาย ทุคฺยทิวเส ในวันเป็นคำรบ
๒ จีรวิเรจัน ปิวิตฺวา พระผู้เป็นเจ้าก็ฉันทยาประคองอันเจือด้วยนมสด
ชำระเสมหาทิธาตุอันสะสมในกายค่อยสบายพระองค์แล้ว ในวันเป็น
คำรบ ๓ พระผู้เป็นเจ้าก็เข้าไปสู่ที่นิมนต์แห่งสุภมาณพ เจตกเถเรน
กับด้วยพระเจตกเถระเป็นปัจฉาสมณะ ไปสำแดงพระสัทธรรมเทศนา
สุภสูตรโปรดสุภมาณพแล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็ขอหัตถกรรมกระทำการ
ปฏิบัติสังฆกรรมซ่อมแปลงที่หักที่ทำลายในพระเชตวันมหาวิหาร สำเร็จแล้ว
ใกล้จะเข้าพระวัสสา พระอาณนทเถระเจ้า ก็เสด็จเข้าสู่เมืองราชคฤห์
มหานคร.

๑-๒ เป็นของท่านผู้รจนา ในคำมคฺชที่แปลว่ากระทำวัตตปฏิบัตินั้นเอง ตามธรรมเนียม
ไทยที่ใช้อยู่ในครั้งนั้น และคำว่ากรานนั้นฉบับเก่าเป็นคฺลาณ.

เมื่อพระสังคีตอาจารย์เจ้าไปพร้อมกันในเมืองราชคฤห์ถ้วนทั้ง
๕๐๐ พระองค์แล้ว จึงปรึกษากันที่จะปกปิดคำปรุปรวาท จะมีให้
ดิถียนิครนถ์ทั้งปวงล่วงมานินทาว่า พระมหาโคดมahamiได้แล้วสาวก
ทั้งปวงละเมิดัวควาอารามเสีย ไม่ช่อม ไม่แปลง ไม่บูรณะปฏิสังขรณ์
ปรารธนาจะป้องกันความนินทาข้อหนึ่ง กับประการหนึ่ง จะบูชา
พระพุทธรูปที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญ การปฏิสังขรณ์
ว่ามีผลานิสงส์มาก ปรารธนาเป็น ๒ ข้อนี้ จึงชวนกันเข้าไปสู่
สำนักสมเด็จพระเจ้าอชาตศัตรูราชบพิตร ถวายพระพรขอหัตถกรรม
กระทำการปฏิสังขรณ์ที่ทำลายในอัฐฐารสมหาวิหาร ทั้ง ๑๘ แห่ง
สำเร็จบริบูรณ์ในปฐมมาส คือเดือนเข้าพระวัสสาเป็นปฐมครันล่วง
เข้าทุติยมาส พระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงก็ชวนกันเข้าไปถวายพระพรอีกเล่า
ให้บรมกษัตริย์ทรงทราบความที่จะกระทำการสังคายนา. สมเด็จพระ
เจ้าอชาตศัตรูราชบพิตร ก็มีพระวาจาว่า สาธุ ภนฺเต วิสฺสตุถา
พระเจ้าข้า โยมยินดีด้วยพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงนี้มากนัก นิมนต์กระทำ
เถิด อย่ารังเกียจสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ฝ่ายอาณาจักรไว้ธุระโยม ฝ่าย
ธรรมจักรนั้นเป็นธุระของพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวง ๆ จะปรารธนาสิ่งใดก็
บอกแก่โยมเถิด. ขอถวายพระพร อาตมาภาพทั้งปวงปรารธนา
ซึ่งที่สำหรับสงฆ์ ๕๐๐ จะได้นั่งกระทำการสังคายนา. กตฺถ กโรมิ
พระเจ้าข้าจะให้โยมกระทำในประเทศที่ใด. ขอถวายพระพร อาตมาภาพ
ทั้งปวงเห็นสมควรที่จะกระทำแถบประตู่ถ้ำสัตตบัณฑลคูหา แถบข้าง
ภูเขาเวภารบรรพต. สาธุ ภนฺเตติ โข สมเด็จพระเจ้าอชาตศัทรูรับ

คำสงฆ์ว่า สาธุ ญนฺเต แล้ว พระองค์ก็ตรัสสั่งให้กระทัมหมณทป
อันใหญ่ วิจิตรไปด้วยผ้าและเสาและอัญจันทร์อันจำแนกแจกไปเป็น
อันดี ประกอบด้วยมาลากรรมลดากรรม จำหลักเป็นเครื่องดอกไม้
วิจิตรบรรจงต่าง ๆ อภิภวนุตฺ อิว มีอาการดุจดังว่าจะครอบงำจะล่วง
ลบกมลเสียด ซึ่งราชวิภวณเทียรมหาสถานแห่งสมเด็จพระบรมกษัตริย์
อวหสนุตฺ อิว คุณี่เลื่อนลอย เล่ห์ประหนึ่งว่าจะโยไฟพิภยวิมานใน
ภูมิสถานในสุราลัยเทวศ สิริยา นิเกตุ อิว อย่างประหนึ่งว่าจะเป็น
ที่อยู่แห่งสรรพสิริทั้งปวง ถ้ามีดั่งนั้น เอกนิปาตติตฺ อิว อย่าง
ประหนึ่งว่าจะเป็นท่าประชุมอันเดียวแห่งวิหคปักษยา อันกล่าวคือดวง
นัยนาแห่งเทพามนุษย์ทั้งปวง อันพิศวงหลงใหลถึงแลแล้วมิใคร่จะ
วางจักขุ โลกรามณษยภิก อิว อย่างประหนึ่งว่าความสนุกสบาย
ความยินดีปรีดีเปรมแห่งสัตว์โลกทั้งปวง จะมาประมวลประชุมอยู่
ในสถานทีนั้น ภายในมหมณทปนั้นงามวิจิตรห้อยย้อยไปด้วยพวง
พุ่มกุสมมาลามาลัยมีประการต่าง ๆ ในพื้นที่มหมณทปนั้นประกอบไปด้วย
แก้ว ๗ ประการ งามชัชวาลโอภาส พุระหมวิมานสทิสฺ มีครุวนา
ดุจดังว่าวิมานพรหม วิจิตรไปด้วยพนมดอกไม้อันมีสีสัตถ์พรรณต่าง ๆ
ตสุมิ มหมณทปเป ในภายในมหมณทปนั้น สมเด็จพระบรมกษัตริย์
ท้าวเธอให้ลาดปู ไปด้วยเครื่องลาด อันเป็นกบปิยะสมควรแก่สมณะ
แต่ละอัน ๆ นั้นหากำมิได้ สำหรับเป็นที่นั่งแห่งภิกขุสงฆ์ทั้งปวง
๕๐๐ พระองค์ มณทปมชฺเฒ ในท่ามกลางแห่งมหมณทปนั้น
ท้าวเธอให้ตกแต่งซึ่งเถรอาสน์ผินไปข้างหลังทักษิณทิศ ผินหน้าไป

ข้างอุตรทิศ. ไซ้แต่เท่านั้น ฆมาสน์ ปรุณาเปตวา สมเด็จพระ
บรมกษัตริย์ท้าวเธอ ให้ตกแต่งซึ่งฆมาสน์อันวิจิตรบรรจงสมควรจะ
เป็นอาสนะแห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค หน้าฆมาสน์นั้นผันไปข้าง
บูรพทิศตะวันออก ทนุตขจิตต์ ในเบื้องบนฆมาสน์นั้นวางไว้ซึ่งพัด
วาลวิชนีมีด้ามอันขจรไปด้วยงา ตกแต่งประดับประดาสำเร็จเสร็จ
แล้ว ท้าวเธอก็ใช้ให้ราชบุรุษไปเผด็จแก่พระสงฆ์ทั้งปวง พระสงฆ์
ทั้งปวง ก็พร้อมเพรียงกันกำหนดที่จะกระทำสังคายนาในเพลารุ่งเช้า

ภิกขุ อายุสมนุต อานนุที อาหุสุ ในกาลครั้งนั้น พระภิกขุ
ทั้งปวงกล่าวแก่พระอานนทเถระผู้มีอายุว่า ลูก่อนอาวุโสอานนที
เสว วันพรุ่งนี้แล้ว จะเป็นวันพระสงฆ์ทั้งปวงจะประชุมกันกระทำ
สังคายนาพระธรรมวินัยแล้ว ตวั เสโ ขอ อันว่าตัวท่านยังเป็นเสข-
บุคคลอยู่ละนี้ หากสมควรที่จะไปสู่ที่ชุมนุมนั้นไม่ อปฺปมตฺโต โหหิ
เพลารাত্রีวันนี้ท่านอย่าประมาทนะ อุตสาหะกระทำสมณธรรม พระ
อานนทีรับคำพระสงฆ์ทั้งปวงว่าสาธุแล้ว วิดีนาเมตฺวา เพลารাত্রี
วันนั้น พระผู้เป็นเจ้าก็ยับยั้งอยู่ด้วยกายคตาสติกัมมัฏฐาน กระทำ
ความเพียรนั้นกล้าหาญหนักหนา แต่จงกรมอยู่นั้นจนล่วงเพลามัชฌิม-
ยามไปแล้ว ก็ยังไม่สำเร็จธรรมวิเศษก่อน พระผู้เป็นเจ้ามาดำริว่า
อาตมานี้กระทำความเพียรถึงเพียงนี้แล้ว เหตุไฉนธรรมวิเศษจึงยัง
มิได้บังเกิดอีกเล่า สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้า ก็ตรัสพยากรณ์
ท่านายอาตมาไว้อย่างไรว่า อาตมานี้จะได้สำเร็จมรรคและผลพ้นทุกข์ใน
วันพระสงฆ์ทั้งปวงจะกระทำปฐมสังคายนา เออ ก็เหตุไฉนเล่าอาตมา

จึงยังมีได้สำเร็จแก่มรรคและผลธรรมวิเศษ ชะรอยว่าความเพียร
ของอาตมานี้กล้าหาญนัก ภายและจิตนี้ติดอยู่ข้างอุทธัจจะ ฝ่ายจะ
ฟุ้งซ่านอยู่ มรรคและผลจึงมิได้บังเกิด อย่าเลยอาตมาจะเอนกาย
เสียให้สบายสักหน่อย คำริคะนี้แล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็ลงจากที่จงกรม
ในเพล่าปัจจุสมมัย วิหาร ปวิสติวา เข้าไปสู่ภายในพระวิหาร ยกเท้า
ทั้งสองขึ้นพ้นจากพื้นแล้ว เอนพระองค์ลงเหนือเตียงที่จำวัด ในครั้งนั้น
พระเศียรยังมีทันที่จะถึงพระเขนย พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็ได้สำเร็จแก่พระ
อรหัตตบาปกรรมทั้งปวงขาดจากขันธสันดานในกาลครั้งนั้น ตกว่า
พระอาณนทน์นี้ได้สำเร็จธรรมวิเศษในระหว่างอิริยาบถทั้ง ๔ จะว่าได้
สำเร็จธรรมวิเศษในระหว่างอิริยาบถนั่งและอิริยาบถนอน และอิริยาบถยืนและ
อิริยาบถที่อื่นนั้นว่าไม่ได้ ถ้าจะว่าได้สำเร็จธรรมวิเศษในระหว่าง
อิริยาบถทั้ง ๔ นั้นแล สมควรนัก ทุศยวิเส กตภตตกิจจา เมื่อรุ่ง
ขึ้นในเพล่าวันเป็นคำรบ ๒ นั้น พระมหาเถรเจ้าทั้งปวงกระทำกัตกิจ
สำเร็จแล้ว ก็ไปสันนิบาตประชุมพร้อมเพรียงกันในที่จะกระทำ
สังคายนายพระธรรมวินัย ต่างพระองค์นั่งเหนืออาสนะอันสมควร
แก่ตน ๆ แต่อาสนะแห่งพระอาณนทน์นั้นยังว่างเปล่าอยู่ ขณะนั้นพระสงฆ์
ทั้งปวงได้เฝ้าถามซึ่งกันและกันว่า อาสนะที่เปล่าอยู่นั้นเป็นอาสนะของ
พระองค์ใดเล่า, อ้อ อาสนะที่เปล่าอยู่นั้น เป็นอาสนะของพระอาณนทน์
กุหิ คโต ก็พรอาณนทน์นี้ไปไหนเล่า ยังมีได้มา? เมื่อพระสงฆ์
ทั้งปวงเจรจาเช่นนี้ พระอาณนทเถรเจ้าก็มีความปรารถนาจะให้

๑. บัดนี้ใช้ว่า ไต่.

พระสงฆ์ทั้งปวงรู้ว่า ตัวนั้นได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว จึงสำแดง
ศักดิ์ภาพ ปจวีย์ นิมมุขิตวา ค้างลงในพื้นปฐพีแล้วไปผุดขึ้น
เหนืออาสนะแห่งอาตมาในกาลครั้งนั้น. อากาเสนาคนตุวา นิสิตติปิ
เอเก บางอาจารย์ก็ว่า พระอานนท์เหาะไปในอากาศ ไปนั่งอยู่เหนือ
อาสนะแห่งอาตมา ในกาลขณะเมื่อพระสงฆ์ทั้งปวงถามถึง.

นิสินเน ตสฺมี อานนุเท ในเมื่อพระอานนทเถรเจ้านั่งเหนือ
อาสนะเป็นปกติแล้ว พระมหากัสสปเถรเจ้าจึงปริกษาคด้วยพระสงฆ์
ทั้งปวงว่า เราจะสังคายนายพระธรรมของสมเด็จพระพุทธเจ้าองค์ อัน
เป็นพระไตรปิฎกในครั้งนี้ ก็ ปจฺมึ จะสังคายนายปิฎกอันใดก่อนจึงจะ
สมควร จะสังคายนายวินัยก่อนหรือ หรือจะสังคายนายพระอภิธรรม
ก่อน หรือจะสังคายนายวินัยก่อน เป็นประการใด? พระสงฆ์ทั้งปวง
มีคำกล่าวขึ้นในที่ประชุมว่า พระวินัยเป็นรากพระศาสนาเป็นอายุพระ-
ศาสนา ถ้าพระวินัยยังตั้งอยู่ตราบใด พระพุทธศาสนาก็จะตั้งอยู่ตราบ
นั้น อย่าเลยเราจะสังคายนายพระวินัยปิฎกก่อนเถิด ก็ ชุริ กตุวา จึง
ปริกษากันสืบต่อไปแล้วว่า เราจะกระทำพระสงฆ์รูปใดดีหนอ ให้เป็น
ใหญ่ในที่วิสันหาพระวินัยปิฎกในครั้งนี้? เมื่อปริกษาไป ๆ มา ๆ
ก็พร้อมเพรียงกันว่า สมควรที่จะกระทำพระอุบาลี ให้เป็นใหญ่ในที่
วิสันหาพระวินัยปิฎก. จึงมีคำถามสอดเข้ามาว่า พระอานนท์นี้จะ
วิสันหาพระวินัยไม่ได้หรือประการใด? อ้อ พระอานนท์ก็พอจะวิสันหา

๑. ความเป็นไทยตอนนี้ ในต้นฉบับไม่มี คงมีคำมคธ ในที่นี้ตัดคำในฉบับเก่า
เดิมมาลงไว้ด้วย.

พระวินัยนั้นได้อยู่ แต่ทว่าสมเด็จพระมหากรุณา ธิมาโน เมื่อยังทรง
พระชนม์อยู่ณนั้น ยกย่องพระอุบาลีฝ่ายพระวินัยปริยัติ ตั้ง
พระอุบาลีไว้ในเอตทัคคะฝ่ายข้างพระวินัย อาศัยเหตุฉะนี้ พระสงฆ์
ทั้งปวงจึงพร้อมเพรียงกันกระทำให้พระอุบาลี เป็นธุระในที่จะวิเสชา
พระวินัย.

ตโต เมฆะ ตทนนฺตรึ ในลำดับนั้น พระมหากัสสปเถระเจ้าก็
สมมุติ อาตมา เพื่อจะถามซึ่งพระวินัยแก่พระอุบาลีว่า สุณนาคู เม
อาวุโส สงฺโฆ, ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกถลฺลึ, อหิ อฺอุปาลี วินยึ ปุจฺเจยฺย.
ดูก่อนอาวุโส พระสงฆ์ทั้งปวงจงฟังคำแห่ง ๆ ข้า ๆ เป็นผู้ถามพระ
วินัย กิจที่ ๆ ข้า ๆ จะถามซึ่งพระวินัยแก่พระอุบาลีนั้น ถ้าพระสงฆ์
ทั้งปวงเห็นควรแล้ว ๆ ข้า ๆ ก็จะไต่ถามพระวินัยปิฎกซึ่งพระอุบาลี
ในกาลบัดนี้. เมื่อพระมหากัสสปเถระเจ้าสมมุติอาตมาเป็นผู้ถามพระ
วินัยด้วยประการฉะนี้แล้ว ลำดับนั้นพระอุบาลีจึงสมมุติอาตมาเล่าว่า
สุณนาคู เม ฆนฺเต สงฺโฆ, ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกถลฺลึ, อหิ อายสฺมตฺตา มหากสฺส-
เปน วินยึ ปุจฺจโธ วิสขฺเขยฺย. ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระสงฆ์ทั้งปวงจงฟัง
คำแห่ง ๆ ข้า ๆ ผู้จะวิเสชาแก้ไขไปในกาลบัดนี้. เมื่อสมมุติ
อาตมาแล้ว พระอุบาลีก็น้อมสการพระสงฆ์อันเป็นผู้เฒ่า ๆ แล้วก็ขึ้น
สู่ธรรมาสน์ ถือพัคฺวิชนิมิตฺตํอันขจรไปด้วยงาปรารถที่จะวิเสชาแก้

๑. บัดนี้ใช้ว่า สมมติ.

ไขในข้อพระวินัยปิฎก. ปัจจัยทายกจตั้งโศตประสาททั้งสองเป็นภาชนะ
ทองรองรับสดับซึ่งวาระพระบาฬี อันพระคุณทั้ง ๔ จะสรภัญญะในกาล-
บัดนี้.

ยฺนฺเตน ภตฺวาตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเฐน
ปจฺมํ ปาราชิกํ กคฺคฺช ปญฺจตฺตฺนติ. เวสฺสํ ปญฺจตฺตฺนติ.
กํ อารพฺภาติ. สฺกฺทินฺนํ กลนฺทปฺปตฺตํ อารพฺภาติ. กิสฺมํ วัตฺตฺตฺสฺมินฺติ.
สฺกฺทินฺโน กลนฺทปฺปตฺโต ปฺรฺาณทฺตฺติยาเย เมถุนธ ฌมฺมํ ปญฺญเสวิ ตฺสฺมํ
วัตฺตฺตฺสฺมินฺติ. เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวรฺณชาเย วิหฺรติ นเพรฺ-
ปฺจิมนฺทฺมฺเเล มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทฺธิ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺเตหิ.
อสุสฺสตี โข เวรฺณโฆ พฺราหฺมโณ สมโณ ขลฺล โภ โคตโม
สภยปฺปตฺโต สภยกุลา ปพฺพชฺชิตฺโต เวรฺณชาเย วิหฺรติ นเพรฺปฺจิมนฺทฺมฺเเล
มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทฺธิ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺเตหิ. ตํ โข ปน
ภวานฺตํ โคตมํ เอวํกลฺยาโณ กิคฺคฺติสทฺโท อพฺภุคฺคฺโต อิติปิ โส
ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุกฺโต โลกวิทู
อนุตฺตโร ปฺริสทฺมฺมสฺสารถิ สคฺคา เทวมนฺุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ
โส อิมํ โลกํ สทฺเวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณํ ปชฺ
สเทวมนฺุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกคฺวา ปเวเทติ. โส ฌมฺมํ เทเสติ
อาทิกฺลฺยาณํ มชฺฌกฺลฺยาณํ ปฺริโยสานกฺลฺยาณํ สาทถํ สพฺยณฺชนํ
เกวลปฺริปฺญฺณํ ปฺริสทฺธํ พฺรหฺมจฺริยํ ปกาเสติ. สาธุ โข ปน
ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตีติ.

จบพระวินัย.

ตโต มหาสุสโป เถราสเน นิสิตฺติวา อายสมนตฺ อูปาสี
วินยฺ ปุจฺฉิ. ลำดับนั้น พระมหากัสสปเถรเจ้า ก็ขึ้นนั่งเหนือเถรอาสน์
แล้ว ก็ไต่ถามพระวินยฺปิฎกในข้อจุฬาราชิกสิกขาบทนั้นก่อนว่า
ดูก่อนอาวุโสบาลี ปจฺมํ ปาราชิกํ ปฐมปาราชิกสิกขาบทนั้น
สมเด็จพระบรมครูเจ้าตฺรศฺบัญญัติในประเทศที่ใด? เวสาลียฺ ข้าแต่
พระผู้เป็นเจ้า ปฐมปาราชิกสิกขาบทนั้น สมเด็จพระบรมครูเจ้า
ตฺรศฺบัญญัติในเมืองไพศาลีราชธานี กํ อารพฺภ กุ่ก่อนอาวุโสอุบาลี
สมเด็จพระบรมครูนี้ ประรภบุคคลผู้ใดเป็นเหตุ จึงตฺรศฺบัญญัติ
ปฐมปาราชิกสิกขาบท? สุทินฺนํ กลนฺทปฺตฺตํ พระเจ้าข้า ข้าแต่พระ
อริยกัสสป สมเด็จพระบรมครูเจ้า ประรภพระสุทิน เป็นบุตรแห่ง
กถันทเศรษฐีให้เป็นเหตุเป็นปัจจัยแล้ว พระองค์ก็ตฺรศฺบัญญัติซึ่งปฐม-
ปาราชิกสิกขาบทแก่พระสงฆ์ทั้งปวง แต่บรรดาที่เป็นพุทธชินอรสใน
พระพุทธศาสนา กิสมิ วตฺตฺสุมิ เออก็อาศัยวัตถุอันใดเล่า สมเด็จพระ
บรมครูเจ้าทรงบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบท พระสุทินนั้นกระทำ
ผิดสิ่งใดหรือ? พระเจ้าข้า พระสุทินภิกษุนี้ต้องเสพเมถุนธรรมด้วย
ปุราณทฤติกาภรรยาเก่าแห่งตน อาศัยเหตุพระสุทินกระทำผิดครั้งนี้
สมเด็จพระบรมครูเจ้า จึงตฺรศฺบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบทในกาลครั้ง
นั้น. นิตานมฺปิ ปุจฺฉิ ปุคฺคฺลมฺปิ ปุจฺฉิ ปญฺญตฺตมฺปิ ปุจฺฉิ อนุ-
ปญฺญตฺตมฺปิ ปุจฺฉิ อปตฺติมฺปิ ปุจฺฉิ อนापตฺติมฺปิ ปุจฺฉิ. พระมหา-
กัสสปเถรเจ้าก็ไต่ถามถึงนิตาน ไต่ถามถึงบุคคล ไต่ถามถึงบัญญัติและ
อนุบัญญัติ ไต่ถามถึงอาบัติและอนาบัติโดยลำดับ ๆ กัน ครั้นสิ้นข้อ

ในปฐมปาราชิกแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็ไถ่ถามซึ่งทศตติยปาราชิกสิกขาบท
ตติยปาราชิก จตุตถปาราชิก สืบต่อไป พระอุบาลีเถระเจ้าก็วิสันนา
ว่า ทศตติยปาราชิกนั้น อาศัยเหตุที่พระชนิกขุไปล่อลวงนายเสมียนไม้
เอาไม้ของสมเด็จพระเจ้าพิมพิสารมากระทำกฐิที่อยู่แห่งตน พระชนิก-
ขุกระทำผิดในข้อทินนาทานฉะนี้ สมเด็จพระพุทธองค์เจ้าจึงตรัส
บัญญัติทศตติยปาราชิกสิกขาบท. เพราะตติยปาราชิกสิกขาบทนั้น อาศัย
เหตุที่ภิกขุสงฆ์ทั้งปวง ปลงเสียซึ่งชีวิตแห่งตน ๆ สมเด็จพระ
พุทธองค์เจ้าจึงตรัสบัญญัติตติยปาราชิกสิกขาบท. จตุตถปาราชิกนั้น
เป็นเหตุที่พระภิกขุไปจำพระวัสสาที่ริมฝั่งน้ำวัคคุมุทา บังเกิดข้าวแพง
พระภิกขุจึงอวดอุตตริมนุสสธรรมแก่ชนทั้งปวง พระผู้ทรงพระภาค
จึงบัญญัติจตุตถปาราชิกสิกขาบท. พระกัสสปเถระเจ้า ก็ไถ่ถามซึ่ง
นิทานและบุคคล ไถ่ถามซึ่งบัญญัติและอนุบัญญัติ ไถ่ถามซึ่งอาบัติ
และอนาบัติ จุจดังนัยที่ถามในปฐมปาราชิกสิกขาบทเบื้องต้น. พระ
อุบาลีก็วิสันนาแก้ไขไปโดยลำดับ. จัดปาราชิกสิกขาบททั้ง ๔ นั้น
เข้าไว้เป็นเกณฑ์อันหนึ่ง ชื่อว่าปาราชิกกัณฑ์. จัดสังฆาทิเสส ๑๓
สิกขาบทนั้นเข้าไว้เป็นกัณฑ์หนึ่ง ชื่อว่าเตรสกัณฑ์. ตั้งไว้ซึ่งอนัตต-
สิกขาบททั้ง ๒ นั้นเป็นกัณฑ์หนึ่ง ชื่อว่าอนัตตกัณฑ์. ตั้งไว้ซึ่ง
นิสสัคคิยสิกขาบท ๓๐ นั้นเป็นกัณฑ์อันหนึ่ง ชื่อว่านิสสัคคิยกัณฑ์.
ตั้งไว้ซึ่งสุทธปาจิตตติยสิกขาบท ๘๒ นั้นเป็นกัณฑ์อันหนึ่ง ชื่อว่า
ปาจิตตติยกัณฑ์. ตั้งไว้ซึ่งปาฏิเทสนิยสิกขาบททั้ง ๔ นั้นเป็นกัณฑ์อัน
หนึ่ง ชื่อว่าปาฏิเทสนิยกัณฑ์. ตั้งไว้ซึ่งทุกกฐิสิกขาบททั้ง ๑๕ นั้นเป็น

กัณฑ์อันหนึ่ง ชื่อว่าเสขียกัณฑ์. แล้วก็ตั้งไว้ซึ่งอธิกรณสมณะ ๗ นั้น เป็นกัณฑ์อันหนึ่ง ชื่อว่าอธิกรณสมณกัณฑ์. ทั้งเบื้องต้นเบื้องปลาย เข้ากันเป็น ๒๒๗ สิกขาบท.

ครั้นสังคายนาสิกขุวิมังค์สำเร็จแล้ว จึงสังคายนาพระภิกษุณี วิมังค์ต่อไป สิกขาบทแห่งนางภิกษุณีนั้น จัดเป็นปาราชิกสิกขาบท ถึง ๘ สิกขาบท. จัดเป็นสังฆาติเสสนั้น ๑๗ สิกขาบท. จัดเป็น นิสัคคิยะ ๓๐ บท. จัดเป็นสุทธปาจิตติยานั้น ๑๖๖ สิกขาบท. จัดเป็นปาฏิเทสนิยานั้น ๘ สิกขาบท. จัดเป็นเสขียวัตร ๗๕ สิกขาบท. จัดเป็นอธิกรณสมณะ ๗ สิกขาบท. เข้ากันเป็นสิกขาบทแห่งนางภิกษุณี ๓๑๑ สิกขาบท.

เมื่อสังคายนาพระอุกโตวิมังค์สำเร็จแล้ว ลำดับนั้นจึงสังคายนา ซึ่งขันธวรรคและบริวาร จึงจัดเข้าเป็นพระวินัยปิฎก ๕ พระคัมภีร์ คืออาทิกรรมคัมภีร์ ๑ ปาจิตติยะคัมภีร์ ๑ มหาวรรคคัมภีร์ ๑ จุลวรรคคัมภีร์ ๑ บริวารคัมภีร์ ๑ เป็น ๕ คัมภีร์ด้วยกัน. คัมภีร์อาทิกรรมนั้นมีพระอรธกถาชื่อว่า ปฐมสมันตปาสาทิกา. คัมภีร์พระปาจิตติยานั้นมีพระอรธกถาชื่อว่า ทุตติสมันตปาสาทิกา. คัมภีร์พระมหาวรรคนั้นมีพระอรธกถาชื่อว่า ตติยสมันตปาสาทิกา. คัมภีร์พระจุลวรรคนั้นมีพระอรธกถาชื่อว่า จตุตถสมันตปาสาทิกา. คัมภีร์พระบริวารนั้นมีพระอรธกถาชื่อว่า ปัญจสมันตปาสาทิกา. พระวินัยปิฎก ทั้ง ๕ พระคัมภีร์จัดเป็นพระธรรมรักษัณฑ์ ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์.

ปูจณาวิสาขาปริโยสานะ ในกาลเมื่อจบปูจณาวิสาขาพระวินัย

ปีภู่นั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ พระองค์สังวธยาย* พระวินัยปีภู่นั้น เป็นคณะ ๆ เป็นพวก ๆ กัน โดยอันยกขึ้นสู่สังคายนาย.

วินยสงคหาวสาน เมื่อสังคายนายพระวินัยปีภูจบลงในครั้งนั้น บังเกิดมหัศจรรย์แผ่นดินปลูพืชก็บังลั่นหวาดหวั่นไหว แล้วก็สะท้อน ถิ่นน้ำรองพระธรณีเป็นปริโยสาน ทั้งฝูงเทพเจ้าก็ร้องซ้องสาธุการ โมทนา ไปรยปรายทิพยรัตนบุปผามณฑาปาริชาติ* บุษบัวบานบุชา ในขณะที่นั้น. พระอุบาลีเถรเจ้าก็วางพัควิชณีลงไว้ ฐมมาสนา โอโร- หิตฺวา ลงจากธรรมาสน์แล้ว นมัสการพระสงฆ์ผู้เฒ่า ๆ แล้ว ก็นั่ง อยู่เหนืออาสนะอันสมควรแก่อาตมา.

ลำดับนั้น พระมหากัสสปเถรเจ้า จึงปริกษาคด้วยสงฆ์ทั้งปวงว่า เราจะสังคายนายพระสุตตันตปีภูและอภิธรรมปีภูสืบต่อไป จะ เอาพระผู้เป็นเจ้าพระองค์ใดดีให้เป็นธุระเป็นใหญ่ในการวิสันนา พระ สงฆ์ทั้งปวงเห็นพร้อมกันว่า พระอาณนทน์ี่แล สมควรที่จะวิสันนา พระสุตตันตปีภูและอภิธรรมปีภู.

อถโข อายสุมา มหากัสสป โพระมหากัสสปเถรเจ้าผู้มีอายุ ก็สมมุติอาตมาเป็นผู้ถาม พระอาณนทน์ี่ก็สมมุติอาตมาเป็นผู้วิสันนา. ครั้น สมมุติแล้ว พระอาณนทน์ี่เถรเจ้าก็นมัสการพระสงฆ์เป็นผู้เฒ่า ๆ ขึ้นนั่ง บนธรรมาสน์ถือพัควิชณีมีด้ามอันขจิตรไปด้วยงา ปรารภที่จะวิสันนา พระสุตตันตปีภู.

๑. ศัพท์นี้เขียนมาจากภาษาสันสกฤตว่า สุวธยาย และใช้ในบัดนี้ สาธยาย แปล ว่าสวดก็ได้ ท่องก็ได้. ๒. นี้เขียนมาจากศัพท์ว่า ปาริชาติ ในภาษาสันสกฤต ตรงกับ ศัพท์ว่า ปาริจุตตโก ในภาษามคธ เป็นต้นไม้ในชั้นดาวดึงส์สวรรค์.

ปัจจัยทายกจตั้งโศตประสาททั้งสอง รongรับสดับฟังวาระพระ
บาลีอันพระคุณทั้ง ๔ จะสวดสรภัญญะไปในกาลบัดนี้.

เอวมเม สุตฺ อภิ สมยฺ ภควา อนุตฺรา จ ราชคหิ อนุตฺรา
จ นาพฺนทฺ อทฺธานมคฺคปฏิปนฺโน โหติ มหตา ภิกฺขุสงฺฆเมณ สทฺธิ
ปลฺยจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺเตหิ. สุปฺปิโยปิ โข ปริพฺพาชโก อนุตฺรา จ
ราชคหิ อนุตฺรา จ นาพฺนทฺ อทฺธานมคฺคปฏิปนฺโน โหติ สทฺธิ
อนุตฺเววาสิณา พุรฺหมทตฺเตน มาณเวณ. ตตฺร สฺทฺ สุปฺปิโย ปริพฺพาชโก
อนेกปริยาเยน. พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ ชมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสติ
สงฺฆสฺส อวณฺณํ ภาสติ. สุปฺปิยสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส อนุตฺเววาสิ
พุรฺหมทตฺโต มาณโว อนेกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ
ชมฺมสฺส วณฺณํ ภาสติ สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสติ. อิติห เต อุโก
อาจริยฺนุตฺเววาสิ อลฺยณมณฺยสฺส อฺชวิปฺจจนิกวาทา ภควนฺตํ ปิฎฺฐิจิตฺโต
ปิฎฺฐิจิตฺโต อนุพฺนฺธา โหนติ ภิกฺขุสงฺฆมฺจ.

จบพระสูตร

อถโข มหาภสฺสปตฺเตโร อานนฺททตฺเตริ ชมฺมํ ปุจฺฉิ พุรฺหมชาลํ
อาวุโส อานนฺท กตฺถ ภาสิตนฺติ. ลำคึบนั้น พระมหากัสสปเถรเจ้า
ก็ไถ่ถามพระสุตตันตปิฎก ซึ่งพระอานนทผู้มีอายุ ถามในข้อพรหม-
สูตรว่า คู่ก่อนอานนท เรื่องราวพรหมชาลสูตรนั้นสมเด็จพะ
พุทธองค์เจ้า ตรัสธรรมเทศนาในประเทศที่ใด. อนุตฺรา จ ราชคหิ
อนุตฺรา จ นาพฺนทฺ พระเจ้าข้า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าอริยักัสสป เรื่อง
ราวพรหมชาลสูตรนั้น สมเด็จพะพุทธเจ้าตรัสพระสัทธรรมเทศนา

ราชาคาร ในพระตำหนักในสวนอุทยานอันชื่อว่าอัมพลัญจิกาใน
ระหว่างเมืองราชฤห์กับบ้านนาพันทคามต่อกัน. ก็ อารพุก พระ-
พุทธองค์เจ้าปรารภบุคคลผู้ใดให้เป็นเหตุเป็นปัจจัยเล่า จึงตรัสเทศนา
พรหมชาลสูตร? สุปิยญจ ปริพพาชกั พุรหมทตตญจ มาณวั
พระเจ้าข้า พระพุทธองค์เจ้าปรารภสุปิยปริพาชก กับพรหมทตต-
มาณพกล่าวถ้อยคำที่เป็นข้าศึกต่อกัน คือข้างสุปิยปริพาชกผู้เป็นชีตัน
นั้นตั้งใจนินทาพระรัตนตรัย ฝ่ายพรหมทตตมาณพผู้เป็นอันเตวาสิกนั้น
ตั้งใจสรรเสริญพระรัตนตรัย ถ้อยคำชีตันกับลูกศิษย์นั้นไม่เข้ากันเลย
ชีตันนินทา ลูกศิษย์สรรเสริญ.

สุทฺถิ ดั่งได้ยินมา ในสมัยครั้งหนึ่ง สมเด็จพระพุทธองค์พา
พระสงฆ์เป็นอันมากประมาณ ๕๐๐ พระองค์ แวดล้อมเป็นบริวารออก
จากเมืองราชฤห์ เสด็จตามมรรคาจะไปสู่บ้านนาพันทคาม งามไป
ด้วยอิริยาบถและสิริวิลาสหาที่จะอุปมามิได้ ฝ่ายพระสงฆ์นั้น ลำดับ
ผ้าและบาตรห้อยเหนืออังสา มีพระอิริยาบถละมุลละม่อม แวดล้อม
สมเด็จพระพุทธเจ้ามา ความทั้งพระองค์ทั้งพระสงฆ์บริวาร. ตทา ใน
กาลเมื่อสุปิยปริพาชก พาศิษย์ทั้ง ๕๐๐ มีพรหมทตตมาณพเป็นประธาน
เดินตามมรรคาในเบื้องหลังแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้านั้น ฝ่ายสุปิย-
ปริพาชกแลเห็นสมเด็จพระพุทธเจ้างามไปด้วยสิริวิลาส ดูพระสงฆ์เล่า
ก็งามบริบูรณ์ มีแต่ผ้าและบาตรไม่รุงรัง เรียบร้อยตามเสด็จมา แลดู
ศิษย์ของอาตมา น่าเกลียดน่าชังพะรุงพะรังด้วยหัวหาบคอนถุงได้
หม้อข้าวหม้อแกงเป็นต้นไปข้างหน้า วิ่งหยอกกันไป ไม่มีกิริยาเลย

สุปปียปริพาชกมีความละเอียดในใจ เห็นพระเจ้าน่าจะเลื่อมใสอีก กลับ
มานินทาด้วยความเป็นอิสสาเป็นปกติในสันดาน พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ
ติเตียนพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์. โดยอเนกปริยายต่าง ๆ
พฺรหฺมทฺตโต มาณโว ฝ่ายพฺรหฺมทตฺตมาณพเป็นคณฺโณมีปัญญา จึงคิด
ว่า มิเป็นการ ควรแลหรือ พระอาจารย์มานินทาพระรัตนตรัย เหมือน
หนึ่งจับไฟและจับงูเห่าและเข้าลูบงาช้าง ชับมันอันตราย ไม่รู้ว่าจะฉิบหาย
หามิได้ พระรัตนตรัยดังประทีปแก้วอันส่องสัตว์ให้เห็นพระนิพพาน เป็น
ที่สักการบูชา เออก็ข้อการอะไรนะที่จะเข้าด้วยอาจารย์ ๆ กระทำผิดจะ
ไปอบาย ศิษย์ทั้งหลายจะไปด้วยก็หามิได้ มาณพรู้คุณพระรัตนตรัย
พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ ก็สรรเสริญพระเจ้าว่า อิติปิ โส ภควา เป็นอาทิ
และสรรเสริญคุณพระธรรมพระสงฆ์ต่ออาจารย์ คนทั้งสองเป็นข้าศึกแก่
กัน ฉะนั้น ข้างอาจารย์นินทา ข้างศิษย์นั้นสรรเสริญ แล้วก็เดินตามพระ
เข้ามาในมรรคานั้น สายฉุเห ครั้นเพลายื่นก็ถึงอัมพวัน สมเด็จ
พระพุทฺธองค์ก็พาพระสงฆ์เข้าไปสู่ตำหนักห่าง อาศัยจำวัดในอุทยานนั้น.
สุปปีโย ปริพาชโก ฝ่ายสุปปียปริพาชกจึงคิดว่า ไซ้การที่อาตมา
จะไป อันตรายจะมี พระสมณฺโณอยู่ไหนก็ปราศจากอันตรายทั้งปวง
เพราะเหตุว่าเทวดาอภิบาลรักษา อย่าเลยนะ อาตมาจะพาศิษย์เข้าไป
ให้ใกล้พระสมณฺโณโคดมเถิด จึงจะได้ความสบาย เมื่อสุปปียปริพาชก
คิดฉะนี้แล้ว ก็พาศิษย์เข้าไปอาศัยในตำหนักห่างข้างหนึ่ง ใกล้ตำหนัก
ที่พระเจ้าอาศัยแต่พอเห็นกัน ครั้นค่ำลงพระสงฆ์ทั้งปวงก็จุดประทีป
ชวาลาบูชาพระเจ้าเฝ้าปฏิบัติ พระสงฆ์เจียบสังคจะได้กรอบเกรียบโอ
จามก็หามิได้ เมื่อพระสงฆ์สังคจำวัดเจียบอยู่ฉะนั้น สุปปียปริพาชกก็
คิดว่า ประหลาดหนอแล้ว พระสมณฺโณโคดมเธอพาศิษย์หนีไปแล้วกระมัง

จึงส่งคนหามา จึงย่องเข้ามาดู ก็เห็นพระสัพพัญญูเจ้าเสด็จบรรทม
งามไปด้วยสีหไสยาสน์ ก็ประหลาดใจ แลไปข้างพระโมคคัลลานะ
พระสารีบุตรเจ้าทั้งสองเล่าก็งมล้ำ แลดูพระสงฆ์แต่ละองค์ ๆ ก็ไม่
ระลึกระสายระงับพระกายเป็นอันดี ชมแล้วก็กลับมาดูศิษย์ของอาตมา
เห็นไม่มีกิริยาแต่สักคน บ้างก็นอนกรนนอนครางนอนไขว่ห้างกอด
ก่ายกัน บ้างนอนเคี้ยวฟันน้ำลายไหลอ้าปาก หายใจละเมอบ่นพึมพำ
น่าบัดสี ผ้าผ่อนไม่ติดกาย ก็น่าน้อยใจด้วยศิษย์กูนี้กระไรไป มันชั่ว
นักชั่วหนา มีริษยาเข้าครอบงำก็รำนินทาพระรัตนตรัยสิ้นราตรีย่นรุ่ง
ส่วนพรหมทัตตมาณนั้น ก็สรรเสริญพระรัตนตรัยดังนี้ ตลอดราตรี
เหมือนกันกับสุปปียปริพาชก.

ปัจจุบันสมเ ในเพลจะใกล้รุ่ง พระภิกษุสงฆ์ได้ฟังคำคนทั้งสอง
ไม่เข้ากัน. ศิษย์นั้นสรรเสริญ อาจารย์นั้นนินทา ปัจจุบันกาวา ท้อยคำ
เป็นข้าศึกแก่กัน พระสงฆ์ได้ฟังอัศจรรย์ จึงเอาเนื้อความกราบทูลแก่
พระมหากุณา.

ภควา สมเด็จพระพุทธรองค์เจ้าผู้มีบุญราศีอันแผ่ไปในภพทั้ง ๓
ได้ฟังเนื้อความอันพระสงฆ์กราบทูลเป็นกระทุ้งเหตุ จึงตรัสพระสัท-
ธรรมเทศนาซึ่งพรหมชาลสูตร. มีพระพุทธรูปกาศรัสาว ภิกษเว คู่ก่อน
สงฆ์ นินทาปลืสา ธรรม ๒ ประการ คือนินทาและสรรเสริญนี้เป็น
โลกธรรมดา. ผู้ใดเกิดมาในภพโลกโสมสงสารยังมีถึงพระนิพพาน
ตราบใด ก็ย่อมจะได้ซึ่งความนินทาและสรรเสริญอยู่ตราบนั้นทุก ๆ
ตัวสัตว์ ที่จะเว้นนั้นหาไม่ได้ ที่รักก็สรรเสริญ ที่ชังก็นินทา อันนี้

ก็ยอมเป็นโลกธรรมคา เป็นประเพณีมาแต่กาลก่อน. คู่ก่อนสงฆ์
ทั้งปวง แม้ว่าเขาจะสรรเสริญว่าดี และจะดีขึ้นตามคำพูดนั้นหามิได้
เขาจะนิทาว่าชั่ว และจะชั่วไปตามคำพูดนั้นหามิได้ สงฆ์ทั้งปวงจง
อุตสาหะระงับจิตใจอย่าให้ฟุ้งซ่านไปด้วยโลกธรรม. ไครว่าดีก็อย่ายินดี
ไครว่าร้ายก็อย่าโทมนัส จงขจัดเสียให้จงได้ อย่าหวาดหวั่นไหวด้วย
โลกธรรมอันเป็นหนทางอบาย. สมเด็จพระพุทธองค์ทรงปรารภซึ่ง
เหตุอันนี้ จึงแสดงพระสังฆกรรมเทศนาพรหมชาลสูตร โดยอเนก-
ปริยายแก่พระสงฆ์ทั้งปวง. ใจความในพรหมชาลสูตรนี้ ว่าด้วยจุฬศีล
มัชฌิมศีล มหาศีล. ศีล ๕ ประการเรียกว่าจุฬศีล. ศีล ๘ ประการ
ศีล ๑๐ ประการนั้นเรียกว่ามัชฌิมศีล. ศีล ๒๒๗ ประการนั้นเรียกว่า
มหาศีล. ทรงพระมหากรุณาตรัสเทศนาจุฬศีลมัชฌิมศีลมหาศีลเป็น
อเนกปริยายแล้ว ก็ตรัสเทศนาทฎฐิติ ๖๒ ประการในที่สุด เรียกว่า
พรหมชาลสูตร ด้วยอรรถว่าบริบูรณ์ด้วยข้อวัตรปฏิบัติ เหตุเป็นที่
แวดล้อมป้องกันไว้ซึ่งอารมณ์แห่งสัตว์ มิให้ตกไปสู่มีจณาทฎฐิติ-
ปฏิบัติ เป็นที่นำสัตว์เข้าสู่พระนิพพาน จึงชื่อว่าพรหมชาลสูตร.

ก็สามัญญผลสูตรนั้น พระพุทธองค์เจ้าตรัสพระสังฆกรรมเทศนา
ในประเทศที่ใดเล่า? ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าอริยกัสสป สามัญญผลสูตร
นั้น สมเด็จพระพุทธองค์ทรงตรัสเทศนา ในอัมพวันสวนมะม่วงแห่ง
ชีวกโกมารภัจ. เกณ สทุธิ พระพุทธองค์เจ้าตรัสเทศนาสามัญญผล-

๑. ต่อนี้ฉบับมีว่า " คือ ๑ ล ๑ ทั้ง ๕ ประการ " ดังนี้ เพื่อผู้เทศนาประสงค์ ก็จะได้อธิบายของศีล ๕ ตรงนี้.

สูตรนี้ เทศนาโปรดบุคคลผู้ใด ? พระเจ้าข้า พระพุทธองค์เจ้าตรัส
เทศนาโปรดพระเจ้าอชาตศัตรูราชบิดร อันเป็นพระราชโอรสาแห่ง
นางเวเทหิราชเทวี. พระมหากัสสปเถระเจ้า จึงถามอรรถแห่งพระสูตร
ว่า อาวุโส อานนทฺ์ คุณก่อนอาวุโสอานนทฺ์ สุตฺ์ เรียกว่าสูตรนั้น ๆ
ด้วยอรรถเป็นประการใด ? ข้าแต่พระอริยกัสสป สูตรนี้พระพุทธองค์
เจ้าเทศนาไว้ให้บริบูรณ์ด้วยอรรถมี ๖ ประการ สฺุจนโศ เหตุว่าพระ
เจ้าแสดงผลให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นอันดี ๑ สฺุจฺุตโศ เพราะเหตุ
ว่าพระเจ้าเทศนาอนุโลมตามอชฺุฌาสิยแห่งสัฏฺ์วอันรู้ซึ่งอรรถ ๑ สฺุวนโศ
เหตุว่าให้สำเร็จซึ่งอรรถเหมือนข้าวกล้าให้สำเร็จซึ่งผล ๑ สฺุทฺุนโศ
เหตุแห่งพระสูตรนั้น เป็นที่ไหลแห่งผลเหมือนดั่งแม่โคนมให้ไหลออก ๑
สฺุจฺุตตามา เหตุว่าพระสูตรนั้น รักษาไว้ซึ่งอารมณฺ์แห่งสัฏฺ์วในข้อ
วัตตปฏิบัติอันดี ๑ สฺุจฺุตสภาคโศ เหตุว่าพระสูตรนั้น จะยังสัฏฺ์วให้
ปฏิบัติตามอฏฺุจฺุจฺุคิกมรรค ๘ ประการ เป็นหนทางตรงเข้าสู่พระนิพพาน
จะหลีกเลี่ยงเสียจากมิจฺุฌาทิฏฺุฐิปฏิบัติ เหมือนสายบรรทัดแห่งนาย
ช่างไม้ ๑ พระสูตรทรงอรรถ ๖ ประการนี้, พระมหากัสสปเถระเจ้า
ก็ได้ถามซึ่งนิทานบุคคล. พระอานนทฺ์ก็วิสัชนาไป.

สพฺุเพ มหาเถรา ฝ่ายพระมหาเถระเจ้าทั้งหลาย ก็ยกขึ้นสู่สังคาย-
นายสังวัชชยายพร้อม ๆ กัน จึงจัดเป็นวรรค เป็นวาร เป็น ๕ คัมภีร์
คือ ทีฆนิกายคัมภีร์ ๑ มัชฌิมนิกายคัมภีร์ ๑ สํยฺุตตฺุนิกายคัมภีร์ ๑
อํงคฺุตตฺุรนิกายคัมภีร์ ๑ ขุททกนิกายคัมภีร์ ๑. ในคัมภีร์ทีฆนิกายนั้น
ประกอบด้วยสูตร ๓๔ สูตร มีพรหมชาลสูตรเป็นต้น. ในมัชฌิมนิกาย

นั้น ๑๕๒ มีมูลปริยายสูตรเป็นต้น. ในสังยุตตนิกายนั้น ๗,๗๖๒ สูตร มีโอฆรรณสูตรเป็นต้น. ในอังคุตตรนิกายนั้น ๙,๕๕๗ สูตร มีจิตตปริยาทานสูตรเป็นต้น. ในขุททกนิกายนั้น ๑๕ คัมภีร์คือ ขุททกปาฐ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาดก นิทเทศ ปฏิสัมภีทามรรค อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก เป็น ๑๕ พระคัมภีร์ด้วยกัน. ใน สุตตันตปิฎกนั้นจัดเป็นธรรมชั้น ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น. เมื่อ สังกายนายพระสุตตันตปิฎกจบลง ในครั้งนั้น ก็บังเกิดมหัศจรรย์ แผ่นดินอันใหญ่ก็กัมปนาทหวาดไหวจลาจล.

ตโต เมฆะ ตทนนฺตริ ในลำดับนั้น จึงสังคายนายพระอภิธรรม-ปิฎกสืบต่อไป. อายสุมา มหากัสสปะ พระมหากัสสปเถระเจ้า จึง ใต้อามพระอนันท์ว่า พระอภิธรรมปิฎกนี้ พระชินสีห์ตรัสเทศนาใน ประเทศใด? ดาวตีสะ ฆนฺเต พระเจ้าข้า พระอภิธรรมปิฎกนั้น พระพุทธองค์ตรัสเทศนาในดาวดึงส์เทวโลก. ก็ อารพฺภาติ คุณก่อน อาวุโส อนันท์ สมเด็จพระทศพลปรารภผู้ใดให้เป็นเหตุ พระพุทธ-องค์จึงได้ตรัสเทศนาพระอภิธรรม? ปาโรจฺจตุคฺคมูลมฺหิ ข้าแต่พระ อริยกัสสป สมเด็จพระศาสตราจารย์เจ้า เมื่อพระองค์ได้ ๗ พระวัสสา มีพระหฤทัยประกอบด้วยพระกตัญญู จะสนองพระคุณพระชนนีมารดา ปาฏิหาราวสานมฺหิ เมื่อกระทำพระยมกปาฏิหาริย์ทรมานคติถีนครนถ์ ยงฺตันไม่คณฺทามพฤษฺยสำเร็จแล้ว พระพุทธองค์เสด็จพระพุทธดำเนิน ด้วยพระบาทสองสามอย่าง ล่วงหนทาง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ก็ถึงดาวดึงส์-

พิภพ เสด็จประทับอยู่เหนือบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ภายใต้ง่ามไม้
ปาริชาติอันเป็นที่นั่งของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี สพฺเพ เทวคณา ครั้นนั้น
เทวดาก็นั่งพร้อมหน้า มีสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีเป็นประธาน เทพยดา
เจ้าก็ขึ้นบานโสมนัสปริดาว่า พระเจ้าเสด็จขึ้นมาจะตรัสพระธรรม
เทศนา สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีจึงร้องป่าว เทพเจ้าก็เคลื่อนกล่นกันมา
แต่หมื่นจักรวาล ประชุมชวนกันกระทำสักการบูชา. ครั้นนั้นสมเด็จพระ
บรมศาสดาจารย์ จึงชำเลืองพระเนตรแลหาสมเด็จพระชนนี ครั้น
มิได้เห็นจึงถามท้าวโกสีย์ว่า คุณก่อนอมรินทราบรมราชินี สมเด็จพระพุทธมารดา
ของพระตถาคตอยู่ในสถานที่ใด. อมรินทราบรมราชินีรู้พระอัครมเหสี
จึงขึ้นไปชั้นดุสิต อัญเชิญพระพุทธรูปมาเสด็จลงมานั่งเป็นประธานใน
ท่ามกลางเทพยดา มหาการุณิกโก สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณจึงเหยียด
พระหัตถ์เบื้องขวาอันงดงามดั่งวงช้างเอราวัณ ประกอบด้วยกัจจกร
ลายลักษณ์ออกจากระหว่างแห่งกลีบจีวร งามไปด้วยพระรัศมีล้อม
ประภัสสร เหมือนดั่งสายฟ้าแลบออกจากกลีบเมฆในท้องฟ้า กวัก
พระหัตถ์เรียกพระมารดาว่า เอहि อมมฺ คุณก่อนพระมารดา มาเถิด
มารับไปสาวนิกมุลค่าน้ำนมข้าวป้อน และค่าอาบน้ำบำรุงบำเรอเลี้ยง
รักษา. สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าจึงถวายพระสัตธรรมเทศนา
พระอภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ สอนคุณพระชนนีมารดาในดาวดึงส์-
สวรรค์. มหากัสสป ข้าแต่พระอรียกัสสป สมเด็จพระพุทธรองค์เจ้า
ตรัสเทศนาในคัมภีร์พระอภิธรรมว่า :-

กุสลา ฐมฺมา อกุสลา ฐมฺมา อพฺยากตา ฐมฺมา. กตเม ฐมฺมา

กุสลา. ยสฺมี สมเย กามาวจรฺ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ
โสมนสฺสสหคฺคํ ฌานสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ वा สทฺทวารมฺมณํ वा
คณฺฐารมฺมณํ वा รัสวารมฺมณํ वा โฝฏฐพฺพวารมฺมณํ वा
ชมฺมารมฺมณํ वा ยํ ยํ वा ปนารพฺภ ตสฺมี สมเย ผลฺโส โหติ
อวิกฺเขโป โหติ เย वा ปน ตสฺมี สมเย อลฺลปิ อตฺถิ
ปฏฺิจฺจสมฺบุปฺปนา อรูปิโน ชมฺมา อิเม ชมฺมา กุสลา.

จบพระสังคินีแล.

ปลฺลจกฺขนฺธา รูปกฺขนฺโห เวทนากฺขนฺโห สลฺลวากฺขนฺโห
สงฺขารกฺขนฺโห วิลฺลวณกฺขนฺโห. ตตฺถ กตโม รูปกฺขนฺโห ยงฺกิลฺลจि
รูปํ อตีตานาคตฺปจฺจอุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ वा พหิทฺธา वा โอฟาริกํ
วา สุขุมํ वा หีนํ वा ปณีตํ वा ยํ ทูเร वा สนฺติเก वा ตเทกฺษณํ
อภิสงฺกฺขิตฺวา อภิสงฺกฺขิตฺวา อยํ วุจฺจติ รูปกฺขนฺโห.

จบพระวิงค์แล.

สงฺคโห อสงฺคโห สงฺคหิเตน อสงฺคหิตํ อสงฺคหิเตน สงฺคหิตํ
สงฺคหิเตน สงฺคหิตํ อสงฺคหิเตน อสงฺคหิตํ สมฺปโยโค วิปฺปโยโค.
สมฺปยุตฺเตน วิปฺปยุตฺตํ วิปฺปยุตฺเตน สมฺปยุตฺตํ อสงฺคหิตํ.

จบพระธาตุกถาแล.

จ ปลฺลยตฺติโย. ขนฺธปลฺลยตฺติ อายตฺนปลฺลยตฺติ ธาตฺวปลฺลยตฺติ
สจฺจปลฺลยตฺติ อินฺทฺริยปลฺลยตฺติ ปุคฺคปลฺลยตฺติ กิตฺตาวตา ปุคฺคลัน
ปุคฺคปลฺลยตฺติ. สมยวิมฺุตโต อสมยวิมฺุตโต กุปฺปชฺมโม อกุปฺปชฺมโม
ปริหานชฺมโม อปริหานชฺมโม เจตฺนาภพฺโป อนฺนรฺกฺขนฺนาภพฺโป ปุคฺชฺชโน

โคตรภู ภูยปรโต อภปรโต ภูพพาคมน โภพพาคมน นียโต
อนียโต ปฏิปนุโน โผลจโต อรหา อรหุตตาย ปฏิปนุโน.

จบพระบุคคลปัญญาดีแล.

ปุคฺคโล อุปฺลพฺภติ สจฺจนิคฺคตฺตปรมตฺเตนาติ. อามนฺตา. โย
สจฺจนิคฺคโต ปรมตฺโต ตโต โส ปุคฺคโล อุปฺลพฺภติ สจฺจนิคฺคต-
ปรมตฺเตนาติ. นเหว วตฺตพฺเพ อาชานาหิ นิคฺคหํ หลฺลิจิ ปุคฺคโล
อุปฺลพฺภติ สจฺจนิคฺคตฺตปรมตฺเตน เต น วต เร วตฺตพฺเพ โย
สจฺจนิคฺคโต ปรมตฺโต ตโต โส ปุคฺคโล อุปฺลพฺภติ สจฺจนิคฺคต
ปรมตฺเตนาติ มิจฺฉา.

จบพระกถาวัตถุแล.

เย เกจิ กุสลา ชมฺมา สพฺเพ เต กุสลมฺมลา. เย วา
ปน กุสลมฺมลา สพฺเพ เต ชมฺมา กุสลา. เย เกจิ กุสลา ชมฺมา
สพฺเพ เต กุสลมฺมเลน เอกมฺมลา. เย วา ปน กุสลมฺมเลน เอกมฺมลา
สพฺเพ เต ชมฺมา กุสลา.

จบพระยมกแล.

เหตุปัจจโย อารมฺมณปัจจโย อธิปฺติปัจจโย อนนฺตรปัจจโย
สมนฺนตรปัจจโย สหชาตปัจจโย อณฺณมณฺณปัจจโย นิสฺสยปัจจโย
อุปฺนิสฺสยปัจจโย ปุเรชาตปัจจโย ปจฺจชาตปัจจโย อาเสวนปัจจโย
กมฺมปัจจโย วิปากปัจจโย อาหารปัจจโย อินฺทฺริยปัจจโย ฌาน-
ปัจจโย มกฺคปัจจโย สมปฺยุตฺตปัจจโย วิปฺยุตฺตปัจจโย อตฺถิปจฺจโย
นตฺถิปจฺจโย วิคตปัจจโย อวิกตปัจจโย.

จบพระมหาปีฎฐานแล.

อิม ฐมา กุสลา พระพุทธรองค์ตั้งไว้เป็นกัณฑ์ ๔ กัณฑ์

คือ จิตตวิภัตติกัณฑ์ ๑ รูปวิภัตติกัณฑ์ ๑ นิกเขปกัณฑ์ ๑ อัตถุ-
ธารกัณฑ์ ๑ ถ้ากัณฑ์ทั้ง ๔ นั้น ในจิตตวิภัตติกัณฑ์นั้น มีวาร ๒
คือ อุทเทสวารและนิทเทสวาร ในอุทเทสวารนั้น มีบท ๒ คือ บท
มาติกาและบทภาชนียะ ในบทมาติกาอันมี ๒ คือ ติกมาติกาและ
ทุกมาติกา. ติกมาติกาอัน พระพุทธรองค์แจกออกไปเป็น ๒๒ ติกะ
มีกุสลติกะเป็นต้น มีอนิทัสสนติกะเป็นที่สุด. ในทุกมาติกาอันเป็น
๑๐๐ ทูกะ มี เหตุฐมา น เหตุฐมา เป็นต้น มี อสรณฐมา เป็น
ปริโยสาน. จึงมีปุจฉาว่า เหตุไฉนจึงชื่อว่าติกมาติกา. วิสัชนาว่า
ที่ชื่อติกมาติกาอัน เพราะเหตุว่าเป็นที่ประชุมแห่งบท ๓ และ ๓ เข้า
กันเป็นบทหนึ่ง ชื่อว่าติกมาติกา ในพระบาลีว่า กุสลา ฐมา อกุสลา
ฐมา อพฺยากตา ฐมา เป็นอาทิดังนี้ ชื่อว่าติกมาติกา เป็น ๒๒
ติกะ ถ้าจะแยกออกทีละบทได้ ๖๖ บท. ทุกมาติกาอันเป็นที่ประชุม
แห่งบทละ ๒ เข้ากันเป็นบทหนึ่ง ชื่อว่าทุกมาติกา เป็น ๑๐๐ ทูกะ
ถ้าจะแยกออกไป เป็น ๒๐๐ บทเหมือนกัน. จึงมีคำปุจฉาว่า เหตุไฉน
จึงได้ชื่อว่ามาติกา. วิสัชนาว่า บทมาติกาอัน เพราะเหตุเป็นแม่บท
แห่งพระอภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ พระพุทธรองค์เจ้าแจกออกไปแต่
บทมาติกาอัน เหมือนหนึ่งมารดาเป็นที่เกิดแห่งลูกหลาน เปรียบดัง
พระวิสาขามิบุตรและธิดา ๒๐ คน ลูกแต่ละคน ๆ มีลูกคนละ ๒๐ ๆ
หลานแต่ละคน ๆ มีลูกคนละ ๒๐ ๆ สิริเป็นลูก ๒๐ เป็นหลาน ๔๐๐
เป็นเหลน ๘,๐๐๐ คน ทั้งลูกทั้งหลานทั้งเหลนเป็น ๘,๔๒๐ นี้อาศัย

พระวิสาขาพระองค์เดียว อุปมานันใดก็ดี พระปรมัตถธรรมทั้ง ๗
พระคัมภีร์นี้ ก็แจกออกไปแต่ละบทมาติกาที่มีอุปไมยดั่งนั้น.

ทีนี้จะแปลในบทมาติกาเห็นว่า ฐมา เมะ นิสุตตุนิขุชีวสภาวะ
อันว่าสภาวะไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิต คือ จิตและละเจตสิกธรรมทั้งหลาย
กุสลา เมะ อนวชชา มีสภาวะหาโทษมิได้ คือกุศลอันให้ผลเป็น
สุขในอิธโลกและปรโลก ชื่อกุสลา ฐมา ๆ นี้ วิทุธเสนติ ปาเลนติ
วิกมฺปนฺติ แปลว่า ยังบาปกรรมให้ไหวสักน้อย ไหวยั้ง และกำจัด
จากสันดานก็ว่า. อธิบายว่า กุสลา ยังบาปกรรมให้ไหวสักน้อยนั้น
อย่างไร ? เออ เมื่อกามาพจรกุศลบังเกิดในสันดานแห่งสัตว์ทั้งปวง
เมื่อบำเพ็ญการกุศลนั้น ก็กำจัดเสียซึ่ง โลกะ โทสะ โมหะ มัจฉริยะ-
ธรรมทั้งปวงให้ไกลจากสันดาน จึงบำเพ็ญทาน รักษาศีล จำเริญ
เมตตภาวนาพุทธานุคุณได้ ยังอารมณ์ให้ส่องใสดั่งน้ำใจแห่งพระ
อริยเจ้าได้แต่ละขณะ ๆ เป็นตทังคปหาน เหมือนกระอมน้ำสายลง
ที่แหน ครั้นยกขึ้นเสียแล้ว แहनนั้นก็กลับหอมล้อมเข้าดั่งเก่า เหตุว่า
เป็นโลกียกุศลอันอ่อนนั้ก จะกำจัดเป็นได้แต่ละขณะ ๆ แม้บำเพ็ญการ
กุศลเป็นต้นว่าฟังพระสัทธรรมเทศนา ครั้นลุกออกไปจากโรงธรรม-
สภาศาลา อารมณ์ก็กลายเป็นอื่น ประกอบด้วย โลกะ โทสะ โมหะ
มัจฉริยะไปใหม่เล่า เปรียบเหมือนกาบินมาจับภูเขาทองต้องรัศมี
ทองแล้ว กานันนั้นก็เหมือนทอง เมื่อกานันบินออกมาจากภูเขาทองแล้ว
ชาติกาาก็กลับดำดั่งเก่า ฉันใดก็ดี เปรียบดด้วยน้ำใจแห่งสัตว์อันเป็น
โลกียจิต เมื่อบำเพ็ญการกุศล จิตบังเกิดส่องใส เหมือนกาอัน

เข้าไปจับอยู่ที่ภูเขาทอง ครั้นกลับมาสู่บ้านเรือนแล้วก็กลับกลายเป็นดำไป ด้วยอกุศล เหมือนกาอันบินออกมาจากภูเขาทองนั้น. ในบทว่า กุสลา ฐมา นั้น ว่า กุศลธรรม ๕๕ ดวง คือ อัญญาสมาณา ๑๓ โสภณเจตสิก ๒๕ กุศลจิต ๒๑ เป็น ๕๕ ดวงด้วยกัน อันนี้ว่าโดยพิสดาร ถ้าจะจัดโดยสังเขปนั้น กุศลจิต ๒๑ ท่านนับเอาแต่ ๑ เหตุว่าจิต มีลักษณะอันรู้ซึ่งอารมณ์เหมือนกัน และเจตสิกธรรมทั้งปวงมีผัสสเจตสิกเป็นต้นนั้น มีลักษณะอันต่าง ๆ กัน พระพุทธองค์เจ้าเทศนา ว่า กุสลา ฐมา. ข้อที่ว่า กุสลา ฐมา ยังบาปกรรมให้ไหวยั้งนัก สงเคราะห์เอารูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศล* เมื่อพระโยคภาพจรเจ้า จำริชฎภาวนา ได้ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และอรุปสมบัติทั้ง ๔ คือ อากาสัญญายตนฌาน วิญญา อากิญจัญญา เนวสัญญา ฯลฯ ฌานนั้น กระทำกาลกิริยาด้วยฌาน สมบัติแล้ว ก็ขึ้นไปบังเกิดในรูปพรหมและอรุปพรหม เสวยสุขด้วย ผลแห่งสมบัติช้านาน ทั้งนี้ด้วยกำลังฌานเป็นวิกขัมภนปหาน ข่มบาปลงไว้มิให้บังเกิดเหมือนศิลาทับหญ้า ยังมีขาดจากสันดานก่อน ถ้าศิลานั้นเคลื่อนจากที่เมื่อใด หญ้าก็งอกขึ้นเมื่อนั้น ฉะนั้นใดก็ดี พระโยคภาพจรอันได้สมบัติ เสวยสุขอยู่ในพรหมโลกนั้น ครั้นสิ้นกำลังสมบัติแล้ว อกุศลก็บังเกิดให้ได้เสวยซึ่งทุกข์ไปใหม่เล่า. อนึ่งพระโยคภาพจรถึงโลกุตตรกุศลเป็นต้นว่า พระโสดา สกิทาคา อนาคา

๑. น่าจะมีโลกุตตรกุศลต่อท้ายด้วย แต่ไม่มีในฉบับทั้งหลาย ๒. คำเต็มว่า วิญญา-ณัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน.

อรหัต ตัดบาปกรรมที่เป็นข้าศึกอันเศษเป็นสมุจเฉทปหาน เหมือน
ขวานผ่าฝายยอดตาลมิให้เจริญขึ้นได้ อันนี้นับในบทชื่อว่า กุสลา
ธมฺมา สงเคราะห์เอากุศล ๒๑ ในภูมิ ๔ คือ กามาวจรมหากุศล ๘
รูปาวจร ๕ อรูปาวจร ๔ โลกุตตระ ๔ เป็น ๒๑ เจตสิก ๓๘
ประสมจิตและเจตสิก ๕๕ พระพุทธเจ้าเทศนาในบทว่า กุสลา
ธมฺมา.

ในบทว่า อกุสลา ธมฺมา นั้น แปลว่าเป็นอกุศล ให้ผลเป็น
ทุกข์ในอบายภูมิทั้ง ๔ จัดได้กรรม ๓๕ คือ อกุศลจิต ๑๒ อกุศล
เจตสิก ๒๓ เป็น ๓๕ นี้ เป็น อกุสลา ธมฺมา. อกุศลจิต ๑๒ นั้น
โลภมูล ๘ โทสมูล ๒ โมหมูล ๒ เจตสิก ๒๓ อัญญาสมานา ๑๓
อกุศลเจตสิก ๑๔ พระพุทธองค์เจ้าตริสเทศนาในอรรถว่า อกุสลา
ธมฺมา.

อพฺยากตา นั้น พระพุทธเจ้าเทศนาว่าเป็นอภัยกถุตา ไม่เป็นบุญ
เป็นบาป เป็นแต่กลางไว้ ไม่เข้าด้วยกุศลและอกุศล ถ้าจะจัดเอา
รูปกรรม ได้รูป ๒๓ นิพพาน ๑ เจตสิก ๔๒ กิริยาจิต ๒๐ กรรม
ทั้งหลายเหล่านี้ได้ในบทว่า อพฺยากตา ธมฺมา.

สมเด็จพระมหากรุณาโปรดประทานพระสังฆกรรมเทศนาในคัมภีร์
พระสังคีต ๑ จัดเป็นจิต ๘๕ ดวงโดยพิสดาร เจตสิก ๕๒. ทิวาส
ทิวาส ๒ พระองค์ตรัสเทศนา ๑๒ วันจึงจบ เทพยดาได้ลูถึงมรรคและ
ผล ๗ โภกฺกิ.

๑. บาลีเป็น สงฺกมฺม. ๒. ควรจะเป็น ทิวาสานิ หรือ ทิวเส.

ตทนนตรี ในลำดับนั้น พระเจ้าเทศนาในคัมภีร์พระวิภังค์แจก
ออกเป็นวิภังค์ ๑๘ มีชั้นวิภังค์เป็นต้น มีธัมมทวิภังค์เป็น
ปริโยสาน. ชั้นวิภังค์นั้น พระเจ้าประมวลเอาชั้นทั้ง ๕ คือ รูปชั้น
เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น. ในรูปชั้นนั้น
พระเจ้าเทศนาประมวลเอารูป ๒๘ คือ มหาภูตรูป ๔ อุปถายรูป ๒๔
กสุม่า เหตุตั้งๆ จึงว่ารูป เหตุฉิบหายด้วยร้อนและเย็น ด้วยอยาก
ข้ำวอยากน้ำและภัยต่าง ๆ รูปชั้นนี้ พระเจ้าเทศนาเป็นกองแห่งรูป
เป็นที่อาศัยแห่งกิมิชาติหมู่หนอนทั้งหลาย ๆ ย่อมอาศัยเฝ้ากินอยู่ใน
สรรพวงค์กายทุกคำเข้าหาแก่นสารมิได้. เณรูปณทุพมิม อุปมาเหมือน
ฟองน้ำ อันเป็นก้อนปวมเปือกและปะอยู่กับกิ่งไม้ เป็นที่อาศัยแห่งกึ่ง
และปลาน้อยและทิมชาติทั้งหลาย ฉนใด รูปกายนี้ ก็เป็นที่อาศัยแห่ง
กิมิชาติทั้งหลาย เหมือนกับฟองน้ำ ฉนนัน. เวทนาชั้นนั้น เป็น
กองแห่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา สัญญาชั้นนั้นก็
เป็นกองแห่งสัญญา คือ รู้จักอารมณ์ต่าง ๆ คือ ดำ แดง เขียว ขาว
เหลือง. สังขารชั้นนั้น คือเจตสิกอันสัมประยุตด้วยจิต อันให้เป็นไป
โดยประเภทต่าง ๆ คือ กุสลา อกุสลา อัพยากฤต. วิญญาณชั้น
นั้น คือกองแห่งวิญญาณ เปรียบเหมือนคนเจ้ามายาใครซึ่งใครเคียด
กระทำไปต่าง ๆ นานา ฉนใดก็ดี วิญญาณจิตนั้น ย่อมกลับกลอก
ไปเป็นอารมณ์ต่าง ๆ ฉนนัน. ทิวาส ทิวสา พระเจ้าเทศนา ๑๒ วัน
จึงจบคัมภีร์พระวิภังค์ เทพเจ้าได้ลู่ถึงมรรคและผล ๗ โภคิ.

ตทนนตรี พระเจ้าเทศนาคัมภีร์พระชาตูกถาสืบต่อไป ตั้งเป็น

มาติกา ๑๔ ในพระบาลีว่า สงฺคโห อสงฺคโห เป็นอาทิดังนี้. ในบทว่า สงฺคโห นั้น พระเจ้าเทศนาสงเคราะห์จิตและเจตสิกเป็นฝ่ายกุศลเข้ากันตามกุศล รูปธรรมเข้ากันตามรูปธรรม นามธรรมเข้ากันตามนามธรรม. อสงฺคโห พระพุทธองค์มิได้สงเคราะห์จิตและเจตสิกอันเป็นบุญและบาปเข้าด้วยกันหามิได้ รูปธรรมนามธรรมมิได้สงเคราะห์เข้าด้วยกัน. ฉ ทิวสา พระเจ้าเทศนา ๖ วันจึงจบ เทพยดาได้ลูถึงมรรคและผล ๖ โภคิ.

ตทนนฺตรํ พระพุทธองค์จึงตรัสเทศนาคัมภีร์พระปกุลบัญญัติ ๖ ประการ คือ ชันธบัญญัติ อายตนบัญญัติ ชาติบัญญัติ สัจจบัญญัติ อินทริยบัญญัติ ปุคฺคบัญญัติ. ในชั้นนี้ อายตนะ ชาติ สัจจะ อินทริย แก้ไขในคัมภีร์ทั้ง ๓ คือ พระสังคณี พระวิภังค์ พระชาตุกถานั้นแล้ว ซึ่งแก้ไขในปุคฺคบัญญัตินี้. พระเจ้าเทศนาตั้งบาลีเป็นนถตุกถายตนาปุจฺจนาด้วยพระองค์เองแล้ว ก็วิสันนาว่า กิตฺตาวตฺตา ปุคฺคสถานํ ปุคฺคปญฺญตฺติ.* ตามในบาลีว่า สมยวิมุตฺโต เป็นอาทิ สมเด็จ พระชินสีห์ตรัสเทศนาว่า เอโก ปุคฺคโล บุคฺคจํพวกหนึ่ง สมยวิมุตฺต อธิบายว่า บุคฺคจํพวกหนึ่ง มีความเพียรปฏิบัติพระอัฐวิโมกข์ ๘ ถูกต้องในวิโมกข์นั้น ก็ยังวิปัสสนาปัญญาลงสู่พระไตรลักษณ์ เห็นแจ้งในพระอนิจจัง พระทุกขัง พระอนัตตา ก็ได้มรรคและผลเป็นอาทิ คือ โสคา สกิทาคา ชื่อว่าสมยวิมุต เหตุว่าปฏิบัติ

๑. น่าจะเป็นพระเจ้าเทศนาตั้งบาลีเป็นนถตุกถายตนาปุจฺจนาด้วยพระองค์เองว่า กิตฺตาวตฺตา ปุคฺคสถานํ ปุคฺคปญฺญตฺติ แล้วก็วิสันนา ดังนี้ ความจะชัดดีกว่า

ตามบุรพภาคปฏิบัติ. บุคคลจำพวกหนึ่ง จะได้ถูกต้องด้วยพระวิโมกข์
หามิได้ จำเริญพระวิปัสสนาแก่กล้าแล้ว เห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์-
ญาณ ถึงมรรคและผล ชื่อว่าอสมยวิมุตตบุคคล. ฉ ทิวสา พระเจ้า-
เทศนา ๖ วัน จึงจบพระบุคคลบัญญัติ เทพดาได้ลุถึงมรรคและผล
๖ โกฏิ.

ตทนนฺตริ พระพุทธเจ้าเทศนาคัมภีร์พระกถาวัตถุ ประชุม
สูตร ๑,๐๐๐ เป็นสกวาทิ ๕๐๐ สูตร เป็นปรวาทิ ๕๐๐ สูตร
เป็น ๑,๐๐๐ สูตรด้วยกัน เตรส ทิวสา พระเจ้าเทศนา ๑๓ วันจึงจบ
เทพดาได้ลุถึงมรรคและผล ๗ โกฏิ.

ตทนนฺตริ ในลำดับนั้น พระเจ้าเทศนาคัมภีร์พระยมก ตั้งเป็น
ยมก ๓๐ ประการ มีมูลยมกเป็นต้น มีธรรมยมกเป็นปริโยสาน พระ
ศาสดาจารย์ตั้งปุจฉาวิสัชนาเป็นคู่ ๆ กันไป อฏฺฐารส ทิวาส พระเจ้า
เทศนา ๑๘ วันจึงจบ เทพดาได้ลุถึงมรรคผล ๗ โกฏิ.

ตทนนฺตริ พระเจ้าเทศนาคัมภีร์พระมหาปัญญาฐานสืบต่อไปเป็น
ปัญญาฐาน ๖ ประการ คือ ดิกปัญญาฐาน ๑ ทุกปัญญาฐาน ๑ ดิกทุกปัญญาฐาน ๑
ทุกดิกปัญญาฐาน ๑ ดิกดิกปัญญาฐาน ๑ ทุกทุกปัญญาฐาน ๑ เป็น ๖ ประการ
ประกอบด้วยสมันตปัญญาฐาน ๒๔ มีเหตุปัจจัยเป็นต้น มีอวิตปัจจัย
เป็นปริโยสาน พระเจ้าเทศนาประมาณ ๒๓ วันจึงจบ เทพดาได้ลุถึง
มรรคและผล ๔๐ โกฏิ.

เข้ากันทั้ง ๗ พระคัมภีร์ เป็นเทพดา ๘๐ โกฏิด้วยกัน พระเจ้า
เทศนาทั้งกลางวันและกลางคืนสิ้นไตรมาส ๑ เดือน สอนองคุณ

มารดา พระสิริมหายาก็ตั้งอยู่ในพระโศคาปัตติผล.

เถโร พระอนนทเถรเจ้า วิชันาพระอภิธรรมปิฎกจบลง
ครั้งนั้น พระอรหันตเจ้าทั้งหลาย จึงสังวรัชยพร้อม ๆ กันแล้ว ก็
จัดเป็นวรรคเป็นวารเป็นหมวดเป็นหมู่ ยกขึ้นสู่สังคายนาย ๗ พระ
คัมภีร์ คือ พระสังคินี พระวิภังค์ พระชาตุกถา พระปุคคลบัญญัติ
พระกถาวัตถุ พระยมก พระมหาปิฎฐาน เป็น ๗ พระคัมภีร์ จัด
เป็นธรรมชั้น เข้ากันทั้ง ๓ พระไตรปิฎกนั้นเป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรม
ชั้นนี้ เมื่อจบสังคายนายพระอภิธรรมปิฎก ก็บังเกิดมหัศจรรย์
แผ่นดินไหวคูดในหนหลัง ตกว่าพระสังคีตติกาจารย์ ๕๐๐ มีพระมหา-
กัสสปเถระเป็นต้น กระทำสังคายนายครั้งนั้น ๗ เดือน จึงสำเร็จ
ปฐมสังคายนาย.

สาธโว นี้แลบพิตรปัจจัยทายกทั้งปวง มีสวณเจตนา ให้มี
พระสังฆกรรมเทศนาสังคายนายพระไตรปิฎกครั้งนี้ มีผลานิสงส์มาก
ล้ำเลิศประเสริฐนัก นึกเอาว่าสังคายนายพระไตรปิฎกครั้งหนึ่งเกิด
ได้ฟังทั้งพระวินัย ทั้งพระสูตร ทั้งพระปรมัตถ์ สิ่งละน้อย ๆ เป็น
เอกเทศ ได้ผลานิสงส์มากมานักหนา อย่าได้หวงแหนผลบุญไว้
จงหลั่งหล่อน้ำทักษิโณทก ให้ตกรดเหนือแผ่นสุชาดล จงอุทิศแผ่
ผลแห่งกุศลนี้ไปให้แก่บุคคลที่มรณา และญาติวงศ์พงศาทั้งหลายอื่น
ผู้ทำลายชั้นบรรลัษไปสู่ปรโลกเบื้องหน้า จะได้รับประทานส่วนวิบูลผล
พันทุกข์เสวยสุขสมบัติ ด้วยอำนาจที่มีปฐมสังคายนาย เอว ก็มีด้วย
ประการฉะนี้.

จบพระปฐมสังคายนาย.

พระทศยสังคายนาย

กล่าวความต่ออนุสนธิว่า เมื่อพระอรหันตเจ้า ๕๐๐ พระองค์ มีพระมหากัสสปเป็นประธาน กระทำปฐมสังคายนายแล้ว ก็สงเคราะห์ พระศาสนามา ครอบงำสิ้นพระชนม์ ต่างองค์ก็เข้าสู่พระนิพพาน. กาลล่วงมาโดยลำดับ นับได้ ๑๐๐ ปี จำเดิมแต่สมเด็จพระชินสีห์เสด็จ เข้าสู่พระนิพพานแล้วล่วงมา คราวนั้น พระภิกษุวัชชีบุตรชาวเมือง ไทศาลีมีพวกมาก ดำรงวัตถุนอกกริตผิดพระวินัย ๑๐ ประการ หลีก เลี่ยงละเมิดพระพุทธรูปบัญญัติ ถือว่าชอบว่าควร เกิดเป็นอสังขิจิฉันใน พระพุทธศาสนา. พระยสเถระเจ้า บุตรกาคันตทกพราหมณ์ได้ทราบ ประพฤติเหตุ ก็สังเวชพระหฤทัย คิดจะเลิกถอนวัตถุ ๑๐ ประการนั้น เสีย ก็ไปสู่เมืองไพศาลีนั้น ในกาลนั้น ภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้น กระทำ วิญญัตติรูปียะ ขอเงินทองแก่อุบาสกทั้งหลายว่าจะเอามาทำกิจสงฆ์ พระยสก็ห้ามอุบาสกเหล่านั้น แต่ก็ยังไม่ฟังยังงั้นถวายเป็น. ครั้นได้มาแล้ว เธอก็แจกกันและไว้ส่วนแก่พระยส แต่ท่านก็ไม่รับ. เธอโกรธยกโทษ พระยสว่าทำอุปสาทะรุกรานอุบาสก แล้วและกระทำปฏิสารณียกรรม แก่ท่าน และบังคับให้ไปขอขมาโทษพวกอุบาสก มีภิกษุเป็นอนุทูต กำกับไปด้วย. พระยสเถระเห็นเป็นท้วงที ก็เที่ยวป่าวแก่พวกอุบาสก

๑. พระเถระองค์นี้ มิใช่พระยสบุตรเศรษฐีเมืองพาราณสีครั้งพุทธกาล ในพระบาลี จึงใช้สร้อยชื่อนี้ เป็นเครื่องหมายให้รู้ต่างกัน.

ให้ได้สันนิษฐานสิ่งที่เป็นธรรมและมีเป็นธรรม นำให้นิยมในปฏิบัติ
อันชอบ. เหล่าวัชชีบุตรภิกษุได้ข่าวดังนั้นแล้ว ก็หาโทษว่าไม่เห็น
ความผิด คิดกันจะทำอุกเขปนิยกรรมแก่พระยสอีกเล่า แต่พระเถร-
เจ้าเสร็จกิจก็หลีกไปเสียแล้ว. ฝ่ายพระยสก็เที่ยวแจ้งประพตฺติเหตุนี้
แก่พระเถรเจ้าผู้เป็นคณะปาติโมกข์ทั้งหลาย ได้ภิกษุชาวเมืองปาวายและ
อวันตินครเป็นพรรคพวก คิดจะระงับอธิกรณ์นั้น. ฝ่ายภิกษุ
วัชชีบุตรทราบข่าวดังนั้น ก็ชวนขวยแสวงหาพรรคพวกเหมือนกัน
แต่งสมณบริวารเป็นของกำนัล นำไปถวายพระเรวตเถรเจ้าเพื่อจะ
ขอให้เข้าด้วย ท่านก็มิรับ และขับภิกษุผู้อุปฐากอันเป็นนายหน้าเข้า
มาว่ากล่าวเสียด้วย. ในชั้นต้นพระเจ้ากาลาโศกราช ผู้ครองกรุง
ปาตลีบุตร เป็นอิสราธิบดีในมคธประเทศ แผ่นราชอาณาจักร
แคว้นวัชชี ไม่ทรงแจ้งเหตุ ก็เข้าด้วยพวกภิกษุวัชชีบุตร ภายหลัง
นางนันทเถรีผู้พระน้องนางทูลความเป็นไปให้ทรงทราบตามที่ถูกที่ผิด
พระองค์ก็ละพวกถือวิปริตนั้นเสีย กลับอุปถัมภ์พวกภิกษุฝ่ายธรรม-
วาที ให้มีกำลังระงับอธิกรณ์นั้นได้. ในกาลนั้น พระสงฆ์หมู่ใหญ่
ก็สมมุติพระเถรเจ้า ๘ องค์ ให้เป็นภารุระในที่ระงับอธิกรณ์
แยกกันเป็นธรรมวาทีฝ่ายหนึ่ง อธรรมวาทีฝ่ายหนึ่ง ครั้นแล้วก็ไป
สู่वालุการามเมืองไพศาลี ประชุมกันเป็นสังฆสันนิบาตชำระวัดฤๅ ๑๐
ประการนั้น พระเรวตเถรเจ้าเป็นผู้ปุจฉา พระสัพพกามีมหาเถรเจ้าเป็น
ผู้วิสัชนา วินิจฉัยเด็ดขาดลงไปว่า วัดฤๅ ๑๐ ประการนั้นผิดพระ-
พุทธบัญญัติ ให้เกิดอาบัติโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดทั้งนั้น. ครั้นระงับ

อธิกรณ์เสร็จแล้ว ก็ปรึกษากันจะกระทำสังคายนายสืบไป เลือก
สรรการกสงฆ์ได้ ๗๐๐ พระองค์ ล้วนแต่แต่พระจีณาสพ ทรงพระ
จตุปฏิสัมภิทาญาณ แดกฉานในห้องพระไตรปิฎก พร้อมกันยก
สังคายนายเป็นครั้งที่ ๒ โดยนัยอันพระสงฆ์ ๕๐๐ มีพระมหากัสสป-
เถรเจ้าเป็นประธานได้กระทำมา ได้เป็นพระเจ้ากาลาโศกราชเป็นศาสน-
ูปถัมภ์. ในสังคีตวารนี้ พระเวตเถรเจ้าเป็นผู้ปุจฉา พระสัพพกามี-
มหาเถรเจ้าเป็นผู้วิสัชนา กระทำอยู่ ๘ เดือนจึงสำเร็จ.

ยทา หิ

สงคยิตวาน สทุมมํ โชตยิตวา จ สพุทธิ
ยาวชีวิตปริยนต์ จตวา ปญจสตาปี เต
จีณาสา ชุตินนโต เถรา กสฺสปาทย
จีณเสนาหา ปทีปาว นิพพายีสฺ อนาถา.

อถานุกกเมน กจจนเตสุ รตฺตินฺทิวสุ วสฺสสตปรินิพฺพุเต
ภควติ เวสาลิกา วชชีปุตฺตกา ภิกฺขุ เวสาลิย กปฺปติ สิงฺคิโลณ-
กปฺโป กปฺปติ ทุงฺกุลกปฺโป กปฺปติ กามนฺตรกปฺโป กปฺปติ
อาวาสกปฺโป กปฺปติ อนมฺตีกปฺโป กปฺปติ อาจिณฺณกปฺโป กปฺปติ
อมถิตกปฺโป กปฺปติ ชโลคี ปาตุ กปฺปติ อทสกํ นิสินฺทํ กปฺปติ
ชาตฺรุปรชตฺนฺติ อิมานิ ทส วตฺถุณี ทีเปลฺลํ.

เมื่อพระอรหันต์ ๕๐๐ พระองค์ มีพระมหากัสสปเป็นต้น มี
พระอานนทเถระเจ้าเป็นปริโยสานนั้น ท่านยกปฐมสังคายนานแล้วก็
ธรรมานพระกายโปรดสัต์ว์มา บรรดาที่เป็นสาวกเวไนย ให้พระธรรม
รุ่งโรจน์โชตนาการในพระพุทธศาสนา ยาวชีวิตปริยนต์ จตวา ท่าน
ตั้งอยู่ตราบเท่าสิ้นพระชนม์ ครั้งนั้นต่างองค์ต่างเข้าสู่พระนิพพานด้วย
วิบากขั้นระดับสังขารขั้นหยาบได้ เหมือนดังเปลวประทีปอันสิ้น
ไส้สิ้นน้ำมันแล้วก็ดับสิ้นสูญไป. อถานุกกเมน กจจนเตสุ รตฺตินฺ-
ทิวสุ ในเมื่อราตรีทั้งหลายอันล่วงไป ๆ โดยลำดับ นับแต่ปี
สมเด็จพระพุทธสัมพันธเจ้าเข้าสู่พระนิพพานแล้ว ล่วงมาได้ ๑๐๐ ปี
ครานั้นพระภิกษุทั้งหลายผู้เป็นวัชชีบุตร อยู่ในเมืองไพศาลีนั้นชวน

กันสำแดงวัตถุ ๑๐ ประการ คือ สิงคิโลณกปโป พระภิกษุสังสม
เกลือใส่ในกัลกเขาเป็นต้น ไปปนกับของฉัน คือ ข้าวปลาอาหาร
นั้นได้ ไม่เป็นอาบัติ พระพุทธองค์ตรัสบัญญัติว่าเป็นอาบัติ เจ้า
กูว่าไม่เป็นอาบัตินั้น ประการ ๑ ทุงกุลกปโป พระภิกษุฉันเพลใน
เพลตะวันบ่าย ๒ องคูลินันได้อยู่ ไม่เป็นอาบัติ ประการ ๑ ความนุตร-
กปโป พระวินัยบัญญัติว่า ภิกษุฉันโภชนาหารอิมหน้าสำเร็จในวัด
แล้ว และเข้าไปในบ้าน เขาถวายโภชนาหารให้ฉันอีก พระภิกษุมิได้
กระทำวินัยกรรมก่อน ฉันต้องอาบัติ เจ้ากูเหล่าอัครชินันว่าไม่เป็น
อาบัติ ควรจะฉันได้อยู่ ประการ ๑ อาวาสกปโป พระวินัยบัญญัติ
ว่าอาวาสใหญ่กำหนดเสมอกัน* และจะกระทำอุโบสถต่าง ๆ
กันนั้นไม่ควร ต้องอาบัติ เจ้ากูเหล่าอัครชินันสำแดงว่า อาวาส
ใหญ่เสมอกันกระทำอุโบสถต่าง ๆ กันได้อยู่ หาเป็นอาบัติ
ไม่ ประการ ๑ อนุมติกปโป พระวินัยบัญญัติว่า เมื่อลงอุโบสถ-
กรรม ถ้าแลภิกษุจะควรนำฉันทะ* ยังห่านนำฉันทะมาไม่ แม้จะ
กระทำอุโบสถเสียก่อนตามอธิบายปรารภนาแห่งภิกษุอันมาภายหลังนั้น

๑. ธรรมเนียมของภิกษุ เมื่อฉันโภชนะค้างอยู่ มีทายกนำโภชนาหารเข้ามา
ประเคนถวาย มิขอไม่รับและห้ามเสีย ได้ชื่อว่าห้ามโภชนะ ลุกจากที่นั่งแล้วในวันนั้น
จะฉันโภชนะมิได้ เว้นไว้แต่ของที่ได้อาบน้ำกรรมและของเป็นเดนแห่งภิกษุใช้ ถ้าฉัน
ต้องปาจิตติยาบัติ. ส่วนพวกภิกษุวัชชีบุตรถือเถสว่า คิดว่าจะเข้าบ้านก็ฉันได้.
๒. พระบาลีว่า หลายอาวาสมีสีมาอันเดียวกัน ๑. ถ้ามีภิกษุอยู่ในสีมา และจะ
ไม่มาสู่ที่ประชุมสงฆ์ ๆ ต้องได้อนุมัติของเธอก่อน จึงทำสังฆกรรมได้ กิริยาที่รับ
อนุมัติมานั้น เรียกว่านำฉันทะ.

ไม่ควร ต้องอาบัติ เจ้ากูเหล่าอัสชชีสำแดงว่า ควรอยู่ หาเป็น
อาบัติไม่นั้น ประการ ๑ อัจฉณกโป โพระวินัยบัญญัติว่า ข้อ
ปฏิบัติอันใด อันอุปัชฌายะอาจารย์ทั้งหลายกระทำผิดนั้นว่าชอบ ที่
ชอบนั้นว่าผิด ศิษย์ปฏิบัติตามที่ควร ที่ไม่ควรด้วยพระวินัย
บัญญัติ อย่าควรปฏิบัติเลย เจ้ากูเหล่าอัสชชีสำแดงว่า ท่านอุปัชฌายะ
อาจารย์ท่านทำสืบ ๆ กันมา ผิดชอบประการใดก็ปฏิบัติตามท่านไป
เถิดควรอยู่ ประการ ๑ อมถิตกโป โพระวินัยบัญญัติว่า ถ้ามรดก
อันยังมีได้แปรเป็นทริกก่อน พระภิกษุฉันจังหันแล้วและยังมีได้กระทำ
วินัยกรรมก่อน และจะดื่มกินซึ่งนมสดอันยังไม่เป็นทริคนั้นไม่ควร
ต้องอาบัติ เจ้ากูเหล่าอัสชชีสำแดงว่า ดื่มกินได้ หาเป็นอาบัติไม่นั้น
ประการ ๑ กปฺปติ ชโลคี ปาตุ โพระวินัยบัญญัติว่า เหล้าดิบคือ
สุราอันแรกใดเขากระทำ สีดำน้าแดงคั่งเท้านกพิราบ แต่ยังหาเป็น
สุราน้ำเมาไม่ พระภิกษุไม่ควรจะดื่มกิน เจ้ากูเหล่าอัสชชีสำแดงว่า
เหล้าดิบนั้นควรจะดื่มกินได้อยู่ หาเป็นอาบัติไม่ ประการ ๑ กปฺปติ
อทสกํ นิสินฺนํ โพระวินัยบัญญัติว่า สันถัดอันมิได้มีชายนั้น ไม่ควร
จะบริโภคน้ำ เจ้ากูเหล่าอัสชชีสำแดงว่า บริโภคได้ ควรอยู่ หาต้อง
อาบัติไม่นั้น ประการ ๑ กปฺปติ ชาตฺรุปรชตํ โพระวินัยบัญญัติว่า
เงินและทองนั้นภิกษุมิควรจะรับ มิควรจะยินดี ถ้าภิกษุยินดีรับจับ
เข้าต้องอาบัติ เจ้ากูเหล่าอัสชชีสำแดงว่า รับและยินดีซึ่งเงินและ

๑. ลำพังจับ แต่ต้องทุกกฎ ปัญหานี้ว่าด้วยรับหรือไม่รับ หรือยินดีของเขาเก็บไว้
ด้วยถือว่าเป็นของตน.

ทองนั้นได้อยู่ หาเป็นอาบัติไม่ ประการ ๑ เจ้ากูถือผิดจากวินัย
บัญญัติ สำแดงวัตถุ ๑๐ ประการจะนี้เป็นอสังขาริกษุในพระพุทธ-
ศาสนา หามีความละอายแก่บาปไม่.

ในกาลครั้งนั้น พระมหาเถรเจ้าองค์หนึ่ง มีนามบัญญัติชื่อ
ว่าพระยสเถระ เธอได้อภิญญา ๖ ประการ ประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์
ทั้ง ๖ ประการ เป็นบุตรแห่งกาคณตพรหมณ์ พระผู้เป็นเจ้าของ
จาริกไปในบ้านวัชชีคาม ได้ฟังซึ่งวัตถุ ๑๐ ประการ เห็นอสังขาริกษุ
ทั้งหลาย สำแดงมิได้ควรในพระศาสนาดังนั้น พระผู้เป็นเจ้าของ
อุตสาหะกระทำเพียรเพื่อจะทำลายซึ่งวัตถุ ๑๐ ประการ อันภิกษุอสังขี
ถือผิดเป็นโจรปล้นพระพุทธศาสนา เธอก็ไปอยู่ในมหายวันวิหารใกล้
กรุงไพศาลีมหานคร เพื่อจะระงับอธิกรณ์อันนั้นเสีย.

ตสฺมี ขณ ในขณะนั้น อันว่าภิกษุวัชชีบุตรทั้งหลายเหล่า
นั้น เอาถาดทองสัมฤทธิ์ให้เต็มไปด้วยน้ำ ตั้งไว้ในท่ามกลางสงฆ์
ณ โรงอุโบสถแล้ว ก็กล่าวแก่อุบาสกทั้งหลายว่า ท่านจงถวายเงิน
และทองแก่สงฆ์ ๆ จะกระทำการด้วยเงินกหาปณะหนึ่ง และกิ่งมาสก
และมาสกหนึ่ง พระยสเถระก็ห้ามว่า อุบาสกจะให้เงินกหาปณะ
แก่สงฆ์นั้นไม่ควร ท่านอย่าให้ เธอห้ามปรามอุบาสก ๆ ก็ไม่ฟัง
กลับไปให้กหาปณะแก่สงฆ์. ครั้นรุ่งขึ้นแล้ว อสังขาริกษุเหล่านั้น จึง
เอาเงินกหาปณะและมาสกและอัทธมาสกที่อุบาสกให้นั้น มาแจก

๑. พระบาลีว่า ท่านจงถวายรูปิยะแก่สงฆ์ กหาปณะหนึ่งก็ตาม กิ่งกหาปณะก็ตาม
บาทหนึ่งก็ตาม สงฆ์มีกิจด้วยบริวาร ดังนี้.

แก่พระภิกษุทั้งปวงตามลำดับวัสดา แก่และปานกลาง และอ่อน จึงไว้เป็นส่วนแก่พระยสเถระแล้วก็กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส ยสะ ท่านจงรับเอาเงินอันเป็นส่วนของท่านเถิด พระยสเถระก็กล่าวว่าเราไม่มีประโยชน์ที่จะยินดีด้วยเงินทอง (เธอก็ยังวัชชีบุตรและภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นมิให้จำเรูใจแล้ว ก็บริภาสนาค่าอุบาสกที่เลื่อมใสให้เงินแก่พระสงฆ์ให้ปราศจากความเลื่อมใสที่จะให้เงินแก่สงฆ์สืบไป)

ครั้งนั้น วัชชีบุตรภิกษุทั้งหลายที่มีได้ละอายบาปนั้น ก็ชวนกันกระทำปฏิสารณียกรรมแก่พระยสเถระว่า พระยสเถระนั้นปริภาสนาค่าอุบาสกที่เลื่อมใสให้เงินแก่สงฆ์ ให้พระยสเถระนั้นไปขอขมาโทษอุบาสก พระยสเถระจึงว่าถ้าจะลงปฏิสารณียกรรมแก่เรา ให้เราไปขอขมาโทษแก่อุบาสกแล้ว ก็จงบังคับภิกษุที่เป็นอนุทูตให้ตามไปกำกับให้รู้ด้วยตามพระพุทธรูปภาครัศมีบัญญัติ. ฝ่ายวัชชีบุตรภิกษุทั้งหลายนั้น ก็สมมุติภิกษุรูปหนึ่งเป็นอนุทูต ตามกำกับให้รู้เป็นพยานด้วยกัน ส่วนพระยสเถระนั้น ก็ไปกับด้วยภิกษุเป็นอนุทูตกำกับเข้ามาในพระนคร ครั้นถึงอุบาสกทั้งปวงเข้าแล้ว เธอก็ให้อุบาสกทั้งหลายเหล่านั้นรู้ด้วยสำคัญถ้อยคำว่า คุณก่อนอุบาสก ในวินัยศาสนานี้ ถ้าแลได้บวชเป็นภิกษุภาวะมีนามชื่อว่าสักยบุตรพุทธรชิโนรสแล้ว และจะได้รับยินดีด้วยเงินและทองนั้นหามิได้ ด้วยสมเด็จพระบรมโลกนาถ-

๑. คำที่วงไว้ นั้น ไม่มีในพระบาลี และพระยสเถระนั้นเป็นพระอรหันต์ มีปกติไม่ปริภาสค่าว่าใคร เป็นแต่ได้ห้ามปรามอุบาสก เพื่อมิให้ถวายรูปียะแก่พวกสงฆ์ ที่ภิกษุวัชชีบุตรยกโทษค่าเขา, คำนี้ไม่ควรเป็นประมาณในการเทศนา จึงได้วงไว้เสีย.

ศาสตราจารย์ศรีเสนาโพรดไว้ดังนี้ว่า ก่อนนิกขุทั้งหลาย อันว่าพระจันทร์และพระอาทิตย์จะมีได้รุ่งเรื่องด้วยรัศมีนั้น ด้วยโทษมลทิน ๔ ประการ คือ หมอกประการ ๑ ควันประการ ๑ ธุลีประการ ๑ อสุรินราหูเข้าบังเหลี่ยมประการ ๑ และมีอุปมาฉันใด พระภิกษุสังฆบุตรในบวรพุทธศาสนา จะมีได้มีตปะมีได้มีศรีรุ่งเรืองนั้น ด้วยโทษมลทิน ๔ ประการปิดบังอยู่ โทษ ๔ ประการนั้น คือ เสพสุราเมรัย ๑ ส้องเสพเมถุนธรรม ๑ ภิกษุยินดีรับเงินและทอง ก็เหมือนด้วยที่ปริโภคปัญญาจกามคุณทั้งปวง คือ สันนิหิตังสมสิ่งของไม่ต้องวินัยบัญญัติ มีสันนิหิตังสมเกลือเป็นต้นนั้น ๑ เลี้ยงชีวิตไม่ชอบธรรมด้วยชังฆเปสนะ ๖ เวชชกรรม ๖ กุลทูกะ ๖ อเนสนะ ๖ วิญญูติ ๖ และกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรม ๖ โภกนั้น ๑ มลทินทั้ง ๔ นี้ปิดบังอยู่แล้วกาลเมื่อใด ก็จะไม่มิตปะรุ่งเรื่องด้วยศีล เหมือนดังพระจันทร์และพระอาทิตย์ อันปกปิดอยู่ด้วยมลทินโทษ ๔ ประการฉะนั้น.

เมื่อพระยสเถระเจ้ายังอุบาสกทั้งหลายนั้น ให้รู้แท้ด้วยธรรมวินัยว่าที่ด้วยธรรมเทศนาจะนี้ ชาวเมืองไพศาลีเหล่าอุบาสกนั้น ได้ฟังก็ชื่นชมโสมนัสยินดีปรีดาในคุณพระยสเถระเจ้านั้นนักหนา ต่างคน

๑. ความว่าเดินรับใช้ของคฤหัสถ์ ๒. ทำหมอ ๓. ตามพยัญชนะแปลว่าประทุษร้าย ตระกูล ความว่าประจบตระกูล ทำให้เขาเสียศรัทธา ๔. แสวงหาไม่ควร ๕. ออกปากขอคนไม่ใช่ญาติไม่ใช่ปวารณา ๖. ได้แก่คุณอย่างสูงในพระศาสนามีมานและมรรคผลเป็นอาทิ.

ก็มีว่าจว่า พระผู้เป็นเจ้าของพระยสเถระองค์เดียนี้แลเป็นพระสมณสักย-
บุตรแท้ ภิกษุในเมืองไพศาลีหาเป็นสมณสักยบุตรไม่ ขออาราธนา
พระผู้เป็นเจ้าของอยู่ในเมืองไพศาลีนี้เถิด โยมทั้งปวงจะได้ปฏิบัติ
ด้วยจุดปัจจัยทั้ง ๔ จะได้เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าในอนาคตกาลนั้น
ชวนกันอาราธนาวิงวอนดังนี้ พระยสเถระเจ้าก็มากับด้วยภิกษุอนุทูต
อันกำกับมาสู่วิหาร วัชชีบุตรภิกษุทั้งหลายก็ถามภิกษุอนุทูตว่า
พระยสเถระไปขอขมาโทษอุบาสกแล้วหรือ ภิกษุอนุทูตนั้นว่า เธอ
ไปขอขมาโทษที่ไหน เธอไปบอกแก่เขาว่า เราทั้งปวงนี้หาเป็น
สมณะไม่สิ้นทั้งนั้น อุบาสกเหล่านั้น เขาก็เลื่อมใสด้วยเธอสิ้น ภิกษุ
อัครีทั้งหลายนั้นก็คิดกันว่า พระยสเถระนี้เราหาได้สมมุติไม่ เข้าไป
ยกโทษเราทั้งปวงแก่อุบาสกว่า เราเป็นอธรรมวาที สรรเสริญตน
บอกแก่อุบาสกว่า ตนนั้นเป็นธรรมวาทีดังนี้ ฆิวัคังนั้นเราทั้งหลาย
จะไปกระทำอุกเขปนิยกรรมแก่พระยสเถระ คิดกันแล้วชวนกันมา
เป็นอันมากล้อมกุฎิพระยสเถระเจ้า พระยสเถระเจ้ารู้พระองค์แล้ว ก็
เหาะขึ้นเวหาไปในในนภากาศถึงเมืองโกสัมพิมหานคร แล้วก็ใช้ภิกษุ
เป็นทูตไปบอกเหตุแห่งพระพุทธานุศาสน์ แก่ภิกษุอันอยู่ในเมืองปาวาย
และภิกษุอันอยู่ในเมืองวันดินครนั้นให้รู้ ส่วนพระยสเถระนั้นก็ไปสู่สำนัก
พระสัมมุตเถระเจ้า อันอยู่ในอโธคังคบรรพตอันเป็นสถานที่อภิรมสถาน จึง
แจ้งซึ่งอาการแห่งจลาจลในพระศาสนาแก่พระสัมมุตเถระ ครั้นนั้น
พระมหาเถระที่เป็นพระชีนาสพที่อยู่เมืองปาวายนั้น ๖ พระองค์ และ
อยู่ในเมืองวันดินครนั้น ๘๐ พระองค์ ครั้นได้ฟังถ้อยคำแห่งทูต

ภิกษุอันบอกระฐะในพระพุทธศาสนา ก็พากันออกมาจากที่อยู่แห่งตน ลงมาสู่โอชังคบรรพต แต่พระภิกษุอันมาจากที่อยู่แห่งตน และมาประชุมกันในที่นั้นถึง ๕ หมื่น แต่พื้นเป็นพระจีณาสพลัน มาปรึกษากันว่า อธิกรณ์โทษอันบังเกิดในพระพุทธศาสนาครั้งนี้ กกุขลา หยาบช้ำ กกล้าแข็งนัก และเราทั้งหลายจะเพียรให้ระงับนั้นเป็นอันยากยิ่งนัก ควรเราจะแสวงหาพวกธรรมวาทีให้มากก่อน.

ในกาลนั้น พระเวตเถระเป็นสังฆวิหาริกศิษย์พระอานนทเถระเจ้าอยู่ในเมืองโสเรยนคร เธอเป็นพระจีณาสพลาดในพระไตรปิฎก และพระจีณาสพลเจ้าทั้งหลาย รู้ว่าพระเวตเถระจะเป็นฝักฝ่ายแห่งตน อาจสามารถจะระงับอธิกรณ์นั้นได้ ท่านก็ชวนกันไปสู่โสเรยนคร ครั้งนั้นพระเวตเถระไปอยู่เมืองอื่น ไปเมืองใด ๆ พระจีณาสพลเถระเจ้าทั้งหลายก็ตามไปในเมืองนั้น ๆ จึงไปพบเข้าในเมืองสหชาตินคร พระยสเถระจึงเอาวัตถุ ๑๐ ประการ อันอสังขยิกิภิกษุสำแดงนั้นถามพระเวตเถระ ๆ ก็กล่าวหาควรไม่ พระจีณาสพลเจ้านั้นมีฉันทะความปรารถนาพร้อมกันว่า เราทั้งหลายชวนกันไประงับอธิกรณ์อันบังเกิดขึ้นในพระบวรพุทธศาสนาจึงจะควร.

ฝ่ายวัชชีบุตรภิกษุทั้งหลาย อันมิได้ละอายแก่บาปนั้น รู้เนื้อความนี้ ก็แสวงหาพวกอันเป็นฝักฝ่ายแห่งตน ก็เข้าไปว่าจะเอาพระเวตเถระองค์เดียวนี้เป็นฝักฝ่ายของตน จึงตบแต่งสมณบริวารโดยเร็ว แล้วเอาบริวารนั้นใส่ลงในนาวาแล้วก็ไปโดยด่วน ไปสู่สหชาตินครนั้น.

และพระสาปหฤเธระอันเป็นศิษย์พระอานนทเถระอันอยู่ในสหชาติ-
นครนั้นก็พิจารณาว่า ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในปาจิณฑิศา และภิกษุอันอยู่
ในปาวาย และภิกษุทั้งสองฝ่ายนี้ข้างไหนจะเป็นธรรมวาที เมื่อพระ
สาปหฤเธระพิจารณาไปแจ้งด้วยญาณว่า ภิกษุในเมืองปาวายนั้นเป็น
ธรรมวาทีและวินยวาที ก็สันนิษฐานไว้ด้วยญาณแห่งตน ครั้ง
นั้น จึงทำวสุทธาวาสมหาพรหมองค์หนึ่ง ก็ลงมาบอกเหตุภิกษุอันเป็น
ธรรมวาทีและวินยวาที แก่พระสาปหฤเธระเหมือนดังพระมหาเถระเห็น
ด้วยญาณแล้วนั้น.

พระภิกษุอลัชชีอันเป็นบาปนั้น ก็เอาสมณบริวารเข้าถวายแก่
พระเรวตะ ๆ ก็ไม่รับ หมู่ภิกษุอลัชชีนั้นจึงไปหาอุตตรภิกษุอันเป็น
ศิษย์อุปัฏฐาก ให้ว่ากล่าวพวกอุตตรภิกษุเสียว่า ภิกษุเหล่านั้นจะเป็น
บาปหามิได้ เธอก็เข้าไปวิงวอนพระเรวตะ ๆ ก็กล่าวว่า ท่านจะให้เรา
ประพฤติผิดจากธรรมวินัยด้วยหมู่ภิกษุเป็นบาปนั้นแหละหรือ เธอก็จับ
พวกอุตตรภิกษุที่เป็นศิษย์นั้นเสีย.

เมื่ออลัชชีภิกษุทั้งหลายมิได้พวกฝักฝ่ายที่นั้นแล้ว ก็พากันไป
สู่เมืองปาตลีบุตร เข้าไปถวายพระพรล่อลวงพระเจ้ากาลาโศกราช
ว่าอาตมภาพทั้งหลายนี้ ได้ชำระพระคันธกุฎีสมเด็จพระศาสดาจารย์
เข้าอยู่ในมหาวันมหารวิหารวัชชีภูมิ บัดนี้ภิกษुकามวาสีหมู่อื่นนั้นมา
จะชิงเอาวิหารที่อาตมภาพตั้งปวงอยู่นั้น ขอบพิตรจงห้ามเจ้ากูหมู่
คามวาสีนั้นด้วยเถิด. ภิกษุอลัชชีทั้งหลายพุดจาล่อลวงพระยากาลา-
โศกราช ให้อยู่ในถ้อยคำของอาตมาแล้ว ก็กลับมายังกรุงไพศาลี

มหานคร ในสหชาติวัน อันใกล้พระเวระนั้น.

และภิกษุอันประชุมในสหชาติวันถึง ๑๑ แสน ๘ หมื่นรูป เพื่อจะระงับอธิกรณ์ และพระมหาเถรเจ้าทั้งหลายจึงว่าแก่พระเวระว่า เราจะระงับอธิกรณ์ในวัตถุ ๑๐ ประการ อันวัชชีบุตรภิกษุสำแดงผิดจากพระวินัยบัญญัติในสหชาตินครนี้เกิด พระเวระก็ห้ามปรามว่า วัตถุ ๑๐ ประการนี้สืเกิดขึ้นเพราะวัชชีบุตรภิกษุในกรุงไพศาลี และเราจะระงับอธิกรณ์ครั้งนี้ เว้นจากเจ้าวัชชีบุตรอันเป็นต้นเหตุ นั้นหาชอบไม่. เมื่อพระเวระเถระห้ามปรามดังนี้ พระเถรานุเถระทั้งหลายนั้นก็พากันไปสู่กรุงไพศาลี.

เมื่อพระมหาเถรเจ้าทั้งหลายถึงกรุงไพศาลีแล้ว สมเด็จพระเจ้ากาลาโศกราชมิได้ทรงพิจารณาให้เห็นผิดและชอบ ฟังคำวัชชีบุตรภิกษุ ชักงูไปทางผิดคิดเห็นเป็นชอบ จึงสั่งอำมาตย์ว่า ท่านจงไปห้ามภิกษุอื่นเสียอย่าให้อยู่ในวิหารนั้น ภิกษุที่เคยอยู่นั้นให้อยู่เถิด. อำมาตย์รับสั่งแล้วก็ไปสู่กรุงไพศาลี. เพลานั้นเทพเจ้าแจ้งเหตุดังนั้น ก็บันดาลให้อำมาตย์นั้นหลงหนทางไปสู่เมืองอื่น. ราตรีวันนั้นพระเจ้ากาลาโศกราชก็ทรงพระสุบินอันลามก เพราะเชื่อคำภิกษุที่เป็นบาปในพระสุบินนั้นว่า พระองค์เห็นนายนิรยบาลจับเอาพระองค์ทอดลงในหม้อเหล็กแดง ดิ้นขึ้นสะดุ้งตกพระทัยเป็นกำลัง ครั้นนางนันทเถรีผู้เป็นพระน้องของพระเจ้ากาลาโศกราช เธอเป็นพระจีณาสพ ทรงมหิทธิฤทธิ์ภิญญา แจ้งว่าพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระเชษฐาถือผิดตามพวกอสังขี จะเป็นเสียหนามพระพุทธานุภาพ เธอก็เหาะมาโดยอากาศ

ถึงแล้วประเล้าประโลมสั่งสอนว่า มหาราช คุณก่อนบรมบพิตร เหตุนี้มีที่
อันลามกทั้งนี้ เพราะว่าพระองค์เชื่อถ้อยฟังคำหมุ่กษุณฺโถลชชี มิได้
ละอายแก่บาป ประพฤติผิดเป็นเสี้ยนหนามในพระศาสนา พระองค์
จะข่มขู่หมุ่กษุณฺโถลชชีมีความละอายกลัวแก่บาปนั้น ไม่ดีเลย กรรมอันนี้เป็น
อันหนักจะชักพาพระองค์ไปทนทุกข์เวทนาในอบาย อย่าถือจะนั่นเลย
บพิตรจงปฏิบัติตามหมุ่กษุณฺโถลชชีเป็นธรรมวาทีและวินยวาที ยังเจ้ากู
ทั้งปวงให้รอดโทษแล้ว บพิตรจงเป็นฝักฝ่ายท่านผู้เป็นธรรมวาทีและ
วินยวาที ช่วยทำนุบำรุงพระศาสนา ถ้าพระองค์กลับปฏิบัติได้
ดังนี้แล้ว จะได้พระราชกุศลเป็นสวัสดิภาคแห่งพระองค์. เมื่อพระ
นันทเถรีเจ้าให้โอวาทอนุศาสน์แก่พระเจ้ากาลาโศกราช ๆ ก็รับคำพระ
นันทเถรี ๆ ก็ถวายพระพรลากลับไปจากสถานทีนั้น ฝ่ายสมเด็จพระ
เจ้ากาลาโศกราชได้ทรงฟังโอวาทแห่งนางเถรี ก็มีพระทัยสลดสังเวช
เป็นกำลัง ครั้นรุ่งเช้าขึ้นพระองค์ก็เสด็จไปสู่มหาวิหารกับด้วยอำมาตย์
ราชบริพารทั้งปวง จึงสั่งให้อาราธนาพระสงฆ์อันจะมาระงับอธิกรณ์
นั้นให้มาประชุม ครั้นพระสงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้ว พระองค์ทรงฟัง
ความพระสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือวัชชีบุตรภิกษุ และภิกษุอันอยู่ใน
ป่าวายนคร ลำแดงวัดฤๅ ๑๐ ประการอันพระสงฆ์เล่าให้ฟัง ก็ทรง
พิจารณาด้วยพระปัญญา ก็เห็นข้างวัชชีบุตรภิกษุเป็นอสังขชชีถือผิด
จากพุทธบัญญัติ จึงยังหมุ่กษุณฺโถลชชีในป่าวายนครอันเป็นธรรมวาทีให้
รอดโทษแก่พระองค์แล้ว ก็มอบถวายพระองค์ว่า ข้าพระพุทธเจ้า
นี้ถวายตัวเป็นโยมแก่พระผู้เป็นเจ้าที่เป็นธรรมวาที ๆ จงบำรุงยกย่อง

พระบวรพุทธศาสนาโดยอันควรแก่การปรารณาเถิด ฝ่ายพระธรรม-
จักรนั้นเป็นพนักงานพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ฝ่ายอาณาจักรนั้นไว้เป็น
พนักงานโยม ๆ จะช่วยอุปถัมภ์นาการ แล้วก็สั่งให้พิทักษ์รักษา
พระสงฆ์ซึ่งระงับอธิกรณ์กระทำสังคายนาแล้ว ก็ถวายนมัสการออาลา
พระสงฆ์ เสด็จเข้าสู่พระนครของพระองค์.

ตสมิ ขณ ในขณะนั้น อันว่าพระมหาเถระเจ้ามาประชุมกัน
เป็นอันมากเพื่อจะพิพากษาระงับอธิกรณ์ ก็ชวนกันว่ากล่าวที่จะระงับ
วัตถุ ๑๐ ประการ อันปรากฏกำหนดว่าจะกระทำประการใด.

พระเรวตเถระเจ้าอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ยังสงฆ์ให้ได้ยินดีด้วย
อุพพาหิกัมมวาจา คือกระทำสันนิษฐานกำหนดในท่ามกลางสงฆ์
เพื่อจะระงับวัตถุ ๑๐ ประการ ด้วยอุพพาหิกลักษณะตามอธิบายแห่ง
สงฆ์ คือสมมุติพระชินาสพทั้ง ๔ พระองค์ คือพระสัพพกามีพระ
องค์ ๑ พระสาปหเถระพระองค์ ๑ พระบุชชโสภิตเถระพระองค์ ๑
พระवासภคามิเถระพระองค์ ๑ ทั้ง ๔ พระองค์นี้สมมุติไว้ข้างปาจิณก-
ภิกษุเป็นอธรรมวาที. จึงสมมุติพระชินาสพเจ้า ๔ พระองค์ คือ
พระเรวตเถระพระองค์ ๑ พระสาณสัมภุตเถระพระองค์ ๑ พระยส-
เถระกาทันตบุตรพระองค์ ๑ พระสุนนเถระพระองค์ ๑ ทั้ง ๔ พระ
องค์นี้ สมมุติไว้ข้างปาวายภิกษุ เป็นธรรมวาที. พระเรวตเถระผู้เป็น
พระชินาสพสมมุติพระอรหันต์ ๘ รูปแล้ว จึงสมมุติอชิตภิกษุหนุ่ม
รูปหนึ่งในท่ามกลาง สำหรับปูอาสนะที่นั่งแก่พระสงฆ์ทั้งปวง พระ
มหาเถระเจ้าทั้ง ๘ นั้น ก็พากันไปสู่ว่าลูการามอันวิจิตรเป็นที่ผาสุกสถาน

และปราศจากเสียงนกอันจะให้กำริบจิต และมีได้แปดปนไปด้วย
วิสภาคารมณ.

อันดับนั้น พระมหาเถรเจ้าทั้ง ๘ นั่งเหนืออาสนะอันงาม อัน
พระสงฆ์บังคับให้พระอชิตภิกษุหนุ่มลาดปูถวาย จึงพระเรวตเถรเจ้า
ฉลาดในกิจที่จะปูฉา จึงถามในวัตถุ ๑๐ ประการอันวัชชีบุตรภิกษุ
สำแดงว่าควรนั้น แก่พระสัพพกามีเถระ ๆ ก็นำมาซึ่งอธิกรณ์โทษ
โดยพระสูตรด้วยพุทธวจนะ วิสขนาว่าวัตถุ ๑๐ ประการอันวัชชี-
บุตรสำแดงว่าควรนั้นหาควรไม่ ได้พุทธบัญญัติว่าต้องอาบัติสิ้นทั้ง ๑๐
วัตถุนั้น. พระมหาเถรเจ้าทั้งหลายปูฉาวิสขนากันในท่ามกลางสงฆ์
ข่มเสียงซึ่งอสังขีภิกษุทั้งหลายหมิ่นหนึ่ง อันสำแดงวัตถุ ๑๐ ประการ
ว่าควร หาเป็นอาบัติไม่นั้น เสร็จแล้ว พระมหาเถรเจ้าทั้ง ๘
พระองค์ อันมีอุตสาหะยกย่องพระศาสนานั้นล้วนแต่พื้นพระจิณาสพ
ผู้เป็นเจ้าได้เป็นศิษย์พระอานนตเถรเจ้า ๖ พระองค์ คือพระสัพพกามี
พระองค์ ๑ พระสาปทเถระพระองค์ ๑ พระเรวตเถระพระองค์ ๑
พระบุชชโสภิตเถระพระองค์ ๑ พระยสเถระกาทันตบุตรพระองค์ ๑
พระสาณสัมภุตเถระพระองค์ ๑. ๖ พระองค์นี้ได้เห็นสมเด็จพระพุทธ-
เจ้าเมื่อยังมีพระชนมายุอยู่นั้น. และพระวาสภาคามีเถระพระองค์ ๑
พระสุมนเถระเป็นศิษย์พระอนรุทธะพระองค์ ๑ ท่านทั้ง ๒ นี้ เป็นพระ
จิณาสพมิได้เห็นสมเด็จพระพุทธเจ้า. แต่พระสัพพกามีเถระเป็นสงฆ-
วุฒาจารย์ผู้เฒ่า จำเดิมแต่อุปสมบทมามีวัสสาได้ ๑๒๐ พระวัสสา แก่
กว่าพระสงฆ์สิ้นทั้งแผ่นดิน ในครั้งนั้นพระสงฆ์ประชุมกันระงับอธิกรณ์-

ทศวัตถุนั้นถึง ๑๒ แสน พระเรวตเถระเจ้า เป็นประธานแห่งสงฆ์
ทั้งปวง ก็ปรึกษากันจะกระทำสังคายนาให้ศาสนายังยืนสืบต่อไป
พระมหาเถระเจ้าทั้งหลาย (มีพระเรวตเถระเป็นประธาน) ก็เลือกสรร
ภิกษุทั้งหลาย ๘๐๐ พระองค์ แต่ล้วนเป็นพระจีณาสพทรงซึ่งจตุปฏิ-
สัมภิกษาญาณและทรงพระไตรปิฎกทั้งสิ้นนั้น และพระจีณาสพเจ้า
ทั้งหลายมีพระเรวตเถระเป็นประธาน* มีพระเจ้ากาลาโศกราชบพิตรเป็น
ศาสนูปถัมภกช่วยป้องกันรักษา พร้อมกันกระทำสังคายนาพระธรรม
และพระวินัยสืบต่อไป.

ตโต เถโร วินยํ ปุจฺจนตฺถาย อตฺตนา ว อตฺตानํ สมฺมณฺณติ
อันคับนั้น พระเรวตเถระเจ้าผู้มีอายุ จึงสมมุติอาตมาเพื่อจะถามพระ
วินัยให้สงฆ์ทั้งปวงรู้พร้อมกันด้วยพระบาลีว่า สุณตฺตุ เม ฆนฺเต สฺงฺโฆ.
ยฺหิ สฺงฺฆสฺส ปตฺตกฺกฺลํ. อหํ อายสฺมณฺตํ สพฺพกามิํ วินยํ ปุจฺเจยฺย.
ว่า ฆนฺเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย พระสงฆ์จงฟังซึ่งถ้อยคำ
แห่งข้าพเจ้า กาลบัดนี้ผิแลควรแก่สงฆ์แล้ว ข้าพเจ้าจะถามวินัย
แก่พระสัพพกามีเถระเจ้าผู้มีอายุในกาลบัดนี้. อันคับนั้น พระสัพพกามี-
เถระเจ้าผู้มีอายุจึงสมมุติอาตมาเพื่อจะวิชันนาให้สงฆ์รู้พร้อมกันด้วยพระ-
บาลีว่า สุณตฺตุ เม อาวุโส สฺงฺโฆ, ยฺหิ สฺงฺฆสฺส ปตฺตกฺกฺลํ, อหํ
เรวเตน* วินยํ ปุจฺจฺโห วิสขฺเขยฺย. ว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งปวง พระ-

๑. ควรจะเป็นพระสัพพกามี จะติคมาแต่ครั้งปฐมสังคายนา พระมหากัสสป ผู้
เป็นประธานเป็นผู้ถาม จึงให้หลงเข้าใจไปว่า ตำแหน่งผู้ถามเป็นประธาน. ๒. ฉบับ
เป็น อายสุมตา เรวตเถเรน ไม่ถูกบาลี.

สงฆ์จึงพึงถ้อยคำแห่งข้าพเจ้า ณ กาลบัดนี้ ผิดแล้วแล้ว
เรวตภิกษุ* จะถามซึ่งวินัย ข้าพเจ้าจะวิสันนาในกาลบัดนี้ พระสัพพ-
กามีเถระเจ้าสมมุติอาตมาดังนี้แล้ว ก็ถูกจากอาสนะห่มจีวรเฉียงป่าช้า
(ถวายวันทนาการแก่พระสงฆ์ผู้เป็นเถระแล้ว*) จึงขึ้นนั่งเหนือ
ธรรมาสน์ถือพัคควาลวิชนีมีด้ามอันขจิตด้วยงา. อันคืบนั้นพระเรวต-
เถระขึ้นนั่งเหนือเถระอาสนะแล้ว ก็ถามพระวินัยแก่พระสัพพกามีว่า
ปจมี ฃนุเต* ปาราชิกิ พระเจ้าข้า ปฐมปาราชิกนั้นพระพุทธองค์เจ้า
บัญญัติที่ไหน ? พระสัพพกามีท่านวิสันนาว่า พระเจ้าบัญญัติในเมือง
ไพศาลี. พระพุทธองค์ปรารภซึ่งบุคคลผู้ใดเล่าจึงบัญญัติ ? อ้อ ปรารภ
พระสุทินผู้เป็นบุตรกัณฑเศรษฐีจึงบัญญัติ. กิสมิ วตตุสมิ นิमितเหตุเป็น
ประการใดพระองค์จึงบัญญัติ ? นิमितเหตุที่พระสุทินเสพเมถุนธรรมใน
ภรรยาเก่าแห่งตน พระทศพลจึงบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบท. ครั้งนั้น
พระเรวตเถระเจ้าก็ถามวัตถุ ถามนิทาน ถามบุคคล ถามบัญญัติ ถาม
อนุบัญญัติ ถามอาบัติ ถามอนาบัติ แห่งปฐมปาราชิกเสร็จแล้ว พระผู้เป็น
เจ้าก็ถามทุกขิปาราชิกว่า ทุกขิปาราชิกนั้น พระเจ้าบัญญัติไว้ในฐานที่ใด ?
ทุกขิปาราชิกนั้นพระเจ้าบัญญัติในเมืองราชคฤห์. ก็ อารพุก พระองค์

๑. ฉบับว่า พระเรวตเถระเจ้าผู้มีอายุ. ในที่นี้แก้ความตามบาลี คือเป็นคำผู้ใหญ่
เรียกผู้น้อย ๒. ตอนนี้ ไม่มีในบาลี อรรถกถาก็หากล่าวพิสดารไม่ ชะรอยท่านผู้รจนา
จะแต่งตามแนวปฐมสังคายนาย. คำในวงเล็บไม่ควรมี เพราะสัพพกามีเป็นพระ-
สังฆเถระแก่กว่าภิกษุทั้งปวง ไม่มีธรรมเนียมจะไหว้พระอ่อนกว่าตน ชะรอยจะเรียงตาม
แบบพระอุบาลีด้วยไม่ได้พิจารณา. ๓. ฉบับเป็น อาวุโส สัพพกามี คู่ก่อนอาวุโส
สัพพกามี ชะรอยจะติเตียนแต่คำพระมหากัสสปถาม.

ปรารภบุคคลผู้ใดจึงบัญญัติ? ธนีย กุมภการปุตต์ อารพภ พระองค์
ปรารภซึ่งพระธนิยะอันเป็นบุตรแห่งช่างหม้อ. กิสมิ วตุลลุมิ นิमित-
เหตุตั้งฤ? นิमितเหตุที่พระธนิยะนั้นกระทำอทินนาทาน ลักไม้หลวง
ของพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์จึงบัญญัติทุกขิปาราชิก. อันคัมภนั้นพระ
ผู้เป็นเจ้าก็ถามนิทาน ถามบุคคล ถามบัญญัติ ถามอนุบัญญัติ ถาม
อาบัติ ถามอนาบัติ แห่งทุกขิปาราชิกแล้ว พระเรวตะจึงถามใน
ตขิปาราชิกว่า ตขิปาราชิกนั้นพระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ในสถานที่
ใด? พระสัพพกามีก็วิสัชนาว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติในเมือง
ไพศาลี. ก็ อารพภ พระองค์ปรารภซึ่งบุคคลผู้ใดบัญญัติ? อ้อ พระพุทธ-
องค์ปรารภซึ่งภิกษุที่เรียนอสุกกัมมัฏฐานและเหน้อยหน่ายในรูปกายแห่ง
ตน จึงให้เขาฆ่าตนเสีย. อันคัมภนั้นพระผู้เป็นเจ้าก็ถามนิทาน ถามบุคคล
ถามบัญญัติ ถามอนุบัญญัติ ถามอาบัติ ถามอนาบัติ แห่งตขิปาราชิก
สิ้นเสร็จแล้ว พระเรวตะก็ถามจตุตถปาราชิกสืบต่อไปว่าจตุตถปาราชิก
นั้น พระเจ้าบัญญัติที่ใด? พระสัพพกามีก็วิสัชนาว่า จตุตถปาราชิกนั้น
พระพุทธองค์เจ้าทรงบัญญัติในเมืองเวสาลีมหานคร. ก็ อารพภ ปรารภ
บุคคลผู้ใดพระองค์จึงบัญญัติ? พระพุทธองค์ปรารภเหตุที่ภิกษุกล่าว
อุตตริมนุสสรธรรมอวครรคอวคผล. อันคัมภนั้น พระเรวตะเถรเจ้า
ก็ถามวิตถุ ถามนิทาน ถามบุคคล ถามบัญญัติ ถามอนุบัญญัติ
ถามอาบัติ ถามอนาบัติ แห่งจตุตถปาราชิกเสร็จแล้ว พระอรหันตเจ้า
ก็ยกปาราชิกทั้ง ๔ นั้นขึ้นสู่สังคายนายชื่อว่าปาราชิกกัณฑ์ ยกสังฆาภิเสส
สิกขาบท ๑๓ นั้นขึ้น ชื่อว่าเตรสกัณฑ์ ยกสิกขาบท ๒ นั้นขึ้น ชื่อว่า

อนิยต ยกสิกขาบท ๓๐ นั้นขึ้น ชื่อว่านิสัสคคิยปาจิตติยะ ยกสิกขาบท ๕๒ สิกขาบทนั้นขึ้น ชื่อว่าสุทธปาจิตติยะ ยกสิกขาบท ๔ นั้นขึ้น ชื่อว่าปาฏิเทสนิยะ ยกสิกขาบท ๗๕ นั้นขึ้น ชื่อว่าเสขิยวัตร ยกสมถกรรม ๗ ประการนั้นขึ้น ชื่อว่าอริกณสมถะ ยกสิกขาบทเหล่านี้ขึ้น เป็นภิกขุปาฏิโมกข์. เอวัง มหาวิภงฺคิ สงฺคหิ อารโเปตฺวา เมื่อพระมหาเถรเจ้ายกมหาวิภงฺคิขึ้นสู่สังคายนายด้วยประการดังนี้แล้ว อันดับนั้น ท่านจึงยกภิกขุณีวิภงฺคิขึ้นสู่สังคายนายสืบต่อไป ในภิกขุณีวิภงฺคินั้น ยกสิกขาบท ๘ ขึ้นเป็นปาราชิกกัณฑ์ ยกสิกขาบท ๑๗ ขึ้นเป็นตัดตรสกัณฑ์ ยกสิกขาบท ๓๐ ขึ้นเป็นนิสัสคคิยปาจิตติยะ ยกสิกขาบท ๑๖๖ ขึ้นเป็นสุทธปาจิตติยะ ยกสิกขาบท ๘ ขึ้นเป็นปาฏิเทสนิยะ ยกสิกขาบท ๗๕ ขึ้นเป็นเสขิยวัตร ยกขึ้นซึ่งกรรม ๗ ประการ เป็นอริกณสมถะ ยกสิกขาบท ๓๑๑ สิกขาบทเหล่านี้ขึ้นเป็นภิกขุณีปาฏิโมกข์. เอวัง ภิกขุณีวิภงฺคิ สงฺคหิ อารโเปตฺวา พระมหาเถรเจ้ายกภิกขุณีวิภงฺคิขึ้นสู่สังคายนายด้วยประการดังนี้แล้ว ก็จัดเป็นคัมภีร์อาทิกรรม มีอรรถกถาชื่อว่าปฐมสามนต์. จัดเป็นคัมภีร์ปาจิตติยะ มีอรรถกถาชื่อว่าทุติยสามนต์. จัดเป็นคัมภีร์มหาวรรคประดับด้วยขันธ ๑๐ ประการ มีมหาขันธเป็นต้น มีโกสัมพิกขันธเป็นที่สุด มีอรรถกถาชื่อว่าตติยสามนต์. จัดเป็นคัมภีร์จุลวรรคประดับด้วยขันธ ๑๒ ประการ มีกรรมขันธ มีสัตตติกขันธเป็นที่สุด มีอรรถกถาชื่อว่าจตุตถสามนต์. จัดเป็นคัมภีร์บริวารประดับด้วยบริวาร ๑๖ ประการ มีอรรถกถาชื่อว่าปัญจสามนต์. และวินัยปิฎกนี้ประดับด้วย

พระธรรมชั้นนั้นได้ ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น ครั้นพระมหาเถรเจ้า
ทั้ง ๒ พระองค์ชำระวินัยปิฎกโดยปุจฉาวิสัชนากัน จัดแจงร้อยกรอง
เป็นท้องแถวสำเร็จแล้ว พระอรหันตเจ้าทั้งหลาย ๗๐๐ พระองค์
ก็ชวนกันสนทนาวินัยพร้อมกัน.

สาธโว อันว่าท่านผู้เป็นสัตว์ทั้งหลาย จงตั้งโสตประสาท
ลงปลงปัญญาคอยสดับรับรสพระวินัยปิฎกบาลี อันพระมหานาคทั้ง ๔
จะสวดสรภัญญะไปในกาลบัดนี้.

หยุดสวด

วินัย สงคายิตฺวา ฌมฺมํ สงคายิตฺกามิ เมื่อพระเวรตมมหา-
เถรเจ้าสังคายนายพระวินัยปิฎกจบลงแล้ว อันคับนั้น พระผู้เป็นเจ้าของ
ปรารธนาจะสังคายนายพระสุตตันตปิฎกสืบต่อไป จึงเผด็จให้พระ
สงฆ์ทั้งปวงรู้พร้อมกันด้วยบาลีว่า สุณาคู เม ภนฺเต สงฺโฆ, ยถิ
สงฺฆสฺส ปตฺตคกฺกฺลํ, อหิ อายสฺมุนฺติ สพฺพกามิ ฌมฺมํ ปุจฺเจยฺย
ภนฺเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของทั้งปวง สงฺโฆ อันว่าสงฆ์จงฟังถ้อยคำแห่ง
ข้าพเจ้า กาลบัดนี้ฉิลฉวยแก่สงฆ์แล้ว ข้าพเจ้าจะถามพระสุตตันต-
ปิฎกแก่พระสัพพกามิเถระผู้มีอายุในกาลบัดนี้. พระสัพพกามิเถรเจ้าก็
ยังพระสงฆ์ให้รู้พร้อมด้วยบาลีว่า สุณาคู เม อาวุโส สงฺโฆ, ยถิ
สงฺฆสฺส ปตฺตคกฺกฺลํ, อหิ เรเวเตน ฌมฺมํ ปุญฺโจิ วิสชฺเชยฺย. อาวุโส

๑. ฉบับเป็น สพฺพกามิเถเร ในที่นี้ แก้ให้สมคำบาลี แต่พระบาลีมีแต่สมมติ
ตนถามพระวินัยเพื่อถามวัตถุ ๑๐. ไม่มีสมมติถามธรรม. ในที่นี้คง แต่งเลียนแบบ
ปฐมสังคายนา. ๒. ฉบับเป็น อายสฺมุนฺติ เรเวตเตเรน พระเวรตมมหาเถรเจ้าผู้มีอายุ.
ในที่นี้แก้ให้สมคำบาลี. สมมติตนวิสันนาธรรม ก็ไม่มีในพระบาลีเหมือนกัน.

ดูก่อนอาวุโส สงฺโฆ อันว่าพระสงฆ์จึงพึงถ้อยคำแห่งข้าพเจ้า กาล
บัดนี้ผีแลควรแก่พระสงฆ์แล้ว เรวัตภิกษุจะถามพระสูตรตันตปิฎกแก่
ข้าพเจ้า ๆ จะวิชันนาในกาลบัดนี้.

อันดับนั้น พระเรวตมหาเถรเจ้าจึงถามว่า พรหมชาลสูตรนั้น
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาในฐานที่ใด ? พระสัพพกามี
ก็วิชันนาว่า พรหมชาลสูตรนั้น พระพุทธองค์ตรัสเทศนาในพระ
ตำหนักห้าง ณ สวนพระอุทยานแห่งพระเจ้าพิมพิสารชื่อว่าอัมพลัญจิกา
ในระหว่างเมืองราชคฤห์และนาลันทคามต่อกัน. พระเจ้าปรารภ
บุคคลผู้ใดจึงตรัสเทศนา ? อ้อ พระเจ้าปรารภซึ่งคน ๒ คน คือ
สุปปียปริพาชกและพรหมทัตตมาณพ ผู้เป็นอาจารย์และลูกศิษย์กัน
อาจารย์นั้นนิทานพระรัตนตรัย ลูกศิษย์นั้นสรรเสริญพระรัตนตรัย.
อันดับนั้น พระผู้เป็นเจ้าก็ถามนิทานและบุคคลแห่งพรหมชาลสูตรแล้ว
ก็ถามสามัญญผลสูตรว่า สามัญญผลสูตรนั้น พระองค์ตรัสเทศนาที่
ไหน ? อ้อ สามัญญผลสูตรนั้น พระองค์เทศนาในป่ามะม่วงแห่งชีวก
ใกล้เมืองราชคฤห์. เทศนาด้วยบุคคลใด ? อ้อ พระองค์ตรัสเทศนา
ด้วยอชาตศัตรูผู้เป็นโอรสแห่งนางเวเทหิกา. อันดับนั้น พระเรวต-
เถรเจ้าก็ถามนิทานบุคคลแล้ว ก็จัดนิทานทั้ง ๕ คือ ทีฆนิกาย ๑
มัชฌิมนิกาย ๑ สังยุตตนิกาย ๑ อังคุตตรนิกาย ๑ ขุททกนิกาย ๑.
ในทีฆนิกายนั้น ประดับด้วยสูตร ๓๔ สูตร มีพรหมชาลสูตรเป็นอาทิ
ในมัชฌิมนิกายนั้น ประดับด้วยสูตร ๑๕๒ สูตร มีมูลปริยายสูตรเป็น

๑. ควรเป็น แก่.

อาทิ. ในสังยุตตนิกายนั้น ประดับด้วยสูตร ๗,๗๖๒ สูตร มีโอฆตรณ-
สูตรเป็นอาทิ. ในอังคุตตรนิกายนั้น ประดับด้วยสูตร ๘,๕๕๗ มี
จิตตปริยาทานสูตรเป็นอาทิ. ในขุททกนิกายนั้น มีประเภท ๑๕ คือ
ขุททกปาฐะ ๑ ธรรมบท ๑ อุทาน ๑ อิติวุตตกะ ๑ สุตตนิบาต ๑
วิมานวัตถุ ๑ เปตวัตถุ ๑ เถรคาถา ๑ เถรีคาถา ๑ ชาดก ๑ นิทเทส ๑
ปฏิสัมภิทามรรค ๑ อปทาน ๑ พุทธวงศ์ ๑ จริยาปิฎก ๑ เป็น ๑๕
ด้วยกัน สงเคราะห์เข้าในขุททกนิกาย. นิกายทั้ง ๕ พระคัมภีร์ชื่อว่า
สุตตันตปิฎก. เมื่อพระมหาเถรเจ้าทั้ง ๒ ปุจฉาและวิสัชนากันใน
สุตตันตปิฎก จัดแจงร้อยกรองเป็นท่องแถว ยกขึ้นสู่สังคายนายเสร็จ
แล้ว อันคัมภีร์นั้น พระอรหันตเจ้าทั้ง ๗๐๐ พระองค์ก็ช่วยกันคณ-
สาธยายไปพร้อมกัน.

สาธโว อันว่าสาธุชนสัตบุรุษทั้งหลายจงตั้งโสตประสาทรับรส
พระบาลีในสุตตันตปิฎก อันพระมหานาคทั้ง ๔ จะสวดสรภัญญะไป
ในกาลบัดนี้ แล.

หยุดสวด

อันคัมภีร์นั้น พระเวทมหาเถรเจ้า ก็ถามในพระอภิธรรมปิฎก
สืบต่อไป. พระสัพพกามีเถระก็วิสัชนาว่า พระอภิธรรมปิฎกนั้น
สมเด็จพระทศพลญาณเสด็จขึ้นไปดาวดึงส์ ตรัสเทศนาโปรดพระชนนี
มารดา และพระอภิธรรมปิฎกทั้ง ๗ พระคัมภีร์นั้น คือ พระธรรม-
สังคณีคัมภีร์ ๑ พระวิภังคปกรณ์คัมภีร์ ๑ พระธาตุกถาคัมภีร์ ๑
พระปุคคัลลัญญัตติคัมภีร์ ๑ พระกถาวัตถุคัมภีร์ ๑ พระยมกคัมภีร์ ๑

พระมหาปัญญาอันคัมภีร์ ๑ เป็น ๗ พระคัมภีร์ด้วยกัน. เมื่อสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาสัมมาสัมพุทธชบพิตร ตรัสเทศนาสนองพระคุณพระพุทธรมารดานั้น ทรงพิจารณาคุณพระสูตรพระวินัย เห็นว่าพระสูตรพระวินัยนั้นมีพระคุณน้อย ไม่เท่ากับคุณแห่งสมเด็จพระมารดา พระพุทธรองค์จึงตรัสเทศนาสัตตปกรณาภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ ตั้งแรกแต่พระธรรมสังคินั้นไป พระองค์เจ้าตรัสเทศนาพระธรรมสังคินั้น จัดเป็นพระธรรมชั้นประทอบด้วยกัณฑ์ ๔ ประการ คือ จิตตวิภักติกัณฑ์ ๑ ฐปวิภักติกัณฑ์ประการ ๑ นิทเทภกัณฑ์ประการ ๑ อัฏฐทวารกัณฑ์ประการ ๑ เป็นกัณฑ์ ๔ ฉะนี้แล้ว ประกอบด้วยบท ๒ อย่าง คือ บทมาติกาอย่าง ๑ บทภาษนียะอย่าง ๑ บทอันใดสมเด็จพระพุทธรองค์เจ้าตั้งขึ้นไว้เป็นประธานเป็นแม่บท บทอันนั้นแลชื่อว่าบทมาติกา. และบทอันใดที่พระพุทธรองค์เจ้าตรัสเทศนาแก้ไขออกไปจากมาติกา บทอันนั้นชื่อว่าบทภาษนียะ. และบทมาติกาในคัมภีร์พระธรรมสังคินั้น มีติกะ ๒๒ ติกะ มีกุสลติกะเป็นต้น มีสนิทัสสนติกะเป็นปริโยสาน เรียกว่าติกะ ๆ นั้น อาศัยสำแดงทีละ ๓ บท ๆ เหมือนบทว่า กุสลา ฐมา อกุสลา ฐมา อพุยาตตา ฐมา ๓ บทนี้เรียกว่าติกะ ๑. บทว่า สุขาย เวทนาย สมปยุตตา ฐมา, ทุกุขาย เวทนาย สมปยุตตา ฐมา, อทุกขมสุขาย เวทนาย สมปยุตตา ฐมา, ๓ บทนี้เรียกว่า ติกะ ๑ นับทีละ ๓ บท ๆ ฉะนี้ トラบเท่าถึงสนิทัสสนติกะ จึงเป็น ๒๒ ติกะ

๑. น่าจะเป็นพระวินัยพระสูตร.

ด้วยกัน. ดิเกเบื้องต้น คือ กุสลา ฐมา อกุสลา ฐมา อพฺยากตา ฐมา นั้นชื่อว่า กุสลดิเก สมเด็จพระพุทธรองค์เจ้าตรีศเทศนาว่าด้วย กุสลา และอกุสลา และอพฺยากฤต ธรรมทั้งปวงบรรดาที่เป็นกุสลานั้น พระพุทธรองค์เจ้าแก้ไขออกไปจากบท กุสลา ฐมา ธรรมทั้งหลาย บรรดาที่เป็นอกุสลาเป็นบาปนั้น พระพุทธรองค์เจ้าแก้ไขออกไปจากบท อกุสลา ฐมา และธรรมทั้งหลายบรรดาที่ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาปนั้น พระพุทธรองค์เจ้าตรีศเทศนาแจกออกไปจากบท อพฺยากตา ฐมา. บทว่า กุสลา ฐมา นี้ สมเด็จพระพุทธรองค์เจ้าตรีศเทศนาว่า แต่ บรรดาการกุสลาทั้งปวงที่บุคคลบำเพ็ญมา มีอันได้ให้ทานและรักษาศีล และกระทำพุทธุบฺวา ธรรมบฺุวา สังฆบฺุวา และสดับฟังพระสัทธรรม-เทศนา เหมือนอย่างสาธุชนสัตบุรุษอุบาสกอุบาสิกาจะนี้ ก็จัดได้ชื่อว่า กุสลา ฐมา. ประการหนึ่ง ซึ่งท่านผู้มีอุตสาหะเล่าเรียนและ บำเพ็ญภาวนาปลงปัญญาลงสู่พระไตรลักษณ์ พิจารณาสังขารธรรม โดยพระอนิจจัง พระทุกขัง พระอนัตตานั้น ก็ได้ชื่อว่า กุสลา ฐมา. ประการหนึ่ง ซึ่งท่านผู้มีเพียรเล่าเรียนคัมภีระวิปัสสนาธุระ นั่งบริกรรมไปในห้องพระพุทธรคุณมี อรหิ เป็นต้น ก็จัดได้ชื่อว่า กุสลา ฐมา ลิ่น. และในบท อกุสลา ฐมา นั้นเล่า สมเด็จพระ พุทธรองค์เจ้าตรีศเทศนาว่าด้วยอกุสลาธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปนั้นชื่อว่า อกุสลา ฐมา. ในบท อพฺยากตา ฐมา นั้นเล่า พระพุทธรองค์เจ้า ตรีศเทศนาด้วยธรรมที่ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาปนั้นชื่อว่า อพฺยากตา ฐมา. จะว่ามากไปก็จะซ้ากาล ว่าแต่พอได้ระดับสติปัญญาศรัทธาแห่ง

สาธุชนสัตบุรุษเกิด สมมุติว่าจบพระธรรมสังคินีเกิด. สมเด็จพระ
บรมโลกนาถศาสดาจารย์ โปรดประทานพระสังฆกรรมเทศนาคัมภีร์
พระธรรมสังคินี ถ้าจะคิดเป็นวันเป็นคืนในโลกมนุษย์นี้ นับได้ ๑๒
วันจึงจบ เทพดาได้มรรคและผลนั้น นับได้ ๗ โกฎิเป็นกำหนด.

เมื่อพระองค์ตรัสเทศนาคัมภีร์พระธรรมสังคินีจบแล้ว อันดับ
นั้นพระพุทธองค์ก็ตรัสเทศนาคัมภีร์พระวิภังค์สืบต่อไป. ในคัมภีร์พระ
วิภังค์นี้ ประกอบด้วยพระธรรมชั้น ๖,๕๐๐ พระธรรมชั้น ประกอบ
ด้วยวิภังค์ ๑๘ วิภังค์ มีชั้นวิภังค์เป็นต้น มีธรรมททยวิภังค์เป็น
ปริโยสาน พระพุทธองค์ตรัสเทศนาถึง ๑๒ วันจึงจบ เทพดาได้
มรรคผล ๗ โกฎิเป็นกำหนด.

เมื่อพระองค์ตรัสเทศนาพระวิภังค์จบแล้ว อันดับนั้นพระองค์
ก็ตรัสเทศนาพระคัมภีร์พระธาตุกถาสืบต่อไป. ในคัมภีร์พระธาตุกถานั้น
ประดับด้วยพระธรรมชั้น ๗,๐๐๐ พระธรรมชั้น และประดับด้วย
บท ๑๔ มี สงฺคโห อสงฺคโห เป็นต้นเป็นประธาน และประกอบด้วย
วาร ๒ คือ อุเทศวารและนิเทศวาร สมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้า
ตรัสพระเทศนาพระธาตุกถานี้ แต่ล้วนสงเคราะห์เอากองแห่งธาตุและ
กองแห่งอายตนะมีประการต่าง ๆ สิ้นกาลช้านานถึง ๖ วัน ๖ คืนใน
มนุษย์โลกนี้ จึงจบพระคัมภีร์พระธาตุกถา เทพดาได้สำเร็จซึ่งมรรค
และผลถึง ๖ โกฎิเป็นกำหนด.

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเทศนาคัมภีร์พระธาตุกถานั้น จบลงแล้ว
ตทนนฺตริ ในลำดับนั้น พระองค์ตรัสเทศนาคัมภีร์พระปุกคัลป์ญญติ

สืบต่อไป. ในคัมภีร์พระปกุลบัญญัตินี้ ประดับด้วยพระธรรมชั้น
๕,๖๐๐ พระธรรมชั้น และประกอบด้วยบัญญัติ ๖ ประการ มีชั้น
บัญญัติเป็นต้น มีปกุลบัญญัติเป็นปริโยสาน พระองค์ตรัสเทศนา
สิ้นกาลช้านานถึง ๖ วันจึงจบ หมู่เทพดาได้ลู่ถึงมรรคและผลนั้นคณนา
ได้ ๖ โกฎิเป็นกำหนด.

เมื่อพระองค์ตรัสเทศนาคัมภีร์พระปกุลบัญญัติจบลงแล้ว อัน
คัมภีร์นั้นก็ตรัสเทศนาคัมภีร์พระกถาวัตถุ อันดับประดับด้วยพระธรรมชั้น
๗,๑๐๐ พระธรรมชั้น เมื่อพระองค์จะเทศนาพระคัมภีร์กถาวัตถุนี้
พระองค์ทรงอาวัชชนาการพิจารณาเห็นว่า นานไปในอนาคตกาล
เบื้องหน้า เมื่อพระศาสนาตถาคตล่วงไปแล้วได้ ๒๑๘ ปี จะมีพระสาวก
องค์หนึ่งมีนามบัญญัติชื่อว่า โมคคลีบุตรติสสเถระ ประกอบด้วย
ปัญญาวิสารทะแก่กล้า เฉลียวฉลาดหลักแหลม และประกอบ
ด้วยศรัทธา อาจชำระมลทินในพระศาสนาแห่งตถาคตให้บริสุทธิ์แล้ว
พระโมคคลีบุตรติสสเถระนั้นจะยกตติยสังคายนาย จะนำเอาสูตรข้าง
สกวาทิ ๕๐๐ สูตร ข้างปรวาทิ ๕๐๐ สูตร มาสำแดงจัดแจงมาติกา
ในคัมภีร์พระกถาวัตถุนี้ ให้วิถถารกว้างขวางออกไป มีประมาณ
เท่าคัมภีร์ที่ทณิกาย พระพุทธองค์เจ้าพิจารณาเห็นเหตุฉะนี้ เมื่อจะ
สำแดงคัมภีร์พระกถาวัตถุนี้ จึงสำแดงโดยนัยสังเขป ไว้โอกาสแก่
พระโมคคลีบุตรติสสเถระ อันจะสำแดงในภายหลัง. พระองค์ตรัส
เทศนาเป็นปุจฉาวิสัชนา กระทำอาการดูพระเจ้า ๒ พระองค์
ตรัสเทศนาปุจฉาวิสัชนากัน พระองค์เทศนานั้นช้านาน คิดเป็นวัน

ในมนุษย์นี้ ๑๓ วันจึงจบ เทพคาได้มรรคและผลนั้นถึง ๗ โภคิเป็นกำหนด.

ตทนนตรี ลำดับนั้น พระองค์ก็ตรัสเทศนาคัมภีร์พระยมก ประดับด้วยพระธรรมชั้น ๕,๑๐๐ พระธรรมชั้น และประชุมด้วย ยมก ๑๐ ประการ มีมูลยมกเป็นต้น มีอินทริยมกเป็นปริโยสานเป็นหมวดใหญ่ ยิ่งยมกทั้งยมกหลายที่แตกฉานออกไปจากยมก ๑๐ ประการ นี้ก็มีเป็นอันมากกว่ามาก พระองค์ตรัสเทศนานั้นช้านานถึง ๑๘ วัน จึงจบ เทพคาได้สำเร็จมรรคและผลนั้นถึง ๗ โภคิโดยสังขยา.

ภควา สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้า เมื่อพระองค์ตรัสเทศนาคัมภีร์พระยมกจบลงแล้ว ลำดับนั้น จึงตรัสเทศนาพระคัมภีร์พระสมันตมหาปัญญาอนันตนัย อันประดับด้วยพระธรรมชั้น ๕,๕๐๐ พระธรรมชั้น มากกว่าทุกพระคัมภีร์ พระพุทธองค์เทศนาถึง ๒๓ วันจึงจบ ฝ่ายเทพคาบรรลุถึงมรรคและผลนั้นคณาได้ ๕๐ โภคิ มากกว่าทุกคัมภีร์ ๆ อื่นนั้น พระพุทธองค์ตรัสเทศนาที่จบเร็ว ๆ นั้น ๖ วันจึงจบ ที่ช้านั้น ๑๘ วันจึงจบ จะช้ากว่านี้หามิได้ แต่พระมหาปัญญาอนันตนัยนี้ พระพุทธองค์เทศนา ๒๓ วันจึงจบ เทพคาที่ได้มรรคผลนั้นก็ได้ถึง ๕๐ โภคิ มากกว่าทุกคัมภีร์.

เมื่อพระมหาเถรเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ คือพระเรวตะและพระสัพพกามีปุจฉาวิสาขาราชระพระอภิธรรมปิฎกจบแล้ว พระอรหันต์เจ้า ๗๐๐ พระองค์ ชวนกันกระทำคณสาธยาย.

สาธโว อันว่าสัตบุรุษทั้งหลาย จงตั้งจิตอธิษษณ์ผ่องใส

ปล้นนการคอยศั๑บร๑พระ๑บาลี๑อิ๑ช๑ร๑ม๑ปี๑ฎ๑ก ๑น๑พระ๑ม๑ห๑น๑า๑ค๑ท๑ง ๑๔
๑จะ๑ส๑ว๑ด๑ส๑ร๑ก๑ญ๑เ๑ง๑ไป๑ใน๑ก๑ล๑บ๑ค๑น๑ี๑แ๑ล.

ห๑ย๑ค๑ส๑ว๑ด

๑ส๑า ๑ป๑น๑าย ๑เย๑หิ ๑เ๑เร๑หิ ๑ส๑ง๑คิ๑ตา ๑แม๑อ๑น๑ว๑า๑ส๑ง๑ค๑า๑น๑าย๑น๑ี๑ช๑ื่อ๑ว๑า
๑ส๑ั๑ต๑ส๑ติ๑ก๑ทุ๑ติ๑ย๑ส๑ง๑ค๑า๑น๑าย ๑เ๑ห๑ด๑ว๑า๑พระ๑อ๑ร๑ห๑น๑ค๑์๑เจ๑้า๑ท๑ง๑ห๑ล๑าย ๑๘๐๐ ๑พระ๑
๑อง๑ค๑์ ๑มี๑พระ๑ส๑ัพ๑พ๑ก๑ามี๑เ๑ร๑เจ๑้า ๑แ๑ละ๑พระ๑ส๑า๑พ๑ห๑เ๑ระ ๑แ๑ละ๑พระ๑เร๑ว๑ต๑เ๑ระ
๑แ๑ละ๑พระ๑ข๑ุ๑ช๑โ๑ส๑กิ๑ต๑เ๑ระ ๑แ๑ละ๑พระ๑ย๑ส๑เ๑ระ ๑แ๑ละ๑พระ๑ส๑า๑ณ๑ส๑ัม๑ภ๑ู๑ต๑เ๑ระ
๑เป๑็๑น๑ด๑ั๑น๑เป๑็๑น๑ป๑ระ๑ช๑า๑น ๑ท๑่าน๑เ๑ล๑่าน๑ี๑เป๑็๑น๑ศิ๑ษ๑์๑แ๑ง๑พระ๑อ๑า๑น๑น๑ท๑ัม๑ห๑า๑เ๑ระ
๑ท๑่าน๑ได้๑ท๑น๑เ๑็๑น๑ส๑ม๑เ๑็๑จ๑พระ๑พ๑ุ๑ท๑อ๑ง๑ค๑์๑เม๑ื่อ๑ย๑ัง๑ท๑ร๑ง๑พระ๑ช๑ร๑มา๑น๑อยู่ ๑เ๑ห๑ด๑ด๑ง
๑น๑ั้น๑แ๑ล ๑ท๑่าน๑ช๑่ว๑ก๑ัน๑กระ๑ทำ๑ค๑ว๑ม๑เ๑็๑ย๑ร๑า๑ระ๑อ๑ธิ๑กร๑ณ๑์๑ว๑ิต๑ตุ ๑๑๐ ๑ป๑ระ๑การ
๑ท๑ี๑ว๑ช๑ิ๑บุ๑ต๑ร๑กิ๑ษ๑ผู้๑ป๑ฏิ๑บั๑ติ๑ผิ๑ด๑น๑ั๑น๑ให้๑เ๑็๑ย๑บ๑ร๑ือ๑ย๑แ๑ล๑้ว ๑ท๑่าน๑จ๑ึง๑ยก๑ทุ๑ติ๑ย๑
๑ส๑ง๑ค๑า๑น๑าย๑ใน๑ภ๑าย๑ห๑ล๑ง ๑ช๑ำ๑ระ๑พระ๑ไ๑ตร๑ปี๑ฎ๑ก ๑อ๑นุ๑จ๑หิ ๑มา๑เส๑หิ ๑นิ๑ฎ๑จ๑ิต๑า
๑ถ๑ิง ๑๘ ๑เด๑ื่อ๑น๑จ๑ึง๑ส๑ำ๑ร๑เ๑็๑จ๑ง ๑อั๑ศ๑จ๑ร๑ย๑์๑บ๑ัง๑เก๑ิด๑มี๑แ๑่น๑คิ๑น๑ไ๑ห๑ว๑เป๑็๑น๑ด๑ั๑น ๑บ๑ัง๑เก๑ิด
๑โก๑ลา๑ห๑ล๑เป๑็๑น๑อ๑น๑ม๑าก.

๑ส๑า๑ธ๑โว ๑อ๑น๑ว๑า๑ส๑ั๑ต๑บุ๑ร๑ุ๑ช๑ท๑ง๑ห๑ล๑าย ๑มี๑ท๑่าน๑ท๑า๑นา๑ธิ๑บ๑ติ๑เป๑็๑น๑ป๑ระ๑ช๑า๑น
๑บ๑ร๑ค๑า๑ที่๑ด๑ั๑ง๑ใจ๑อ๑น๑ว๑ย๑ทา๑น ๑ให้๑มี๑ช๑ร๑ม๑ท๑า๑นา๑น๑ิ๑ส๑ง๑ส๑์๑ส๑ง๑ค๑า๑น๑าย๑ช๑ร๑ม๑น๑ี ๑ๆ
๑เป๑็๑น๑ย๑อ๑ด๑ก๑ว๑า๑ช๑ร๑ม๑ทา๑น๑ท๑ง๑ป๑วง ๑ๆ ๑น๑ั้น ๑ก๑็๑มี๑ผล๑า๑น๑ิ๑ส๑ง๑ส๑์๑อ๑น๑ล๑้า๑เ๑็๑ศ๑อยู่๑แ๑ล๑้ว
๑แ๑แต่๑ว๑า๑ไม่๑เ๑า๑อ๑น๑ิ๑ส๑ง๑ส๑์๑แ๑ง๑ส๑ง๑ค๑า๑น๑าย ๑ๆ ๑น๑ี ๑ย๑ก๑เ๑็๑ย๑แ๑แต่๑ค๑น๑ที่๑บ๑ำ๑เ๑็๑ญ๑ทา๑น๑การ
๑ก๑ุ๑ศ๑ล๑น๑ั๑น ๑อ๑ย๑ว๑า๑ไป๑เ๑ล๑ย ๑ว๑า๑แ๑แต่๑ค๑น๑ที่๑ทำ๑บ๑า๑ป๑น๑ั๑น ๑จ๑น๑ถ๑ิง๑ป๑ัญ๑จ๑า
๑น๑ัน๑ต๑ริ๑ย๑ก๑ร๑ม๑อ๑น๑ต๑ก๑ถ๑ิง๑อ๑เว๑จि ๑อ๑า๑น๑ิ๑ส๑ง๑ส๑์๑อ๑น๑ี๑ก๑็๑อ๑าจ๑ช๑่ว๑ให้๑ด๑ั๑น๑ข๑ึ๑น๑ได้๑เ๑็๑ม๑ือ๑น
๑อ๑ย๑าง๑พระ๑ยา๑อ๑ชา๑ต๑ศ๑ั๑ต๑ร๑ู๑บ๑ร๑ม๑ก๑ษ๑ั๑ต๑ริ๑ย ๑พระ๑อง๑ค๑์๑เ๑ื่อ๑ฟ๑ิง๑ถ๑็๑ย๑ค๑ำ๑พระ๑เท๑ว๑ท๑ด๑ด๑์

ผู้เป็นพาล พระองค์ฆ่าซึ่งพระยาพิมพิสารผู้เป็นบิดานั้นเสีย ครั้งพระองค์ได้ช่วยในการปฐมสังคายนาครั้งนั้น พระองค์จึงได้ตั้งขึ้นอยู่เพียง
โลหภูมิ เหตุฉะนั้นจึงว่าอนิสงส์แห่งสังคายนาเป็นว่ายอดเยี่ยมกว่าธรรม-
ทานทั้งปวง. ปัจจัยทายกอุบาสกอุบาสิกาและท่านผู้เป็นมหาทานทานา-
ธิบดี จึงช่วยกันหลังหล่ออุทกวาริแผ่ผลานิสงส์อันนี้ไปให้ถึงบิดามารดา
อุปัชฌายะอาจารย์ และฝูงญาติกาสาโลหิตมิตรสหายทั้งหลาย พอจะ
ได้พ้นทุกข์ก็จะได้ไปสู่สุคติสวัสดิ เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

จบพระพุทฺธิสังคายนา.

พระตติยสังคายนาย

กล่าวความต่ออนุสนธิว่า พระสังคัตติกาจารย์เจ้าทั้งหลาย ครั้น
กระทำตติยสังคายนายเสร็จแล้ว เล็งเห็นว่า สืบไปในอนาคตกาล
เมื่อพุทธปรินิพพานล่วงได้ ๒๑๘ ปี พระเจ้าศรีธรรมมาโสการาชจะมี
อำนาจใหญ่ในชมพูทวีป พระองค์มีพระหฤทัยศรัทธาเลื่อมใสในพระ-
พุทธศาสนา ลากสักการะเป็นอันมากจะเกิดขึ้นในสังฆมณฑล พวก
เดียรถีย์ขัดสนลงก็จะเข้ามาปลอมบวชในพระศาสนาแล้ว และจะแสดง
ลักษณะของตนต่าง ๆ อ้างว่าเป็นพระธรรมวินัย พระศาสนาก็จะ
เศร้าหมอง. พระเถระเจ้าทั้งหลายไม่ทรงเห็นใครอื่นนอกจากติสส-
มหาพรหม ว่าสมควรชำระมลทินนั้นได้ ก็พากันขึ้นไปพรหมโลก
อาราธนาให้ติสสมหาพรหมรับแล้ว จึงมอบการชำระไว้แก่พระสิคคะ
และพระจันทวัชชี ผู้ยังมีขณมชีอยู่ต่อไปถึงสมัยนั้น เป็นการลง
ทัณฑกรรมแก่ท่านทั้ง ๒ องค์ เพราะมิได้เข้ามาประชุมสงฆ์กระทำ
ตติยสังคายนาย เมื่อถึงกาลติสสมหาพรหมจุติลงมาเกิดในตระกูล
โมคคลีพรหมณ์ ให้รูปหนึ่งพยายามพากุมารนั้นมาบวชให้จงได้ ให้รูป
หนึ่งฝึกสอนให้แตกฉานในพระปริยัติธรรม เมื่อกิจอันนี้สำเร็จจึง
ให้พ้นจากทัณฑกรรมนั้น. ครั้นถึงสมัย ๒ พระเถระเจ้าก็ทำตามเถร-
บัญญัติ ตกว่าติสสมหาพรหมจุติลงมาเกิดในตระกูลโมคคลีพรหมณ์
ออกบวชในพระศาสนา ได้สมญาว่า พระโมคคลีบุตรติสสเถระ เป็น
สังฆปาโมกข์ใหญ่อยู่ในครั้งนั้น. ครั้นถึงรัชสมัยพระเจ้าศรีธรรมมา-
โสการาช มลทินก็บังเกิดในพระศาสนา คุณพระสังคัตติกาจารย์เจ้า

ทั้งหลายเห็นไว้นั้นทุกประการ. พระสงฆ์ต้องงอุโบสถกรรม
ช้านานถึง ๗ พรรษา พระโมคคัลลิตตสเถระ เห็นยังไม่เป็นเวลา
ก็หลีกไปอยู่ที่อื่น ประกอบเอภิกษุตามอัชฌาศัย. ภายหลังบรม-
ภกษัตริย์ตรัสใช้อำมาตย์ผู้หนึ่งไประงับอธิกรณ์ และสมัครสโมสรยัง
พระสงฆ์ให้ลงอุโบสถกรรม. เมื่อพระสงฆ์ไม่กระทำตาม อำมาตย์
หาว่าขัดพระราชโองการ ก็สั่งหารพระเถระลงมาโดยลำดับ จน
พระติสสเถระราชอนุชาเสด็จมานั่งคั่นไว้. บรมภกษัตริย์ได้ทรงทราบ
ประพตติเหตุก็ร้อนพระหฤทัยว่า บาปนั้นจะได้แก่พระองค์ผู้ใช้หรือจะ
อยู่แก่อำมาตย์ผู้กระทำ. ไม่มีใครจะระงับกั้นขานนั้นได้ พระสงฆ์ถวาย
พระพรทูลให้ไปอาราธนาพระโมคคัลลิตตสเถระมา พระองค์ก็
บัญชาถาม. พระมหาเถระมาถึงก็ถวายวินิจฉัย ห้ามวิปฏิสารของท้าว
เธอสงบ. แต่นั้น บรมภกษัตริย์ก็ปรารภจะชำระมลทินพระศาสนา ได้
พระมหาเถระเป็นสหายประกอบพระราโชบาย จับได้พวกเดียรฉัตร ให้
สึกเสียสิ้น คงไว้เฉพาะภิกษุแต่ทั้งนั้น ครั้นพระธรรมวินัย
บริสุทธ์เช่นนี้แล้ว พระโมคคัลลิตตสมหาเถระก็เลือกพระอรหันต์
แต่ล้วนทรงไตรวิชาแตกฉานในพระปฏิสัมภิทาญาณ ชำนาญในพระ
ไตรปิฎกธรรมได้ ๑,๐๐๐ รูป ช่วยกันกระทำสังคายนาเป็นครั้งที่ ๑
ในโอศการาม ปาฏลิมุตรมหานครนั้นโดยหนหลัง แต่ในครั้งนี้
พระเถระเจ้า ลำแดงอรธแห่งมาติกาในคัมภีร์พระกถาวัตถุพิสดารออก
ไป ให้สมพระบรมพุทธานุญาต ได้พระเจ้าศรีธรรมมาโสการาชเป็น
ศาสนูปถัมภก กระทำอยู่ ๕ เดือนจึงสำเร็จ.

ทุคฺยสงฺคีตฺติ สงฺคายิตฺวา เต เถรา อุปฺปชฺชิสฺสตี นฺ โข

อนาคเตปี สาสนสฺส เอวรูปํ อพฺพุทฺทนฺติ โอลอกยมาณา อิทํ อทฺทสฺส
อิโต วสฺสตสฺส อฺปริ อญฺจารสเม วสฺเส ปาฏฺลิตฺตเต ชมฺมา-
โสโก นาม ราชา อุปฺปชฺชิตฺวา สกฺลชฺมพฺุทฺธิเป รชฺช กฺาเรสฺสตี.
โส พุทฺทสาสเน ปสฺสิตฺวา มหนฺตํ ลากสฺกการิ ปวตฺตยิสฺสตี. ตโต
ติตฺถียา ลากสฺกการิ ปญฺจยมาณา สาสเน ปพฺุชฺชิตฺวา สกํ สกํ
ทิกฺุจฺสิ ปรีทิตฺเปเสสนฺตี. เอวํ สาสเน มหนฺตํ อพฺพุทฺทํ อุปฺปชฺชิสฺสตีตี.

เมื่อพระมหาเถรเจ้าทั้งหลายมีพระยศเถระเป็นประธาน* ครั้นกระ
ทำทุคฺยสังคายนาแล้ว จึงพิจารณาไปในอนาคตกาลด้วยอนาคตังส-
ญาณ ก็เห็นว่า ตั้งแต่บัดนี้ไปอีก ๑๑๘ ปี พระยาธรรมโศการาชใน
เมืองปาฏลิมุตรนั้น จะได้ผ่านสมบัติเป็นเอกราชในชมพูทวีป เธอมี
พระหฤทัยเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จะยังลากสักการให้เกิดขึ้นอัน
มากในพระศาสนาฯ จะเสรำหมองลงด้วยจิตตีย์ทั้งปวง คือจิตตีย์
จะเข้ามาปลอมบวชในพระบวรพุทธศาสนา จะลำแดงลัทธิแห่งอาตมา
นั้นต่าง ๆ ว่าเป็นพุทธวณะ. พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงจะมีได้กระทำ
สังฆกรรม ด้วยจิตตีย์ปลอมบวชนั้นช้านานประมาณหลายปี จะเห็น
ผู้ใดซึ่งจะชำระพระบวรพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาไป จึงเห็นตีสส-
มหาพรหมในพรหมโลกอันจะจุติลงมา ว่าจะชำระพระศาสนาได้. พระ
จิณาสวเจ้าทั้งหลายเห็นเหตุดังนั้นแล้ว ก็พากันขึ้นไปยังพรหมโลก

๑. ท่านผู้เป็นประธานในทุคฺยสังคายนา มักกล่าวสับสนกัน ตามแต่ผู้กล่าวจะเห็นใคร
เป็นตัวสำคัญ.

จึงอาราธนาติสสมหาพรหมว่า ข้าแต่ท่านผู้เนรทุกข์ ตัวท่านนี้มี
ปัญญามาก อาจารย์ดับเสียซึ่งอุปัทวะอันตรายในพระศาสนาได้
แล้วจะบำรุงพระศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไป ขอเชิญท่านจุติลงไปบังเกิด
ในมนุษยโลกเถิด ติสสมหาพรหมนั้นก็ให้ปฎิญาณแก่พระชีนาสพ
ทั้งหลาย ๆ ก็พากันลงมาจากพรหมโลกแล้ว จึงกล่าวกะพระภิกษุ
หนุ่ม ๒ รูป คือพระสถิตควภิกษุองค์ ๑ และพระจันทวัชชีภิกษุองค์ ๑
ว่าสืบไปภายหน้าแต่ในปีอีก ๑๑๘ ปี อุปัทวะอันตรายจะบังเกิดมีใน
พระบวรพุทธศาสนา เราทั้งหลายนี้แก่ชราไปแล้ว จะบ่มิทันได้ชำระ
พระศาสนา ท่านทั้ง ๒ นี้ยังหนุ่มอยู่ ประการหนึ่ง ซึ่งอันตรายเกิด
ขึ้นในพระศาสนาครั้งนี้ ท่านก็มีได้มาสู่ที่ประชุมพระสงฆ์ เราจะลง
ทัณฑกรรมแก่ท่านทั้ง ๒ ไว้ เมื่อติสสมหาพรหมผู้มีปัญญาคุติลงมา
ปฏิสนธิในครรภ์แห่งภรรยาโมคคัลลิตราภรรยา วันนั้น เดือนนั้น ปีนั้น
ท่านทั้ง ๑ องค์หนึ่งจงอุตสาหะกระทำความเพียรไปพากุมารนั้นมาบวช
ไว้ในพระศาสนาให้จงได้ ครั้นติสสกุมารนั้นได้บวชแล้ว องค์หนึ่ง
จงอุตสาหะให้ศึกษาสั่งสอนให้กุมารนั้นเรียนพระธรรมวินัยแห่งสมเด็จพระ
พระสัมพันธัญญ์เจ้าให้จงได้ เมื่อกิจทั้ง ๒ ดังเราสั่งไว้สำเร็จเมื่อใด
ท่านทั้ง ๒ จึงจะพ้นจากทัณฑกรรมแห่งสงฆ์ในกาลเมื่อนั้น. สพเพปี
ยาวตายุก็ จตุวา พระชีนาสพเถรเจ้าทั้งหลายทั้งปวง มีพระสัมพันธัญญ์
เป็นประธาน ลงทัณฑกรรมแก่พระมหาเถรเจ้าทั้งสองสั่งเสียไว้สำเร็จ
แล้ว ตั้งอยู่ในโลกตราบเท่าสิ้นพระชนมายุก็เข้าสู่พระนิพพาน.

ฝ่ายพระมหาเถรเจ้าทั้ง ๒ คือพระสถิตควเถระและพระจันทวัชชี-

เถระ ก็เล่าเรียนพระไตรปิฎกในสำนักแห่งพระโสณเถระ ผู้เป็นพระ
อุปัชฌายะ ติปิฎกธรา ก็ได้ทรงพระไตรปิฎก ได้สำเร็จแก่นักพิณญา
เป็นพระจีณาสพทั้ง ๒ องค์. สิกขุตเถโร ฝ่ายว่าพระสิกขุตเถระ
ครั้งแจ้งว่าพระติสสมหาพรหม จุตติลงมาปฏิสนธิในครรภ์ภรรยาแห่ง
โมคคลีพรหมณ์ จำเดิมแต่นั้นมา เธอก็เข้าไปบิณฑบาตในเคหา
แห่งโมคคลีพรหมณ์นั้นสิ้น ๗ ปี จะได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งในเรือนพรหมณ์
ก็ไม่มี โดยที่สุตมาตราว่าพระผู้เป็นเจ้าของไปโปรดข้างหน้าเถิดก็ไม่มีใครว่า
แต่ไปยืนอยู่ก็กลับมาเปล่าจะนี้ ล่วงมาถึง ๗ ปี ครั้นล่วงเข้ามา
ถึงวันคาร์บ ๗ ปี จึงได้กำหนดว่าเจ้ากูไปโปรดสัตว์ข้างหน้าเถิด.
วันนั้นแลโมคคลีพรหมณ์ไปภายนอกบ้านด้วยกิจธุระอันหนึ่งแล้วกลับ
เข้ามาเห็นพระสิกขุตเถระเดินกลับออกไป จึงถามว่าท่านได้สิ่งใด
ในเรือนเราบ้างหรือไม่? พระมหาเถระก็บอกว่าเราได้อะไรอยู่ พรหมณ์
เข้าไปถึงเรือนแล้วก็ถามนางพรหมณีว่า วันนี้ใครเอาสิ่งของอันใด
ให้แก่สมณะนั้นแลหรือ. คนทั้งหลายก็บอกว่าไม่มีใครให้สิ่งใด
สิ่งหนึ่งเลย. พรหมณ์ฟังแล้วก็คิดแต่ในใจจะต่อว่าพระสมณะ. ครั้น
รุ่งขึ้นวันเป็นคาร์บ ๒ พระมหาเถระเข้าไปบิณฑบาต พรหมณ์ก็ต่อว่า
โชนสมณะจึงเจรจามุสาวาท ตัวไม่ได้สิ่งใดเลยก็บอกว่าได้ นี้ควร
แก่สมณะแลหรือ? พระมหาเถระก็ตอบว่ารูปไม่ได้มุสา คุมุหากิ เกหา
สตุต วสุธานี แต่รูปเข้ามาบิณฑบาตในเรือนแห่งท่านนี้ล่วงไปถึง
๗ ปีแล้ว จะได้สิ่งใดหน้อยหนึ่งมาตราว่าพระผู้เป็นเจ้าของไปโปรดสัตว์ข้าง
หน้าเถิด แต่ท่านนี้ไม่มี วันวานนี้รูปได้วาจาเขาร้องบอกมาว่า นิมนต์
ไปโปรดสัตว์ข้างหน้าเถิด ท่านนี้แลรูปจึงบอกแก่ท่านว่าได้ พรหมณ์ฟัง

ถ้อยคำพระมหาเถระบอกดังนั้นก็เลื่อมใสด้วยคิดในใจว่า พระสมณะ
นี้ได้แต่ว่าจาว่าโปรดสัตว์ข้างหน้าเท่านั้นยังดีใจ ถ้าแม้ว่าได้ขาทนียะ
โภชนียะสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว กสุมา น ปัสสติ เป็นประการใด จะไม่
สรรเสริญเล่า จะไม่ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้หรือ เออ ปัสสิตวา คิด
ดังนี้แล้วก็เลื่อมใส จึงให้จ้งหันวันละทัพพี ๆ บรรดาคนที่อยู่ในเรือน
นั้นก็พลอยเลื่อมใสด้วย โดยอนุกรมลำดับไปจนโมคคลีพราหมณ์
นั้นก็เลื่อมใสยิ่งขึ้น นิมนต์พระสีกควเถระให้เข้ามาฉันในเรือน
ทุกวัน ๆ สิ้นกาลล่วงมาช้านานจนเจ้าตีสสกุमारนั้นได้ ๑๖ ปี เรียน
ไตรเพททั้ง ๓ จบบริบูรณ์แล้ว พระสีกควเถระจึงดำริว่า คราวนี้
และจะได้เจรจากับตีสสกุमार เพราะญาณแก่กล้าแล้วควรจะได้บรรพชา
ในพระบวรพุทธศาสนา พระผู้เป็นเจ้าจึงอธิษฐานบันดาลด้วยฤทธิ์
อภิญญาให้อาสนะที่นั่งทั้งปวงนั้นหายไป ให้ปรากฏไว้แต่อาสนะที่นั่ง
ตีสสกุमार เพราะว่าเจ้าตีสสกุमारนั้นมีชาติอันสะอาดจุดลงมาจาก
พรหมโลก เมื่อพระสีกควเถระเจ้าเข้ามาสู่เคหฐาน คนในเรือน
มิได้เห็นอาสนะอันอื่น เห็นแต่อาสนะเจ้าตีสสกุमारจึงเข้าไปปูให้
พระมหาเถระนั้น. ตีสสกุमारพอมานั่งสำนักอาจารย์ เห็นพระมหา
เถระนั้นนั่งเหนืออาสนะแห่งตนแล้วก็โกรธ จึงกล่าวคำอันมิได้จำเริญ
ว่า ใครผู้ใดมาเอาบัลลังก์อาสนะของกูไปปูให้สมณะนั่งดังนี้. พระ

๑. จบับเป็น กสุมา ปัสสติ ไม่มี น ความไทยก็ไปตามกันว่า จะสรรเสริญเป็น
ประการใด, แต่ในอรรถกถาพระวินัย มี น สมกับไวยากรณ์ จึงแก้ตามนั้นและแปลง
ความไทยให้ได้กัน. ๒. อาสนะในที่นี้ เป็นบัลลังก์คือม้า คำนี้ควรใช้ว่าเอาไปตั้ง
หรือเอาไปแต่ง.

พระสิทธคเณรเจ้าก็กล่าวว่่า คุณก่อนมาณพ ท่านรู้มนต์อยู่หรือ ? มาณพ
จึงว่าคู้ก่อนบรพพชิต ใครผู้ใดเล่าณะจะรู้มนต์เกินเรา จึงถาม
พระมหาเถระว่่าท่านจะยังรู้มนต์บ้างหรือไม่ ? พระมหาเถระจึงว่่าเรารู้
อยู่บ้าง ท่านจะถามประการใดก็ถามเถิด. เจ้าติสสกุมารนั้นก็เลือก
ไต่รเพทที่พันเพื่อนที่อาจารย์คิดไม่เห็นนั้นเอามาถามพระสิทธคเณระ ๆ
นั้นแต่ก่อนเมื่อเป็นฆราวาสอยู่ณั้้น ท่านก็ได้ร่ำเรียนชำนาญในไต่รเพท
ครัน้บวชได้พระอรหัตต์แตกฉานในพระปฏิสัมภิทาญาณ รู้ไปในสรรพ-
ภาษาทั้งปวง ท่านก็วิดิชันนาเป็นง่ายดายสะควกนักหนา. พระมหา-
เถระจึงว่่า คุณก่อนมาณพ ท่านถามเรากัน้้นักหนาแล้ว ทีนี้เราจะถาม
ท่านบ้าง. ติสสมานพก็ปฎิญาณว่่าถามเถิด. พระมหาเถระเจ้าก็เอา
ปัญหาในจิตตยมก ซึ่งพระศาสดาตรัสเทศนาไว้ในคัมภีร์พระยมกนั้น
มาถามว่่า จิตแห่งบุคคลผู้ใดบังเกิดขึ้นในปัจจุบันบัดนี้ ยังมีได้ดับ
จิตแห่งบุคคลผู้ัน้้นจักดับแต่จักบมีได้บังเกิด อนันังโสศ จิตแห่งบุคคล
ผู้ใดจักดับ แต่จักบมีได้บังเกิด จิตแห่งบุคคลผู้ัน้้นบังเกิดขึ้นใน
ปัจจุบันอย่างนี้ ยังมีได้ดับ อธิบายอันนี้ได้แก่จุดจิตแห่งพระอรหันต์
อันบังเกิดขึ้นในอุปาทขณะแล้ว และยังมีทันถึงภวังคขณะเพราะเหตุ
พระอรหันต์นั้น ตัดมูลแห่งวัฏฏทุกข์ขาดแล้ว ครัน้้นจิตจุดแล้วก็
บมีได้มีจิตอันจะเกิดสืบไป. ปัญหาอันนี้เป็นพุทธวิสัย พระมหา-
เถระเจ้าองอาจปราศจากภัยเอามาถามติสสมานพ ๆ นั้นถึงมีปัญญามาก
เมื่ออภินิหารจะตรัสรู้สาวกบารมีญาณในชาตินัน้้นก็ดี มีได้สดับตรับฟัง

๑. ปัญหาัน้้นกับทั้งอธิบาย ความในฉบับเลื้อนเปื้อน ได้แก่ตามอรรถกถาพระวินัย.

รำเรียนก่อน และจะล่วงรู้เอาด้วยปัญญาญาณแห่งตนนั้นมีอาจรู้ได้เลย. เหตุคั้งนั้น เมื่อติสสมาณพได้ฟังพุทธปัญหานั้น จึงมีคมนอนธการไป แลดูเบื้องบนและเบื้องต่ำก็มีอาจนำมาแก้ไขได้ ก็ถามว่าคูก่อนบรรพชิต มนต์นี้ชื่ออะไร. พระสิคควเถระเจ้าก็บอกว่า มนต์นี้ชื่อว่าพุทธมนต์. เจ้าติสสกุมารจึงบอกว่าท่านจงบอกพุทธมนต์นั้นให้ข้าเถิด พระมหาเถระก็ว่า ถ้าท่านทรงเพศเหมือนเราแล้ว เราจะบอกให้แก่ท่าน. เจ้าติสสกุมารนั้นได้ฟังก็ชื่นชมดีใจใคร่ได้พุทธมนต์ ก็กลับไปยังเคหา วิงวอนบิดามารดาให้อนุญาตแล้ว ก็กลับมาสู่สำนักพระมหาเถระ ๆ ก็บวชให้เป็นสามเณรบอกพระกัมมัฏฐานให้แก่สามเณร ๆ จำเริญพระกัมมัฏฐานได้สำเร็จแก่พระโศดาปัตติผลญาณ. พระสิคควเถระก็ส่งไปสู่สำนักพระจันทวัชชีเถระ ให้เล่าเรียนพระสูตรและพระอภิธรรมในสำนักพระจันทวัชชี ๆ นั้น ท่านได้ให้อุปสมบทเป็นภิกษุภาวะในพระบวรพุทธศาสนาแล้ว ให้เรียนพระวินัยปิฎก. ครั้นติสสภิกษุนั้นเรียนพระวินัยปิฎกจบแล้ว ก็ปรารภเอาพระวิปัสสนาญาณ ครั้นได้สำเร็จพระอภิปัญญา ๖ ได้พระอรหัตเป็นพระจินาสพเถระปรากฏคุณพระจันทร์และพระอาทิตย์ สัตว์โลกทั้งปวงก็นับถือถ้อยคำพระติสสเถระเจ้า ๆ ก็สั่งสอนบอกกล่าวพระธรรมวินัยแก่พระภิกษุทั้งหลาย เป็นอันมาก เหมือนดังพุทธโฆวาทแห่งสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้า ในกาลครั้งนั้น. เรื่องความนี้จะหยุดไว้แต่เพียงนี้ก่อน จะกล่าวเรื่องพระยาธรรมมาโสกราชต่อไป.

เดน โข ปน สมเณ ครั้งนั้นพระยาวิณฑุสรมีพระราชโอรส ร้อยเอ็ดพระองค์ ครั้นพระยาวิณฑุสรมีผู้บิดาชั้น เจ้าอโศกราช- กุมารนั้น ยกเสียแต่เจ้าติสสกุมารซึ่งร่วมมารดาเดียวกัน กุมารนอก นั้นฆ่าเสียสิ้น เจ้าอโศกกุมารได้เสวยราชสมบัติแต่ยังมีได้อภิเษกนั้น ๔ ปี ครั้นล่วง ๔ ปีแล้วพระเจ้าอโศกรานั้นจึงได้อภิเษกเป็นเอกราช ในชมพูทวีป คิดแต่ปีสมเด็จพระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพานมาจนถึงปี พระยาอโศกราชได้ผ่านสมบัติเป็นเอกราชนั้น ล่วงไปได้ ๒๑๘ ปี พระ ราชฤทธิ์ทั้งหลายก็บังเกิดมีแก่พระองค์นั้นต่าง ๆ คือพระอาญาของ พระองค์นั้นแผ่ไปในภายใต้ปฐพีนั้นได้โยชน์หนึ่ง แผ่ไปในเบื้องบน อากาศนั้นก็โยชน์หนึ่ง และเทพดาทั้งหลายตกน้ำในอนัตตตสระมา ถวายแก่พระองค์นั้นวันละ ๘ หาบ คิดเป็น ๑๖ หม้อ ทุก ๆ วัน พระองค์ทรงพระราชศรัทธาถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ๘ หม้อ ถวายแก่ พระภิกษุที่ทรงพระไตรปิฎก ๖๐ รูปนั้น ๒ หม้อ และประทานแก่นาง อสนิมิตตาผู้เป็นพระอัครมเหสีนั้น ๒ หม้อ และประทานแก่นางนัก สนมหมื่นหกพันนั้น ๒ หม้อ เอาไว้เป็นน้ำเสวย ๒ หม้อ เป็น ๑๖ หม้อด้วยกัน. ไซ้แต่เท่านั้น เทพดาทั้งหลายเอาไม้นาคลดามาแต่ป่า หิมพานต์ถวายเป็นไม้สีพระทนต์บ้าง เอามะขามป้อมมาถวายเป็นยา บ้าง เอาสมอมาถวายเป็นยาบ้าง เอาหมากม่วงในป่าหิมพานต์มา ถวายบ้าง ไซ้แต่เท่านั้น เอาฝ้านุ่งฝ้าห่มมีพรรณ ๕ ประการมาถวาย บ้าง เอาผ้าเช็ดพระหัตถ์มีสีเหลืองมาถวายบ้าง เอาน้ำทิพย์มาถวาย บ้าง. ไซ้แต่เท่านั้น พระยานาคทั้งหลายเอาเครื่องสุคนธ์สำหรับสรง

มาถวายบ้าง เอาผ้ามีสีดั่งดอกมลิมาถวายเป็นพระภูษาทรงบ้าง เอา
ยาตามาแต่หน้าคพิภพมาถวายบ้าง. ไซ้แต่เท่านั้น นกแขกเต้าทั้งหลาย
คาบเอาข้าวสาธิตอันเกิดเองในฉัททันตสระมาถวาย วันละเก้าพันเกวียน
ทุก ๆ วัน. ไซ้แต่เท่านั้น หนูทั้งหลายก็มาเอาเมล็ดเอาเกลบและรำออก
ทุก ๆ วัน. ตกว่าข้าวสาธิตนั้นไม่มีเมล็ดหักสักรเมล็ดหนึ่งเลย. มธุมกษิภา
อันว่าสิ่งทั้งหลายนั้นก็มาทำรัง. หมีทั้งหลายก็ขนพินมาไว้ในโรงครัว
นกการเวกทั้งหลายก็บินมาร้องถวายเสียงแก่พระองค์ทุกวัน ๆ. นี้แล
พระองค์ประกอบด้วยราชฤทธิ์ต่าง ๆ อย่างพรรณานี้. กิร ดั่ง
ไฉนมา อภิเสก ปาปฺณิตฺวา เมื่อพระยาศรรณโศการาชนั้นได้อภิเษก
แล้วพระองค์ยังถือภายนอกพระศาสนานั้นอยู่ ๓ ปี ต่อรุ่งปีเป็นคำรบ ๔
พระองค์จึงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา. เตน สมเณ ครั้งนั้น
ช่วยขึ้นแก่พระองค์นั้นวันละห้าแสน ๆ ก็เกิดขึ้นแต่ข้างประตูเมืองทั้ง
๔ นั้น ๔ แสน ก็เกิดขึ้นในโรงวินิจฉัยท่ามกลางเมืองนั้นแสน ๑ เป็น
๕ แสนด้วยกัน พระองค์ให้จำหน่ายแจกถวายแก่พระนิโครชเถระ
นั้นแสน ๑ และให้จำแนกแจกจ่ายเป็นเครื่องบุปผามาลารูปเทียนของ
หอมบูชาในพระพุทธเจดีย์นั้นแสน ๑ และให้บูชาแก่พระธรรม คือบูชา
แก่พระมหาเถระที่ทรงธรรมเป็นพหุสูตนั้นแสน ๑ สำหรับเป็นจตุปัจจัย
และให้ถวายพระสงฆ์นอกนั้นแสน ๑ และให้จำแนกแจกจ่ายสำหรับ
คนไข้ไว้ในประตูเมืองทั้ง ๔ ทิศนั้นแสน ๑ ให้เป็นทานสาธารณะ
ทั่วไปแก่ชนทั้งปวง. เอว สาสเน โอฟาโร ลากสกุกาโร นิพพตฺติ
ครั้งนั้น ลากสักการบังเกิดในพระพุทธศาสนาเป็นโอฟาริกภาพนั้น

ดังพรรณนามาจะนี้.

ฝ่ายพวกดีดีย์นิครนถ์เป็นภายนอกพระศาสนานั้น มีลาภ
สักการอันเสื่อมศูนย์ไป อนุตมโศ โดยที่ลุกลงไปจนข้าวกินและ
ฝ้านุ่นนั้นก็หายาก คับแค้นนักหนา หาไม่ได้เลย ต่างคนต่างจน
กร่องไปทีเดียว จึงเลียงเข้าลักเพศ ปลอมบวชในพระพุทธศาสนา
บ้าง บางจำพวกนั้นปลงศิระเอง นุ่งผ้าเหลืองห่มผ้าเหลืองเอาเอง
บ้าง สำแดงลัทธิแห่งตนว่า สิ่งนี้เป็นธรรม สิ่งนี้เป็นวินัย ปลอม
กระทำสังฆกรรมมีอุโบสถกรรมและปวารณากรรมเป็นต้น กระทำ
สลดนต่าง ๆ ในพระศาสนา หามีความละอายไม่ พระภิกษุสงฆ์
ทั้งปวงเห็นเข้าแล้วก็ใจพากันนิ่งไป หาได้กระทำอุโบสถกรรมด้วย
หมู่เดียรดีนนั้นไม่. ตกว่าพระสงฆ์ทั้งปวงครั้งนั้น คับอกคับใจนักหนา
ตทา โมคคลีปุตตติสสุเถโร ครั้งนั้นพระโมคคลีบุตรติสสเถระ
อันประกอบด้วยฉัพพะกุกุเบกขา มิได้หวาดไหวด้วยโลกธรรม พระผู้
เป็นเจ้าเห็นว่าโจรคือทุศีลบังเกิดขึ้นในพระศาสนาหยาบช้ำยิ่งนัก แล้ว
ก็พิจารณาด้วยญาณอีกเล่าว่า พระศาสนาจะปราศจากโจรคือทุศีลนี้
ยังช้านานจึงจะระงับ เมื่อพระผู้เป็นเจ้าเห็นเหตุฉะนี้ จึงมอบคณะ
สงฆ์ที่เป็นศิษย์ให้แก่พระมหินทเถระเจ้าแล้ว แต่องค์เดียวก็ไปอยู่ใน
อโศกคณบรรพต จำเรณูวิเวกสมบัติสิ้น ๗ พระวัสสา. พระภิกษุสงฆ์
นั้นน้อยมีอาจจะห้ามและข่มขี้หมู่เดียรดีนพวกมากนั้นได้ และบ่มีได้ทำ
สังฆกรรมด้วยหมู่เดียรดีนนั้นถึง ๗ พระวัสสา ในอโศการาม. สมเด็จพระ
พระเจ้าธรรมราชาได้ทรงฟังว่า พระสงฆ์มิได้กระทำอุโบสถกรรม

ดังนั้น จึงใช้ให้อำมาตย์ผู้หนึ่งว่า ท่านจงออกไประงับอธิกรณ์
เสีย แล้วให้สงฆ์ทั้งปวงกระทำสังฆกรรมด้วยกัน. อำมาตย์
ผู้นั้นรับรับสั่งแล้วก็สงสัยมิอาจทูลถามได้ ก็ไปตามอำมาตย์ผู้เป็น
เพื่อนสหายกันว่า มีรับสั่งให้เข้าไประงับอธิกรณ์พระสงฆ์ให้กระทำ
สังฆกรรมด้วยกันนั้น จะกระทำเป็นประการใดดี, อำมาตย์ผู้เพื่อน
กันนั้นหาปัญญาบิบัติไม่ได้ ก็บอกว่าเราเข้าใจว่า ผู้จะไประงับโจรใน
ปัจฉิมประเทศนั้น ย่อมฆ่าเสียซึ่งโจรอันมิได้กลัวแต่ราชอาญาฉันใด
ท่านก็ควรจะฆ่าเสียซึ่งภิกษุอันมิได้กระทำตามบังคับพระราชบัญชาแห่ง
พระมหากษัตริย์เหมือนดังโจรนั้น เราเข้าใจดังนี้. อำมาตย์ผู้หา
ปัญญาบิบัติไม่ได้ก็เข้าใจเอาอย่างนั้น จึงออกไปสู่อารามให้ประชุมพระ
สงฆ์พร้อมกันแล้ว จึงประกาศพระราชสาสน์ให้พระสงฆ์ทั้งปวงได้ยิน
ทั่วกันว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจงกระทำสังฆกรรมอุโบสถกรรม
ด้วยกัน ตามรับสั่งที่ข้าพเจ้าประกาศนี้. พระสงฆ์จึงกล่าวว่า ที่จะ
ให้เรากระทำอุโบสถกรรมด้วยพวกติดถีนนั้นไม่ได้. อำมาตย์ผู้หา
ปัญญาบิบัติไม่ได้ ก็เอาดาบตัดศีรษะพระมหาเถระอันนั่งเป็นลำดับกันนั้น
จำเดิมแต่เถระอาสน์ไป. ขณะนั้น พระติสสเถระผู้เป็นพระอนุชา
ของพระมหากษัตริย์ ได้ทัศนากการเห็นอำมาตย์กระทำดังนั้น ก็ถูก
จากอาสนะวิ่งเข้ามาในที่ใกล้อำมาตย์นั้น ๆ เห็นพระติสสเถระเข้า
แล้ว ก็ยังอยู่ บิบัติอาจฆ่าได้. กิร ดังได้ยินมา พระติสสอนุชานั้น
ได้เป็นพระยาอุปราช เมื่อแรกสมเด็จพระยาธรรมมาโสภโศกได้ราชาภิเษก
นั้น พระองค์ทูลลาบวชอยู่ในสำนักพระธรรมรักจิตเถระ กับบุรุษ

แสนหนึ่งด้วยกัน. อำมาตย์นั้นกลับมากกราบทูลว่า กระหม่อมฉัน
ก็รับสั่งออกไปประงับอธิกรณ์ให้พระสงฆ์กระทำอุโบสถ พระสงฆ์
ขัดรับสั่งไม่กระทำตาม กระหม่อมฉันเอาดาบตัดศีรษะพวกภิกษุเสีย
๒, ๓ องค์ ส้มลงตายเป็นลำดับกันไป จนกระทั่งถึงพระติสสะผู้เป็น
พระอนุชา ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ไปประงับอธิกรณ์ กระทำอย่าง
นี้เป็นประการใด. ราชา สุตฺวา ครั้นสมเด็จพระเจ้าธรรมโศการาชได้
ทรงฟังอำมาตย์ทูลดังนั้น ก็ตกพระหฤทัยหวั่น ด้วยกลัวจะเป็นโทษ
จึงด่วน ๆ เสด็จโดยเร็วออกไปยังอาราม ก็ตรัสถามพระสงฆ์ด้วย
กรรมที่อำมาตย์ไปฆ่าพระสงฆ์นั้นเสียว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้า
นี้ใช้ให้ไปประงับอธิกรณ์และให้พระสงฆ์กระทำอุโบสถกรรมนั้นต่างหาก
ข้าพเจ้าจะได้บาปหรือ ๆ อำมาตย์ผู้ไปกระทำนั้นจะได้บาป เป็น
ประการใด. พระสงฆ์ที่หาปัญญามิได้ก็ถวายพระพรวิสัยเห็นว่า บาป
นั้นได้แก่พระองค์ผู้บังคับใช้และอำมาตย์ผู้ไปฆ่ามันด้วยกัน. พระสงฆ์
ที่มีปัญญานั้นก็ถามว่า เมื่อมหาบพิตรตรัสใช้อำมาตย์ไปนั้นด้วย
เจตนาจะให้ฆ่าพระสงฆ์เสียหรือ. จึงตรัสว่าหามิได้ ข้าพเจ้าใช้ไป
ให้ว่ากล่าวพระสงฆ์ให้สมัครสโมสร จึงพร้อมกันกระทำอุโบสถด้วยกัน
ข้าพเจ้าใช้ไปอย่างนี้ต่างหาก. พระสงฆ์จึงถวายพระพรวิสัยเห็นว่า
ถ้ามหาบพิตรมีพระราชกุศลเจตนาให้เป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์ มิได้
ปลงพระหฤทัยที่จะให้ไปฆ่ามัน มหาบพิตรหามิบาปไม่ บาปนั้นได้
แก่อำมาตย์ผู้นอกรับสั่งไปฆ่าพระสงฆ์เสียเป็นแท้. พระองค์ได้ทรงฟัง
พระสงฆ์ถวายวิสัยต่าง ๆ กันไม่เข้าใจ ก็ยิ่งทรงพระวิมุตติสงสัย

นักหนา จึงตรัสถามพระสงฆ์ว่า โภจิ ภิกขุ พระผู้เป็นเจ้าของค์ใดที่
วิสารทแกลัวกล้าในพระไตรปิฎก สามารถจะตัดเสียซึ่งความสงสัย
แห่งโยมและจะได้ยกย่องพระศาสนา จะมีอยู่ที่ไหนบ้าง. พระสงฆ์ก็
ถวายพระพรว่า เห็นแต่พระโมคคลีบุตรตีสถเถระ พระผู้เป็นเจ้าของค์
นั้นแล อาจจะทำความสงสัยมหาบพิตรได้ และจะได้ยกย่องพระ
ศาสนา. พระองค์ได้ทรงฟังก็ดีพระหฤทัยนัก จึงได้เลือกพระมหา
เถระที่เป็นธรรมกถิกนั้น ๔ รูป มีบริวารองค์ละ ๑,๐๐๐ รูป แล้วให้จัด
อำมาตย์ ๔ คน มีบริวารคนละพัน ส่งไปให้อารานาพระโมคคลีบุตร
ตีสถเถระ. ครั้นพระมหาเถระ ๔ รูป และอำมาตย์ ๔ คนไปถึง จึง
อารานาว่าพระมหากษัตริย์ให้หา พระผู้เป็นเจ้าของค์ไม่มา. พระมหา
เถระและอำมาตย์นั้นก็กลับไปกราบทูลพระองค์ ๆ ก็จัดให้พระมหาเถระ
๘ รูป บริวาร ๘ พัน อำมาตย์ ๘ คน บริวาร ๘ พัน เป็นคน
๑๖,๐๐๐ ด้วยกัน ส่งไปอีก แต่ไปอารานาว่าพระมหากษัตริย์
ให้หา พระตีสถเถระก็ไม่มา. คนทั้งปวงก็กลับมากราบทูลพระ
มหากษัตริย์ ๆ ก็ตรัสถามพระสงฆ์ว่า เหตุผลเป็นประการใด ไป
อารานาถึงสองครั้งแล้วพระผู้เป็นเจ้าของค์ไม่มา. พระสงฆ์ถวายพระพร
ว่า เพราะเหตุผู้ไปนิมนต์นั้นไปอารานาว่าพระมหากษัตริย์ให้หา
ท่านจึงไม่มา ถ้าและมหาบพิตรตราใช้ให้อารานาว่า พระศาสนานี้
จะทรุดจะเสื่อมไปแล้ว นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของค์ลงมาเป็นเพื่อนด้วยโยม
จะได้ช่วยยกย่องพระศาสนาในกาลบัดนี้ อารานาอย่างนี้เห็นท่าน
จะมาเป็นแท้. พระองค์ได้ทรงฟังพระสงฆ์ถวายพระพรดังนั้น จึงสั่ง

ให้จัดพระมหาเถระเป็นผู้ใหญ่ ๑๖ รูป อำมาตย์ ๑๖ คน บริวาร
สามหมื่นสองพัน แล้วจึงถามพระสงฆ์ว่า พระตีสเถระนั้นหนุ่ม
หรือแก่. พระสงฆ์ถวายพระพรว่า เป็นพระชีนาสผู้เฒ่า ท่านมีอาจ
ขึ้นยวดยานคานหามได้ ด้วยเหตุชราภาพแล้ว พระองค์จึงสั่งให้
เจ้าพนักงานผูกเรือขนานไปรับพระผู้เป็นเจ้ามาเถิด. พระภิกษุและ
อำมาตย์ทั้งหลายก็ไปอาราธนาว่า ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าไปบำรุง
พระบวรพุทธศาสนา พระตีสเถระเจ้าได้ฟังอาราธนาดังนั้นก็ผ่องใส
โสมนัสว่า อาตมาบวชแล้วได้เรียนพระธรรมวินัยนี้ หมายใจจะ
บำรุงพระศาสนา ลงมาบังเกิดขึ้นครั้งนี้มีประโยชน์ด้วยพระพุทธศาสนา
ก็ควรอาตมาจะไปแล้ว เธอก็สลดหนักนีสันทันถัดแล้วก็ออกไป.
ในเพลาราตรีวันนั้น สมเด็จพระเจ้าธรรมมาโศการาชเธอทรงพระสุบิน-
นิมิตว่า มีช้างสารใหญ่ตัวหนึ่งเผือกผู้ขาวพ่องบริสุทธิ์ เข้ามาลูบคลำ
พระองค์แต่พระเศียรเกล้าลงมา แล้วก็จับเอาพระกรเบื้องขวาของ
พระองค์ ครั้นตื่นจากบรรทมขึ้นสะดุ้งพระหฤทัย จึงตรัสถามพราหมณ์
โหราในเพลเช้าว่า สุบินนิมิตนี้เป็นประการใด. พราหมณ์โหรา
ก็กราบทูลถวายพยากรณ์ว่า พระสุบินนิมิตนี้ จักให้จำเริญพระราช-
ศิริสวัสดิ์แก่พระองค์ ซึ่งชื่อพระสุบินนิมิตว่าช้างสารใหญ่เผือกผู้
มาลูบคลำพระองค์และจับเอาพระกรเบื้องขวาแห่งพระองค์นั้น จะมี
พระมหาสมณะองค์หนึ่งมีคุณวุฒิบริสุทธิ์ จะมารักษาพระองค์โดยรอบ
คอบ และจะมาเปลื้องเสี้ยซึ่งความสงสัยแห่งพระองค์ จะทรงพระ
สุขสวัสดิ์สุนทรภาพยิ่งขึ้นไปแท้. ครั้นพราหมณ์โหราถวาย

พยากรณ์ตั้งนั้นแล้วก็ดีพระทัย ก็พอได้ยินข่าวพระติสสมหาเถระ-
เจ้ามาถึง พระองค์ก็เสด็จปัจจุคมนาการต้อนรับในริมฝั่งแม่น้ำ ๆ
ประมาณเพียงพระชานู แล้วยื่นพระกรให้พระติสสเถระเจ้า ตรัสว่า
ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ๆ จงสงเคราะห์ข้าพเจ้าเถิด จงจับเอาหัตถ์แห่ง
ข้าพเจ้าแล้วลงจากเรือขนานเถิด. พระโมคคลีบุตรติสสเถระเจ้า ก็
มีความอนุเคราะห์แก่สมเด็จพระมหากษัตริย์ จับเอาพระกร
แล้วก็ห่วงองค์ลงมาจากเรือขนาน ด้วยสำคัญใจว่าพระองค์เป็นศิษย์
ในขณะนั้น อำมาตย์ผู้รักษาองค์เห็นพระมหาเถระจับคร่าพระหัตถ์แห่ง
พระมหากษัตริย์ ก็ชักดาบออกจากฝักด้วยคิดว่าจะฟันพระมหาเถระ
สมเด็จพระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นเข้าจึงตรัสว่า ฎีได้รับความเดือด
ร้อนแต่ก่อนมา เพราะว่าใช้อ้ายอำมาตย์หาปัญญามิได้ มันไปฆ่า
พระสงฆ์เสียทีหนึ่งแล้ว บัดนี้อ้ายรักษาองค์จะมาประทุษร้ายฟันพระ
มหาเถระอีกเล่า เธอตรัสแก่อำมาตย์ผู้รักษาองค์ดังนี้แล้ว ก็นำพระ
มหาเถระเจ้าไปสู่สวนอุทยานอันเป็นที่สำราญพระหฤทัยแล้ว ก็ทรง
ชำระพระบาทแห่งพระมหาเถระด้วยสุคนธาวารีรส ด้วยพระหัตถ์แห่งพระองค์
แล้วก็ทรงทาด้วยน้ำมัน จึงนั่งในที่ใกล้พระมหาเถระ ยังพระผู้เป็นเจ้า
ให้ระงับกระวนกระวายสบายกายสบายจิตแล้ว จะลองใจพระมหาเถระ
ให้แจ้งว่า พระผู้เป็นเจ้านี้อาจสามารถจะตัดสงฆ์แห่งพระองค์
และจะระงับอธิกรณ์แห่งสงฆ์ และจะยกพระศาสนาได้หรือประการ
ใด จึงตรัสว่า อหิ ภนฺเต เอกิ ปาฎิหาริยิ ทฎฺฐกาโม
ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมนี้เอยากใครจะเห็นปาฎิหาริย์แห่งพระผู้เป็นเจ้า

สักสิ่งหนึ่ง พระมหาเถระเธอตอบว่า บพิตรใครจะเห็นอย่างไร.
เธอก็ตรัสว่า โยมจะใคร่เห็นแผ่นดินไหว. พระมหาเถระถามว่า จะ
ใคร่เห็นไหวทั้งนั้นหรือ ๆ จะใคร่เห็นไหวเป็นเอกเทศ เธอจึงตรัส
ถามว่า กตริ ปเนตฺถ ฆนฺเต ทุกฺกัริ อย่างใ้ไรกระทำยาก โยมจะ
ใคร่เห็นอย่างนั้น. พระมหาเถระก็ให้เอารถและม้าและมนุษย์และถาด
เต็มไปด้วยน้ำ ไว้ในท่ามกลางแดนที่โยชน์หนึ่งในทิศทั้ง ๔ นั้นแล้ว
เธอก็เข้ามาเป็นบาทแห่งอภิญญา อธิษฐานที่แผ่นดินโยชน์หนึ่งนั้น
ให้ไหว กับทั้งเท้ารถและเท้าม้าและบาทมนุษย์และถาดอันเต็มไป
ด้วยน้ำนั้น ให้ไหวแต่กึ่งหนึ่ง ๆ ให้ปรากฏแก่พระเนตรพระมหา-
กษัตริย์ทั้งสิ้น ๔ ทิศ. ราชา ตํ ปาฎิหาริยํ ทิสฺวา สมเด็จพระเจ้า
ธรรมาสโกราชได้ทอดพระเนตรเห็นปาฎิหาริย์ประจักษ์ดังนั้น ก็เข้า
พระหฤทัยว่า พระมหาเถระองค์นี้อาจสามารถจะตัดความสงสัยแห่ง
อาตมาและยกย่องพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองเป็นแท้ จึงตรัสถามว่า
ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมจะถามความสงสัยอันหนึ่ง โยมนี้ใช้อำมาตย์
ไประงับอธิกรณ์แห่งพระสงฆ์ และให้พระสงฆ์ทั้งปวงพร้อมเพรียงกัน
ทำอุโบสถ อำมาตย์นั้นไปฆ่าพระภิกษุเสียประมาณเท่านั้น ๆ บาบ
กรรมนี้จะได้แก่โยมผู้ใช้ไป หรือจะได้แก่บุรุษผู้ไปฆ่าพระภิกษุเสีย
ประการใด. พระมหาเถระก็ถวายวิสัชนาว่า บพิตรจะได้มีวธก-
เจตนาแกล้งจะให้อำมาตย์ไปฆ่าพระสงฆ์เสียหามิได้ บาบนั้นได้แก่
อำมาตย์ผู้ไปฆ่าพระสงฆ์ เหตุพระพุทธองค์เจ้า ตรัสเทศนาไว้ว่า
เจตนาหิ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ ในพระพุทธานุญาตนั้นว่า คู่ก่อน

ภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตนี้ตรัสเทศนาว่า เป็นบาปเป็นกรรมนั้น ก็เพราะประกอบด้วยเจตนาแก่งกระทำ ถ้าไม่มีเจตนาแก่งกระทำ แล้วก็หาบาปกรรมบมีได้ มหาบพิตรใช้อำมาตย์ให้ไประงับอธิกรณ์ แห่งสงฆ์กระทำอุโบสถ ด้วยพระราชกุศลเจตนาเป็นบุญต่างหาก แต่อำมาตย์นั้นหาปัญญาบมีได้ ไปมาพระสงฆ์เสียด้วยอุกศลบาปเจตนา กรรมนั้นก็มิแก่อำมาตย์ผู้กระทำนั้นคนเดียว. อันคัมภีร์นั้น พระมหาเถระ ก็ยังพระมหากษัตริย์ให้หายวิมุตติสงสัย ด้วยตติรชาดกโดยพิสดาร ในนิบาตว่า คู่ก่อนมหาบพิตร สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า ตรัสเทศนาไว้ในชาดกดังนี้ :-

กิตติ คังได้ยินมา ครั้นเมื่อพระยาพรหมทัตเสวยราชสมบัติใน กรุงพาราณสี ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเราเสวยพระชาติเป็น พราหมณ์ในตระกูลแห่งหนึ่ง ครั้นจำเริญวัยวัฒนาการขึ้นแล้ว ก็ รั่วเรียนศิลปศาสตร์ไตรเพทในเมืองตักกสิลา ปราภกว่าพราหมณ์ ทั้งปวง จึงพิจารณาอุซึ่งต้น กลางและที่สุดแห่งศิลปศาสตร์ไตรเพท เห็นแก่นสารบมีได้ ก็ออกจากเมืองตักกสิลา แสวงหาบรรพชา บวชดาบสทรงพรตพิธี อยู่ในประเทศป่าหิมพานต์ กระทำเพียร ในกสิณบริกรรมภาวนา ก็ได้สำเร็จอภิญญาและอภิญญาสมบัติ ครั้น ถึงฤดูวสันต์ จึงออกจากที่นั่นไปอาศัยบ้านแห่งหนึ่ง เพื่อจะภิกขา- จารด้วยจะบริโภคโภชนาหารเปรี้ยวและเค็ม. ชนทั้งหลายได้เห็น พระดาบสก็เลื่อมใส ชวนกันสร้างบรรณศาลานิมนต์พระดาบสนั้น ให้อยู่ อุปัฏฐากด้วยจตุปัจจัยศรัทธาเคารพคารวะ. ครั้งนั้น มีพราน

นคนหนึ่งเลี้ยงนกระทาตัวหนึ่ง ศึกษาให้ชำนาญแล้วก็ไปต่อ
นกระทาในป่า ครั้นนคต่อนั้นขันขึ้นแล้ว นกระทาในป่านั้นก็เข้ามา
ติคข่ย พรานนคนั้นก็จับเอาไปขายเลี้ยงชีวิตเป็นเนองนิจกาลมา
นคตอจิงคาริวา ผูนกอันเป็นญาตินี้ไดยินเสียงอาตมาขันนั้นเป็นเหตุ
ก็พากันเข้ามาติคข่ยนิบหายเพราะอาตมาผู้เดียว บาปนั้นจะได้แก
อาตมาหรือ ๆ เป็นประการใด เมื่อดาริจะนี้แล้วก็ไม่ขันตอไปเลย.
พรานนคจิงเอาไม้ซีกไปเคาะศิระษนคนั้นเนอง ๆ. นคต่อนั้นก็
กลัวจิงขันขึ้น ด้วยความเคือครืออนจ่าเป็นจ่าใจขัน, นกระทาป่า
ไดยินเสียงขันเข้าแล้ว ก็เข้ามาติคข่ยนิบหายเป็นอันมาก, แต่จะนี้สิ้น
กาลช้านาน นคต่อนั้นก็ยงวิตกไปว่า บาปกรรมอันนี้จะได้แกอาตมา
หรือ ๆ จะมีได้เป็นประการใด. อยู่มาวันหนึ่ง พรานนคนั้นได้
นกระทาเต็มกระโปรงแล้วก็คิดว่าจะไปกินน้ำ ก็ไปสู่พระอาศรม
พระโพธิสัตว์ จิงตั้งกรงนกไว้ในที่ใกล้ที่พระคาบสแล้วก็ลงไปกินน้ำ
กลับขึ้นมาเห็นทรายอ่อนสะอาดริมพระอาศรมลุ่มตัวลงนอน เหนือ
มาก็กลับไป. เมื่อนคตอรู้ว่าพรานนคกลับแล้ว ก็คิดว่าจะถาม
พระคาบสเจ้า ๆ องค์กรนี้เห็นจะตัดความสงสัยได้วันนี้ นคตออยู่ในกรง
จิงถามพระโพธิสัตว์ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้านี้เป็น
นคตอ ตั้งอยู่ในที่อันตรายจะได้บาปกรรมมากมายหนักหนา ขอ
พระผู้เป็นเจ้าได้โปรดวิชันาตัดความสงสัย ข้าพเจ้าจะได้บาปกรรม
เป็นประการใดในกาลบัดนี้. พระคาบสบรมโพธิสัตว์จิงถามว่า อตุถิ
ปน เต จิตต จิตของท่านหมายว่านคเหล่านั้นจงเข้ามาติคข่ย จง

ฉิบหายด้วยได้ฟังเสียงอาตมา ได้เห็นรูปอาตมาหรือไม่. นกจึงบอกว่า นตฺถิ ภนฺเต ไม่มีเลย จิตเจตนาดิฉันทาหมายลงอย่างนั้นไม่ พระผู้เป็นเจ้า. พระดาบสจึงบอกว่า สเจ เต นตฺถิ จิตฺตํ นตฺถิ ปาปํ ถ้าแม้จิตเจตนาของท่านจะไม่มีแล้ว บาปนั้นก็ไม่มีแก่ ตัวท่าน ท่านอย่าได้วิตกสงสัยเลย. พรานนกนั้นตื่นขึ้นแล้วนมัสการ พระโพธิสัตว์แล้ว ก็พาเอากรงนกกระทานั้นไป.

นี่แลดูก่อนมหาบพิตรผู้ประเสริฐ นกกระทาท่อนั้นไม่ได้บาปกรรมฉันทใด มหาบพิตรนี้ก็ได้บาปกรรมเหมือนฉะนั้น. สมเด็จพระเจ้าธรรมราชาทรงพระทัยได้ฟังพระสัทธรรมเทศนา ก็มีพระหฤทัยยินดีปราโมทย์การระเคารพเป็นกำลัง. เอิโว ฤโรราชานํ สลฺลาเปตฺวา พระติสสเถระเจ้ายังพระมหากษัตริย์ให้ทราบด้วยพระธรรมเทศนาดังนี้ ก็อยู่ในพระอุทยานนั้น ๗ วัน พระผู้เป็นเจ้าให้พระมหากษัตริย์เรียนเอาสมถ์ลัทธินิพพานในพระพุทธศาสนา. ราชาสตุเม ทิวเส สมเด็จพระบรมกษัตริย์ตรัสใช้ยักษ์ ๒ คนว่า ท่านจงไปประกาศบอกบรรดาพระภิกษุอันอยู่ในแผ่นดินชมพูทวีปนี้ให้ทั่ว แล้วจงพามาประชุมให้พร้อมกันทั้งสิ้นในโอศุการามนี้ แต่ในภายใน ๗ วันนี้ ยักษ์ทั้ง ๒ ก็ไปพาพระสงฆ์มาพร้อมกันด้วยเทวฤทธิ์. ครั้นถึงวันเป็นคารบ ๗ พระมหากษัตริย์ก็เสด็จพระราชดำเนินมาด้วยหมู่เสนาพฤฒามาตย์ราชบริพาร ไปสู่โอศุการาม ประชุมพระสงฆ์พร้อมกันทั้งสิ้น. สมเด็จพระบรมกษัตริย์ทรงนั่งภายในม่านที่ควรกับพระโมคคัลลินุตรติสสเถระ แล้วให้เรียกภิกษุถือลัทธินั้นเดียวกันให้นั่งเป็นหมู่

กัน ครั้นเข้ามาใกล้แล้วก็ถามซึ่งเหตุว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า สมเด็จพระศรีสุทนต์สัมพันธเจ้านี้ ตรัสสั่งสอนไว้เป็นถ้อยคำดั่งฤๅ. หม่อมจินนาทิกฐิติทั้งหลายก็ถวายพระพรตามที่ถือทิกฐิติแห่งตน ๆ มีสัตสททิกฐิติและอุจเจททิกฐิติเป็นต้น ว่าเป็นพุทโธวาทแห่งสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้า. สมเด็จพระเจ้าธรรมมาโสการาชก็ทราบพระเหตุทักว่าเป็นจินนาทิกฐิติแล้ว ก็ให้สึกเสียดจากพระพุทธศาสนา แต่พระมหากษัตริย์สึกเดี่ยวถึ้อออกจากพระศาสนานั้นถึง ๑๐ พันเป็นกำหนด แล้วพระองค์ก็ตรัสถามพระภิกษุอันเป็นธรรมวาที ๆ ก็ถวายพระพรว่า ลูกก่อนมหาบพิตร สมเด็จพระศรีสุทนต์ผู้เป็นครูอาตมภาพทั้งหลายนี้ มีพระพุทโธวาทที่ตรัสสั่งสอนเป็นวิภังชวาที ตรัสตำแดงพระธรรม มีขันธทั้งเป็นอาทิ. สมเด็จพระมหากษัตริย์ตรัสถามพระโมคคลีบุตรตีสสเถระ ๆ ก็ถวายพระพรว่า สมคฺจหนึ่งพระภิกษุธรรมวาทีถวายพระพร. สมเด็จพระมหากษัตริย์ได้ทรงฟังก็เลื่อมใสจึงตรัสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย สุพุทธิ อิทานิ สาสนัน พระพุทธศาสนาบัดนี้ บริสุทท์เป็นอันดีแล้ว โยมอาราธนาพระสงฆ์จงสมักรสมาคมพร้อมเพรียงกันกระทำอุโบสถเถิด.

พระโมคคลีบุตรตีสสเถระ ก็เลือกสรรพระสงฆ์ ๖๐ แสนด้วยกัน จัดเอาที่เชียวชาญได้อภิญญา ๖ ทั้งทรงพระไตรปิฎกแตกฉานในไตรวิชชาและพระปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ นั้นได้พันหนึ่ง ท่านก็กระทำสังคายนาย. เตะ เถรา อันว่าพระมหาเถระเจ้าทั้งหลายพันหนึ่ง เมื่อจะกระทำสังคายนายนั้น ก็กระทำเหมือนพระมหากัสสปกระทำ

ปฐมสังคายนาย ตั้งปุจฉาวิชันากันในวินัยปิฎกนั้นก่อน ตั้งแต่
ปฐมปาราชิก ชำระไปในวัตถุและนิทานและบุคคลและบัญญัติและ
อนุบัญญัติในอาบัติและอนาบัติ แล้วชำระไปในหุติยปาราชิกและ
ตติยปาราชิกและจตุตถปาราชิก แล้วจึงยกปาราชิกทั้ง ๔ นั้น ตั้งไว้
เป็นปาราชิกกัณฑ์ ยกสังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบทนั้นตั้งขึ้นไว้เป็น
เตรสกัณฑ์ ยกสิกขาบททั้ง ๒ นั้นขึ้นตั้งไว้เป็นเทวนิยตุทเทส ยก
สิกขาบท ๓๐ นั้นขึ้นเป็นนิสัคคิยปาจิตตियะ ยกสิกขาบท ๘๒ นั้น
ขึ้นเป็นสุทธปาจิตตियะ ยกขึ้นซึ่ง ๔ สิกขาบทเป็นปาฎิเทศนियะ ยก
ขึ้นซึ่ง ๑๕ สิกขาบทเป็นเสขยวัตร ยกขึ้นซึ่งธรรม ๗ ประการ เป็น
สัตตาทิกรณสมณะ. เอว มหาวิงคัม สงคหัม อาโรเปตวา เมื่อ
พระมหาเถรเจ้าพินหนึ่ง ท่านชำระในมหาวิงคัม จัดเป็นสิกขาบท
ยกขึ้นสู่สังคายนายด้วยประการดังนี้แล้ว อันดับนั้นก็ชำระในภิกขุณี-
วิงคัมสืบต่อไป ในภิกขุณีวิงคัมนั้นท่านจัดสิกขาบทนางภิกขุณีนั้นเป็น
ปาราชิก ๘ สิกขาบท ชื่อว่าปาราชิกกัณฑ์ จัดเป็นสังฆาทิเสส ๑๓
สิกขาบท ชื่อว่าสัตตเตรสกัณฑ์ แล้วก็จัด ๓๐ สิกขาบท ชื่อว่า
นิสัคคิยปาจิตตियะ จัด ๑๖๖ สิกขาบท ชื่อว่าสุทธปาจิตตियะ จัด ๘
สิกขาบท ชื่อว่าปาฎิเทศนियะ จัด ๑๕ สิกขาบท ชื่อว่าเสขยวัตร จัด
ธรรม ๗ ประการชื่อว่าอติกรณสมณะ. เอว ภิกขุณีวิงคัม สงคหัม อาโร-
เปตวา เมื่อพระมหาเถรเจ้าชำระภิกขุณีวิงคัมจัดเป็นสิกขาบท ๓๑๑
ยกขึ้นสู่สังคายนายด้วยประการดังนี้แล้ว อันดับนั้นจึงชำระคัมภีร์
อาทิกกรรมทั้งอรรถกถาชื่อว่า ปฐมสามนต์ ชำระคัมภีร์ปาจิตตियะ

กับทั้งอรรถกถาชื่อว่า ทุติยสามนต์ ชำระคัมภีร์มหาวรรคกับทั้งอรรถกถา ชื่อว่า ตติยสามนต์ ชำระคัมภีร์จุลวรรคกับทั้งอรรถกถาชื่อว่า จตุตถสามนต์ ชำระคัมภีร์บริวารกับทั้งอรรถกถาชื่อว่า ปัญจสามนต์ และมีฎีกาออกไปอีก ๕ คัมภีร์ คือ ปฐมสาราถ ๑ ทุติยสาราถ ๑ ตติยสาราถ ๑ จตุตถสาราถ ๑ ปัญจสาราถ ๑ กับคัมภีร์ โยชนาและวิมุติ จัดแจงชำระเสร็จลงเป็นพระธรรมชั้น ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น. ปุจฉาวิสหขนาปริโยสานเน เมื่อชำระ พระวินัยปิฎกโดยปุจฉาวิสัชนากันสำเร็จลงแล้ว อัจฉรย์ก็บันดาล บังเกิดปรากฏ มีแผ่นดินไหวเป็นต้นเป็นประธาน พระอรหันต์เจ้า พันหนึ่งก็กระทำคณสังวัธยายโดยนัยที่ท่านยกขึ้นสู่สังคายนาย.

สาธโว อันว่าสัตบุรุษทั้งหลาย จงตั้งใจศรัทธาบริวารบาลีพระวินัย ปิฎกอันพระมหานาคทั้ง ๔ จะสวดสรภัญญะไปในกาลบัดนี้แล.

หยุดสวด

วินยํ สงฺคายิตฺวา พระมหาเถรเจ้าทั้งหลายพันหนึ่ง ชำระ พระวินัยปิฎกยกขึ้นสู่สังคายนายแล้ว อันคัมภีร์นั้นจึงชำระพระสุตตันตปิฎกสืบต่อไป ตั้งแต่คัมภีร์ทีฆนิกาย คัมภีร์ทีฆนิกาย ๑ มัชฌิมนิกาย ๑ สังยุตตนิกาย ๑ อังคุตตรนิกาย ๑ ขุททกนิกาย ๑ นิกาย ทั้ง ๕ พระคัมภีร์นี้ ชื่อสุตตันตปิฎก. และคัมภีร์ทีฆนิกายนั้นประดับด้วยสูตร ๓๔ สูตร มีมูลปริยายสูตรเป็นต้น คัมภีร์สังยุตตนิกายนั้น ประดับด้วยสูตร ๗,๗๖๒ สูตร มีโอฆตรณสูตรเป็นต้น

คัมภีร์อังคุตตรนิกายนั้นประดับด้วยสูตร ๘,๕๕๗ สูตร มีจิตตปริยา-
ทานสูตรเป็นต้น. และขุททกนิกายนั้นมีประเภทแห่งคัมภีร์ ๑๕ ประ-
การ คือ ขุททกปาฐะ ๑ รัมมบท ๑ อุทาน ๑ อิติวุตตกะ ๑ สุตต-
นิบาต ๑ วิมานวัตถุ ๑ เปตวัตถุ ๑ เถรคาถา ๑ เถรีคาถา ๑ ชาดก
ทั้งสิ้นนั้น ๑ นิทเทส ๑ ปฏิสัมภิทามัคค์ ๑ อปทาน ๑ พุทธวงศ์ ๑
จรียาปิฎก ๑ ประดับด้วยคัมภีร์ ๑๕ ประการฉะนี้. พระสุตตันตปิฎกนี้
สิริพระธรรมชั้นนี้ได้สองหมื่นหนึ่งพันพระธรรมชั้น. พระมหาเถระ
ทั้งหลายพันหนึ่งท่านชำระนิกายทั้ง ๕ อันเป็นสุตตันตปิฎก โดย
ปัจฉาวิชันนาสำเร็จเสร็จแล้ว อัจฉรย์ก็บันดาลทั่วทุกทิศภาคทั้งปวง
มีเมฆนิลลิวเป็นต้น โกลาหลต่าง ๆ. พระสังคีตติกาจารย์ทั้งหลาย
ก็กระทำฌสังวัชยาย ยกขึ้นสู่สังคายนาย.

สัตบุรุษทั้งหลาย จงตั้งโศตประสาทลง ปลงปัญญาตามกระแส
พระบาติแห่งสุตตันตปิฎก อันพระมหานาคทั้ง ๔ รูปจะสวดสรภัญญะ
ไปในกาลบัดนี้แล.

หยุดสวด

สุตตันตปิฎก สงฺคายิตฺวา พระมหาเถระเจ้าทั้งหลายพันหนึ่ง
ท่านชำระสุตตันตปิฎกยกขึ้นสังคายนายสำเร็จแล้ว อันคัมภีร์ท่าน
ชำระพระอภิธรรมปิฎกสืบต่อไป. พระอภิธรรมปิฎกนั้นเป็น ๗ พระ-
คัมภีร์คือ พระธรรมสังคณิกัมภีร์ ๑ พระวิภังค์คัมภีร์ ๑ พระชาตุ-
กถาคัมภีร์ ๑ พระบุคคลบัญญัติคัมภีร์ ๑ พระกถาวัตถุคัมภีร์ ๑
พระยมกคัมภีร์ ๑ พระมหาปิฎกฐานคัมภีร์ ๑ เป็น ๗ พระคัมภีร์ด้วย

กันละนี้. และคัมภีร์พระธรรมสังคินันั จัดเป็นพระธรรมขันัได้ ๑,๓๐๐ พระธรรมขันั ประกอบด้วยกัณฑ์ ๔ ประการ ประกอบด้วยบท ๒ ประการ ประดับด้วยติกะ ๒๒ ติกะ มีกุสลติกะเป็นต้น คือ กุสลา ฐมา อกุสลา ฐมา อพยากตา ฐมา. ดัง พรรณนามาจะนี้. สมเด็จพระมหากรุณาตรัสเทศนาในพระธรรมสังคินันัชานาน ถ้าจะนับเป็นวันในมนุษย์โลกนี้ถึง ๑๒ วันจึงจบ เทพดาได้มรรคและผลคณาได้ ๗ โกฎิเป็นกำหนด. อันดับนั้นพระมหาเถรเจ้าทั้งหลาย จึงชำระคัมภีร์พระวิภังค์ต่อไป ในคัมภีร์พระวิภังค์นี้ ประกอบด้วยพระธรรมขันันั ๖,๑๐๐ พระธรรมขันั และประกอบด้วยวิภังค์ ๑๘ มีขันธวิภังค์เป็นต้น. สมเด็จพระทศพลตรัสเทศนาถึง ๑๒ วันจึงจบ เทพดาได้มรรคและผล ๗ โกฎิเป็นกำหนด. อันดับนั้นพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายก็ชำระคัมภีร์พระธาตุกถาต่อไป และคัมภีร์พระธาตุกถานันัประดับด้วยพระธรรมขันั ๗,๐๐๐ พระธรรมขันั ประกอบด้วยบท ๑๔ มี สงคโห อสงคโห เป็นอาทิ ประดับด้วยวาร ๒ ประการ คือ อุทเทสวารประการ ๑ นัทเทสวารประการ ๑ และคัมภีร์พระธาตุกถานันั พระเจ้าเทศนาถึง ๖ วัน จึงจบ เทพดาได้มรรคและผลถึง ๖ โกฎิเป็นกำหนด.

ตทนนุตรั ในลำดับนั้น พระมหาเถรเจ้าทั้งหลายก็ชำระคัมภีร์พระบुकคลบัญญัติต่อไป. คัมภีร์พระบुकคลบัญญัตินันั สำแดง ด้วยบัญญัติ ๖ ประการ มีขันธบัญญัติเป็นต้น บุกคลบัญญัติเป็นปริโยसान ประดับด้วยพระธรรมขันัได้ ๕,๖๐๐ พระธรรมขันั

สมเด็จพระพุทธองค์ตรัสเทศนาถึง ๖ วันจึงจบ เทวดาได้มรรคและ
ผลนั้น ๖ โกฎิเป็นกำหนด. อันดับนั้น พระโมคคัลลินุตรติสสเถรเจ้าก็
ชำระคัมภีร์พระกถาวัตถุ พระผู้เป็นเจ้านำเอาสูตรข้างสกวาทิหาร้อย
สูตร ข้างปรวาทิหาร้อยสูตร มาจำแนกแจกจ่ายในมาติกาในคัมภีร์
ที่มณิกาย โดยพระพุทธปฏิภาที่ตรัสสั่งเขปนั้นให้ปรากฏในท่ามกลาง
พระสงฆ์ ให้สมควรด้วยตรัสทำนายไว้ในโอกาสนั้น ให้เป็นหมวดเป็น
กองเป็นถ่องเป็นแถวมา. และคัมภีร์พระกถาวัตถุนั้น ประดับด้วยพระ
ธรรมชั้นได้ ๙,๑๐๐ พระธรรมชั้น. เมื่อสมเด็จพระสัพพัญญูเจ้า
ตรัสเทศนาในดาวดึงส์นั้น ถึง ๑๓ วันจึงจบ เทวดาได้สำเร็จ
แก่มรรคผลนั้นคณนาได้ ๙ โกฎิเป็นกำหนด. อันดับนั้นจึงพระมหา
เถรเจ้าทั้งหลายก็ชำระคัมภีร์พระยมกต่อไป. ในคัมภีร์พระยมกนั้น
พระพุทธองค์ตรัสเทศนา ประดับด้วยพระธรรมชั้น ๕,๑๐๐ พระ
ธรรมชั้น และประดับด้วยยมก ๑๐ ประการ มีมูลยมกเป็นต้น
มีอินทริยมกเป็นปริโยสาน. พระพุทธองค์เจ้าตรัสเทศนาช้านาน
ถึง ๑๘ วันจึงจบ เทวดาได้มรรคและผล คณนาได้ ๙ โกฎิเป็น
กำหนด. อันดับนั้น พระมหาเถรเจ้าทั้งหลายก็ชำระคัมภีร์พระ
มหาปิฎกานสืบต่อไป. ในคัมภีร์พระมหาปิฎกานนั้นประดับด้วยพระ
ธรรมชั้น ๙,๔๐๐ พระธรรมชั้น มากกว่าทุกพระคัมภีร์. พระ
พุทธองค์เจ้าตรัสเทศนาช้านานถึง ๒๓ วันจึงจบ เทวดาบรรลुซึ่งมรรค
และผลนั้นโดยคณนาได้ถึง ๔๐ โกฎิเป็นกำหนด มากกว่าทุกพระ

คัมภีร์ ๆ นั้น พระพุทธองค์ตรัสเทศนาที่จบเร็ววันนั้น ๖ วันจึงจบ ที่ช้า
นั้นถึง ๑๘ วันจึงจบ จะช้ากว่านี้หาไม่ได้ แต่คัมภีร์พระมหาปัญญา
นั้น พระองค์เทศนา ๒๓ วันจึงจบ เทวดาได้มรรคและผลนั้นถึง ๔๐
โกฏิ มากกว่าทุกพระคัมภีร์ เพราะเหตุคัมภีร์พระมหาปัญญานี้ มี
นัยอันคัมภีร์ภาพลึกละเอียดโดยแท้.

อภิธรรมปิฎก สงฺคายิตฺวา เมื่อพระมหาเถรเจ้าชำระพระ
อภิธรรมปิฎกจบลง สิริพระธรรมชั้นนี้เข้ากันเป็น ๔๒,๐๐๐
พระธรรมชั้นพิเศษ เทวดาทั้งหลายในหมื่นจักรวาล ก็ถวายช่อก
สาธุการ อัสสรวรย์ก็บันดาลปรากฏโกลาหล พื้นปฐพีคลุกก็กัมปนาท
หวาดหวั่นไหวเป็นต้นเป็นประธาน พระอรหันต์เจ้าพินหนึ่งนั้นก็กระทำ
คณาสังวัชยาย สอบทานให้ถูกถ้วนตามอรรถกถาและบาลี ยกขึ้นสู่
สังคายนาย.

ปัจจัยทายกทั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับรสพระอภิธรรมปิฎกบาลี
อันพระมหานาคทั้ง ๔ จะสวดสรภัญญะไปในกาลบัดนี้.

หยุดสวด

นวหิ มาเสหิ นิฏฺฐิตา ครั้นนั้นพระมหาเถรเจ้าพินหนึ่ง มี
พระโมคคัลลิตฺตเป็นประธาน ท่านกระทำตติยสังคายนายสิ้น ๘ เดือน
จึงสำเร็จลง.

ปัจจัยทานทายกทั้งหลาย มีท่านทานาธิบดีเป็นประธาน มีกุศล

๑. ฉบับเดิมเป็น ตทา เถรา สงฺคายิตฺวา เป็นคำไม่เข้าระเบียบ ได้แก่นุโลมตาม
อรรถกถาพระวินัย.

ศรัทธาจิตคิดประกอบการตติยสังคายนายพระไตรปิฎก ยกขึ้นเป็น
พระปริยัติธรรมนี้ สำหรับเป็นที่เล่าเรียนสดับรับฟังแห่งกุลบุตร
ในพระบวรพุทธศาสนา จะให้ถาวรวัฒนาการไปตราบเท่า ๕,๐๐๐ พระ
วัสสา ผลานิสงส์นี้มากกว่ามากนัก จะคณนานับมิได้ เพราะเหตุ
การสังคายนายพระไตรปิฎกธรรมนี้เป็นการใหญ่ เป็นยอดแห่งธรรม-
ทานทั้งปวง ๆ นั้น ก็มีผลานิสงส์มากนักจะนับคณนามิได้ แต่ทว่า
ไม่เท่าอานิสงส์แห่งสังคายนายพระไตรปิฎกธรรม พระไตรปิฎกธรรม
นี้ประชุมพร้อมกันด้วยปิฎกธรรม ๓ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันต-
ปิฎก พระอภิธรรมปิฎก เหตุคังนั้นแล จึงว่าสังคายนาย
ธรรมนี้มีอานิสงส์ยิ่งยวดกว่าธรรมทานทั้งปวง ประการหนึ่งซึ่งท่าน
ทั้งปวงมีอุตสาหะในการสังคายนานี้ พร้อมด้วยอามิสบูชาและ
ปฏิบัติบูชา. อย่างไรจึงชื่อว่าอามิสบูชา. อ้อ คือการกระทำการสักการ-
บูชาด้วยดอกไม้ และรูปเทียนชวลาผ้าผ่อนท่อนสะไบเป็นต้นนั้นก็ดี
และถวายจตุปัจจัยแก่พระภิกษุ ผู้เป็นเถรานุเถระในพระพุทธศาสนาก็ดี
ประการหนึ่ง มีกุศลเจตนาเสียดสละทรัพย์ออกสร้างกุฎิวิหาร และ
พระสถูปรูปพระเจดีย์ในพระศาสนา และกระทำพุทธบูชา ธรรมบูชา
สังฆบูชา อย่างนี้ก็ดี ก็จัดได้ชื่อว่าอามิสบูชา. ปฏิบัติบูชานั้น คือ
บุคคลมีกุศลเจตนาสมาทานศีล ๕ ประการเป็นนิจศีล และศีล ๘
ประการเป็นอุโบสถศีล และสดับฟังพระสัทธรรมเทศนา และปฏิบัติ
ในจตุปารสุทธศีลให้บริสุทธิ์ และถือธุดงค์วัตร และสวคมนต์ภาวนา
ปลงปัญญาลงสู่พระไตรลักษณ์ พิจารณาในสังขารธรรมเป็นอนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา และอุตสาหะกระทำเพียรพยายามในสมถกัมมัฏฐาน

และวิปัสสนากัมมัฏฐานให้ได้สำเร็จ ซึ่งอุคคหนิมิตและปฏิภาคนิมิต
เป็นต้นนั้น เป็นบุพพภาคปฏิบัติ และถือตามพุทธบัญญัติทุกสิ่งทุก
ประการ ก็จัดได้ชื่อว่าปฏิบัติบูชาด้วยให้นิพพานในเบื้องต้น. ก็
เบื้องต้นนี้ทั้ง ๒ ประการนี้จะบริบูรณ์นั้น ก็อาศัยพระไตรปิฎก
พระไตรปิฎกนี้มีกุศลมูลมากพื้นที่จะนับประมาณ เพราะเหตุพระ
ไตรปิฎกนี้สำแดงทางสวรรค์และทางนิพพาน พระโยคาวจรเจ้า
ทั้งหลายผู้เหนื่อยหน่ายจากสังขารธรรม จะปฏิบัติให้ได้สำเร็จมรรค
และผลและนิพพานนั้น ก็อาศัยแก่พระไตรปิฎกเป็นผู้แนะ ผู้นำ ผู้ชี้
ผู้แจ้ง ถ้าไม่มีพระไตรปิฎกแล้ว ทางมรรค ทางผล ทางนิพพาน ก็
จะล้มก็จะหามีใครชี้แจงสำแดงไม่ ไม่มีพระไตรปิฎกแล้ว อย่าว่าถึง
ทางนิพพานเลย แต่เพียงทางสวรรค์นี้ก็จะรกจะช้ำ จะหามีผู้ตัดผู้
สำแดงไม่ เราท่านทั้งปวงนี้อาศัยได้แต่พระไตรปิฎกแนะนำให้เห็นผิด
และชอบ และคุณโทษ บุญและบาปได้ปฏิบัติตามพระไตรปิฎก จึงจะ
หนีพ้นทางอบาย บ่ายหน้าเข้าหาหนทางสวรรค์ได้ อันคุณแห่งพระ
ไตรปิฎกนี้สุดที่จะพรรณนา เหตุดังนี้แล สมเด็จพระมหากรุณาจึง
ตรัสเทศนาแก่พระอานนทไฉวว่า อานนท คุณก่อนสำแดงอานนท ตถาคต
ยังอยู่ขณะนี้ ก็ได้เป็นครูเป็นอาจารย์สั่งสอนท่านทั้งปวงให้ได้หนทาง
สวรรค์ทางนิพพาน เมื่อพระตถาคตดับขันธทั้งหลายหาเศษบมิได้เข้า
สู่นิพพานแล้ว พระไตรปิฎกอันประกอบด้วยธรรมชั้น ๘๔,๐๐๐
นั้น จะเป็นครูเป็นอาจารย์สั่งสอนท่านทั้งปวงสืบไป. ประการหนึ่ง
ฝูงสัตว์โลกแต่บรรดาที่ท่องเที่ยวในวัฏฏสงสาร เวียนตายเวียนเกิด

เวียนเอากำเนิดในภพน้อยภพใหญ่ เสวยทุกข์เวทนาชราและพยาธิ
ติดตามรัศรีตริงตราปีทนายี่ มรณะตัดชีวิตอินทรีย์ให้ขาดให้เด็ด
เปรียบประคุนายเพ็ชรมชาติ อันฟาดฟันบั่นด้วยดาบอันคมกล้า แสน
ยากลำบาก ตายจากที่นี้ไปบังเกิดที่นั่น ตายจากที่นั่นไปบังเกิด
ที่โน้น ตายจากที่โน้นไปบังเกิดที่นี้ มีความทุกข์เป็นเบื้องหน้า จะ
หนีไปไหนพ้นจากชาติและชราพยาธิและมรณะนั้น หนีไปไม่พ้นเลย
เสวยทุกข์ไม่สิ้น ไม่สุด ไม่หยุด ไม่ยั้ง เป็นทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่ไม่
ได้สดับรับรสพระสัทธรรม ไม่ได้ปฏิบัติตามพระไตรปิฎก ถ้าแม่ได้
สดับรับฟังและปฏิบัติตามแล้ว ก็อาจหลบหลีกพ้นจากชาติและชรา
พยาธิและมรณะ ก็จะบ่ายหน้าหาหนทางสวรรค์และทางนิพพานได้
โดยแท้. ประการหนึ่ง ปัจจัยทานทายกให้มีสังคายนายพระไตรปิฎก
จัดให้ชื่อว่า ช่วยทนบำรุงพระบวรพุทธศาสนาให้ถาวรวัฒนาการ ถึง
สร้างพระเจดีย์พระวิหารไว้ ได้ร้อยพันหมื่นแสน ถ้าเมื่อนหาพระ
ไตรปิฎกและไม่ปราศจากปฏิบัติแล้ว พระศาสนาก็ไม่อาจตั้งอยู่ได้
พระศาสนาจะตั้งอยู่ได้ก็อาศัยพระไตรปิฎกและพระปฏิบัติ ๆ ก็อาศัย
แก่พระไตรปิฎก ๆ เป็นผู้ชี้แจงสำแดงให้เห็นทางมรรค ทางผล ทาง
นิพพาน กุลบุตรผู้เห็นภัยในวิภูฏสงสารจึงได้เล่าเรียนปฏิบัติตาม ถ้า
หาพระไตรปิฎกไม่ ทางปฏิบัติก็ไม่มี พระศาสนาก็ไม่ฐิตอยู่ได้นาน
ก็จะอันตรธานเสื่อมสูญไป เหตุดังนี้ไซ้รู้ สมเด็จพระทศพลญาณ
จึงตรัสเทศนาไว้ในมหาปรินิพพานสูตรนั้น. มหาวิหารสทิสถุหิ วิหาร-
สทิสถุปี มหาเจดยสทิสถุ เจดยสทิสถุปี สาสนั สนุทธาเรตุ น สกุโกติ

ถึงจะมีศรัทธาจะสร้างวิหารใหญ่สักพันหนึ่ง เท้ามหาวิหารในลังกา
ทวีปนั้นก็ดี จะสร้างพระเจดีย์ใหญ่สักพันหนึ่ง เท้ามหาเจดีย์ในลังกา
ทวีปนั้นก็ดี ถ้าปราศจากพระไตรปิฎกและพระปฏิบัติแล้ว พระมหา-
วิหาร และเจดีย์เหล่านั้น ก็ไม่อาจทรงพระศาสนาไว้ได้ ก็จะมี
เสื่อมสูญไปเร็วพลันในกาลเมื่อนั้น พระไตรปิฎกนี้มีคุณานิสงส์มาก
นักหนาคังพรรณนามาจะนี่. เพราะว่าบุคคลมีศรัทธาเจตนาสร้างพระ
ไตรปิฎกไว้คัมภีร์หนึ่งก็ดี สองคัมภีร์ก็ดี จนถึงที่สุดลงผูกหนึ่งก็ดี มี
อานิสงส์นั้นเหลือคณพันที่จะประมาณ เหตุว่าอักษรตัวหนึ่งนั้นเสมอ
ด้วยพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง จึงเห็นว่าสร้างพระไตรปิฎก และให้มี
สังคายนาย มีผลานิสงส์ยิ่งยวดกว่าธรรมทานทั้งปวง มีสังคายนาย
นี้แล จัดได้ชื่อว่าอุปการช่วยทำนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาให้ถาวร
วัฒนาการยืนยาวตราบเท่าสิ้น ๕ พันพระวัสสา ปัจจัยทานทายกได้
สดับซึ่งผลานิสงส์อันนี้ จึงมีจิตปราโมทย์มนสิการในสันดานอย่าให้
เสื่อมลง จึงปฏิบัติตามและตั้งจิตจำนงประสงค์เอานิพพานสมบัติเป็น
เบื้องหน้า จึงหลั่งหล่ออุทกวาริให้ตกลงเหนือแผ่นพระธรณีขอเป็น
สักขีทิพยพยาน อุทิศการกุศลครั้งนี้ให้ทั่วไปแก่ฝูงญาติกาและเทพดา
มนุษย์ อินทร์ พรหม ยมยักษ์ ตั้งแต่อารักขเทวดา ภูมมเทวดา ขึ้นไป
ตลอดถึงภวักคพรหม เบื้องขวานั้นตลอดไปในอนันตจักรวาลเบื้องต่ำ
ตลอดไปในอเวจี เทพเจ้าทั้งหลายผู้มีทิพพโสตทิพพเนตรนั้น จึงมี
จิตศรัทธาปสันนาการอนุโมทนาการกุศล นี้จึงทุก ๆ พระองค์ จึงบอก
กันต่อ ๆ ไป ที่ไม่รู้จะได้รู้จะได้อนุโมทนาส่วนกุศลอันนี้ จึงมี

ความกรุณาช่วยป้องกันรักษาปัจจัยทานทายกทั้งหลายให้ปราศจากพิบัติ
อันตราย โรคพยาธิทั้งหลายอย่าให้มาวิเวกแผ้วพานซึ่งทานทายกทั้ง
หลาย ขอให้ท่านทั้งหลายจำเรณูสิริสวัสดิ์เกษมสานต์จงทุกประการ
เอว้ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

จบพระตติยสังคายนาย.

ค่านำ

สำหรับพระจตุตถสังคายนาย

หนังสือจตุตถสังคายนายฉบับนี้ มิใช่ของเก่าแท้ทั้งฉบับ เป็นแต่เก็บสำนวนเก่าในฉบับทั้งหลายมาคุมเข้าไว้ ทั้งต้องแก้ไขความเก่าอันเคลื่อนคลาดจากอรรถก็มีบ้าง ต้องทำเช่นนี้ เพราะหนังสือจตุตถสังคายนายหลาย ๆ ฉบับ มีโวหารแปลกกันไปมากจนยากที่จะสันนิษฐานว่าไหนเป็นเดิม ข้าพเจ้ารวบรวมได้ในเวลานี้ถึง ๔ ฉบับ ไม่เป็นอันเดียวกันได้สักฉบับหนึ่ง เป็นแต่พอสันนิษฐานได้ว่า โครงเดิมอันเดียวกัน ในชั้นต้นมีผู้รจนาคำ คัดแปลงถ้อยคำให้เพราะพริ้งขึ้นไป แต่แก้ไขให้ความเสียดคลาดจากหนังสืออรรถ ก็ครั้งหนึ่งแล้ว ฉบับนั้นสร้างกันต่อ ๆ ไป ถูกแก้ไขจากต่าง ๆ บุคคลเข้าอีก ก็แยกออกไปอีกชั้นหนึ่ง ถึงฉบับที่เห็นว่าเป็นเก่ากว่า ก็ยังปรากฏว่ามีคำแทรกแซงปนอยู่เหมือนกัน อีกประการหนึ่ง ท่านผู้รจนาคัดตอนกล่าวตามประสงค์เฉพาะเรื่อง หาได้เชื่อมอนุสนธิให้เนื่องกับตติยสังคายนายไม่ ผู้ไม่เคยฟังมาก่อนอาจไม่เข้าใจติดต่อกัน ได้พบที่กล่าวต่ออนุสนธิกับเรื่องตติยสังคายนายแต่ฉบับเดียว ของพระครูวิสุทธีสรญาณ (ชุ่ม) วัดเทพศิรินทราวาส แต่ดูลาดเลาเป็นต่างสำนวน ในฉบับเดียวกัน ท่อนต้นสำนวนหนึ่ง ท่อนหลังสำนวนหนึ่ง จะยึดเป็นหลักก็ไม่ได้

แต่ก่อนต้นพอเป็นอนุสนธิในระหว่างเรื่องตติยกับจตุตถสังคายนายได้อยู่
ผู้ไม่เคยคงพอใจจะฟัง. อีกประการหนึ่ง ความในท้องเรื่องเองที่คลาด
จากหนังสืออรรถและจำจะต้องแก้ ก็มีอยู่ ที่ขาดวินสัสนเพราะลอก
ต่อ ๆ มาจากฉบับสัปปรับ ควรจะเรียงให้ได้ความเป็นระเบียบก็มีอยู่
เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ไม่สะดวกใจในที่ที่จะพิมพ์ไปตามฉบับใดฉบับหนึ่งให้
ตลอดทั้งนั้น จึงเก็บสำนวนจากฉบับทั้งหลายมารวมกันเข้าเป็นฉบับ
หนึ่งต่างหากพอฟังเป็นของเก่า จะเรียกว่าเป็นของข้าพเจ้าเรียงก็ได้
แต่ไม่ใช่ตามความรู้ความพอใจของตนเอง สำนวนที่เลือกมาเรียงนั้น
ไม่มุ่งถ้อยคำที่ไพเราะซึ่งคัดแปลงในชั้นหลัง เพียงแต่ที่เห็นวก่อนกว่า
และไม่เสียอรรถรส บางแห่งก็เป็นของข้าพเจ้าเอง แก้ไขดัดแปลงข้อ
ความที่เห็นคลาดเคลื่อนหรือบกพร่อง ท่านผู้อ่านพึงเข้าใจโดยนัยจะนี้.

พระจตุตถสังคายนาย

กล่าวความสืบอนุสนธิว่า ครั้นพระโมคคัลลินบุตรติสสมหาเถรเจ้า
กระทำตติยสังคายนายแล้ว เสด็จเห็นว่าต่อไปในอนาคต พระพุทธศาสนา
จะเคลื่อนไปตั้งในปัจฉิมประเทศ จึงจัดพระเถระทั้งหลายผู้เป็นพระ
อรหันตจีณาสพผู้สามารถ ส่งไปเพื่อให้ประดิษฐานพระศาสนาลงใน
ประเทศนั้น ๆ พระมหินทเถระรับเถรบัญชาให้ไปลังกาทวีป ยังพระเจ้า
เทวานัมปิยติสสะกับประชาชนชาวเกาะให้เลื่อมใส ประดิษฐานพระ
ศาสนาลงในที่นั้นแล้ว พระนางอนุพามเหสีท้าวมหานาคอุปราชพระ
ราชอนุชา มีศรัทธาไคร้บวชเป็นภิกษุณี. พระเจ้าลังกาแต่งราชทูต
ไปกรุงปาตลีบุตรชมพูทวีป เฝ้าพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช ทูลขอ
อาราธนาพระสังฆมิตตาเถรีพระราชธิดา เพื่อให้อุปสมบทสตรีชาว
สีหฬ และขอเชิญกึ่งมหาโพธิมาด้วย. ท้าวเธอก็ทรงอำนวยตาม.
เมื่อพระศาสนารุ่งเรืองขึ้น พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ตรัสถามพระ
มหินทเถระว่า พระศาสนาได้ชื่อว่าตั้งมั่นในที่นั้นหรือยัง ? พระเถรเจ้า
ถวายพระพรว่า พระศาสนาจะได้ชื่อว่ายังลงมั่นก็ต่อเมื่อได้ยกย่อง
ทำนุบำรุงพระธรรมวินัย. ท้าวเธอก็ปรารถนาให้ได้กระทำสังคายนายจึง
ทรงอาราธนาพระมหาอริน္ณฐะให้รับภาระธุระในที่วิสัยนา. มีอธิบายว่า
พระเถรเจ้าเป็นชาวสีหฬ ได้เล่าเรียนรู้พระพุทธวจนะแตกฉาน สามารถ
เป็นคณาจารย์บอกสอนแก่กุลบุตรในที่นั้นได้เอง เป็นอันเห็นว่าพระ

ศาสนาจะเจริญสืบไปได้โดยลำพังชาวเกาะ จึงได้ชื่อว่ายังลงมัน.

สังคายนายครั้งนั้น ได้กระทำที่ภูปาราม อนุราชบุรี เมื่อพระพุทธศาสนา

กาลล่วง ๒๓๖ ปีไปแล้ว (แต่ไม่ถึง ๒๗๖ ปี) การกสงฆ์

ถึง ๖๘,๐๐๐ รูป ได้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเป็นศาสนูปถัมภก ๑๐ เดือน

จึงสำเร็จ.

โมคคลีบุตรติสฺสเถโร กิริ อิมํ ตติยธมฺมสงฺคีติ กตฺวา เอว
จินฺตลลิตํ กตฺถ นฺุโ อนาถเต กาเล สาสนํ สุปฺติญฺจิตํ ภาวฺยชาติ.

อนุสนธิพระสังฆธรรมเทศนา มีบุรพาปรัสเซียเนื่องตามวาระพระ
บาลีมา บัดนี้จะได้วิชันนาในจุดตตสังคีตติกา พรรณนาเรื่องสังคาย-
นายที่ ๔ ต่อไป ดำเนินความว่า เมื่อพระโมคคลีบุตรติสสเถระ กระทำ
ตติยสังคายนายร้อยกรองพระธรรมและวินัยเสร็จแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
จึงพิจารณาไปในอนาคตกาลเบื้องหน้าว่า พระพุทธศาสนาจะพึงดำรง
ตั้งอยู่ด้วยดี ในประเทศใดหนอ เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าพิจารณาไปก็เห็น
ว่า ในอนาคตกาลเบื้องหน้า พระพุทธศาสนาจะพึงดำรงอยู่ด้วยดี ใน
ปัจฉินตชนบททั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าพิจารณาเห็นเหตุตั้งนั้นแล้ว จึง
กระทำกิจที่จะตั้งศาสนานั้นให้เป็นภาระของภิกษุทั้งหลายนั้น ๆ แล้ว
จึงส่งภิกษุนั้น ๆ ไปในปัจฉินตชนบทนั้น ๆ คือให้พระมัชฌันติกเถระ
ไปยังแคว้นแคว้นช็อกัสสิริกันธาระ ให้พระมหาเทวเถระไปยังมหิสก-
มณฑลชนบท ให้พระมหารักขิตเถระไปยังวนวาสีชนบท ให้พระโยนก
ธัมมรักขิตเถระไปยังอปรัณฑกชนบท ให้พระมหาธัมมรักขิตเถระไป
ยังมหารัฐชนบท ให้พระมหารักขิตเถระไปยังโลกเป็นที่อยู่ของชนบท
โยนก ให้พระมัชฌิมเถระไปยังชนบทเป็นส่วนแห่งประเทศอันตั้งอยู่
ใกล้ป่าหิมพานต์ ให้พระโสณกเถระกับพระอุตตรเถระไปยังสุวรรณ-
ภูมิชนบท ให้พระมหินทเถระ กับพระอัญญเถระ และพระอุตติยเถระ

๑. พระมหินทเถระพระองค์นี้ ข่าว่า เป็นพระราชโอรสผู้จะสืบราชสันตติวงศ์ของ
พระเจ้าอโศกมหาราช แต่ทรงอนุญาตให้อุปสมบท ด้วยพระราชประสงค์จะใคร่เป็น
ญาติสนิทกับพระพุทธศาสนา ตามคำถวายพระพรของพระสงฆ์.

และพระสัมพลเถระ และพระภัททสาธเถระไปยังเกาะลังกา (มีเถระ-
บัญชากำกับสั่ง) ว่าท่านทั้งหลายจงไปตั้งพระพุทธรูปในประเศ
ที่ตนไปนั้น ๆเถิด. ฝ่ายพระเถระเจ้าทั้งปวง เมื่อจะไปยังทิศภาคนั้น ๆ
จึงคิดว่า ในปัจจุฉนชนบททั้งหลาย มีภิกษุครบ ๕ องค์ จึงจะควรให้
อุปสัมปทากรรมแก่กุลบุตรได้ เมื่อพระเถระเจ้าคิดดังนั้นแล้ว จึงพากัน
ไปพวกละ ๕ องค์ เมื่อจะได้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรทั้งหลาย
ในประเทศนั้น ๆ.

เดน โข ปน สมเยน สมัยนั้น ในกัสมิรคันธาระแวงแคว้น
เป็นสมัยมีข่าวกล้าอันสูง พระยานาคชื่ออารวาพันดาลให้ฝนอันประกอบ
ด้วยลูกเห็บให้ตกลงมา ทำข่าวกล้าให้ลอยไปยังมหาสมุทรทะเลใหญ่.
พระมัจฉันติกเถระ ผู้ที่ไปอยู่ในแวงแคว้น จึงเหาะขึ้นไปบนอากาศ
ลอยลงบนสระชื่อว่าอารวาพแล้ว จึงจงกรมบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอน
บ้างอยู่บนหลังสระบ้ำนั้น. ฝ่ายนางนาคมาณวิกาทั้งหลายเห็นพระเถระ
ทำอาการดังนั้น จึงบอกแก่อารวาพนาคราชว่า มหาราช ข้าแต่
พระองค์ผู้เป็นราชอันประเสริฐ บัดนี้ มีพระสมณะโล้นอันทรงซึ่งผ้าตัด
องค์หนึ่ง มาประทุษร้ายน้ำของพระองค์. อารวาพนาคราชได้ฟังนาง
นาคมาณวิกาบอกมาดังนั้น ก็มีความโกรธเกิดขึ้นเป็นกำลัง จึงรีบออก
ไปโดยเร็ว ได้เห็นพระเถระเจ้าแล้ว ไม่อาจที่จะอดกลั้นความประมาท
คูหมิ่นได้ จึงนิรมิตซึ่งรูปกายอันบุคคลพึงกลัวทั้งหลายเป็นอันมาก
บนอากาศ กระทำอิทธานุภาพต่าง ๆ บันดาลให้ลมพายุใหญ่พัดต้นไม้
และภูเขาทั้งหลายก็หักโค่นทะเลายลงมา เมฆก็สิ้นสายฟ้าก็แลบแปลบ

ทั่วทั้งสี่ทิศ ทั้งอสนีก็ผ่าตกลงมา อากาศท้องฟ้าประหนึ่งว่าจะทำลาย
มือทกธารท่อน้ำไหลลงมา. นาคกุมารทั้งหลายที่มีรูปกายอันบุคคล
ฟังกลัว ก็มาประชุมกันพ่นพิษกระทำให้เป็นควันและเป็นไฟรุ่งเรือง
ทั่วไปทั้งอากาศ แล้วแลดูความพระเถรเจ้าด้วยวาจาอันหยาบช้าเป็น
ต้นว่าพระสมณะโล้นที่ทรงผ้าอันตัดย้อมฝาดองค์ใด ท่านทั้งหลายจงจับ
เอาพระสมณะองค์นั้นฆ่าเสียให้จงได้. เถโร ฝ่ายพระมัจฉันติกเถรเจ้า
ก็มีได้มีความครั่นคราม ห้ามเสียซึ่งพลแห่งนาคที่มีรูปกายอันฟังกลัว
ทั้งปวงนั้น ด้วยอิทธานุภาพแห่งตน แล้วจึงมีเถรวาทกล่าวกับพระยา
นาคว่า สเทวโกปิ เจ โลก โลกนี้ตลอดเทวโลกจะฟังมาทำให้เรา
มีความครั่นคร้ามเกรงขามแต่เดชานุภาพแห่งตนนั้น มีอจกระทำได้
คู่ออนพระยานาค ถึงท่านจะยกขึ้นซึ่งแผ่นดินทั้งสิ้นกับทั้งมหาสมุทรและ
ภูเขาแล้ว และขว้างลงบนศิรชะแห่งเรา ๆ ก็มีได้กลัวท่าน. เมื่อ
พระเถรเจ้ากล่าวอยู่ดังนี้ พระยานาคผู้มีอานุภาพอันพระเถระกำจัดเสีย
แล้วก็โทมนัสเสียน้ำใจ เพราะกระทำประทุษร้ายพระเถระไม่ได้. พระ
เถรเจ้ารู้ว่าพระยานาคโทมนัสด้วยเพื่ออานุภาพก็ยังพระยานาคให้รื่นเริง
บันเทิงจิตด้วยธรรมิกถาโดยควร. พระยานาคกับนาคที่เป็นบริวาร
ทั้งหลาย ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสตั้งอยู่ในสรณคมน์และศีล ๕ ประการ
อญฺเณปี พหู หิมวันตวาสิโน ยักษ์และคนธรรพ์และกุมภกันท์ทั้งหลาย
พวกอื่นเป็นอันมากที่อยู่ในหิมวันตประเทศได้สดับเสียงฟังธรรมิกถาของพระ
เถรเจ้า ก็ตั้งอยู่ในสรณคมน์และศีล ๕ เหมือนดั่งนั้น. ปญฺจโกปิ
ยกุโข ปญฺจกยักษ์กับนางยักษินีชื่อว่าหาริตีและบุตร ๕๐๐ คน ได้

สำเร็จพระโศดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลในพระบวรพุทธศาสนา. ลำดับนั้น พระเถระเจ้าจึงมีเถรวาจาเรียกนาคและยักษ์เหล่านั้นให้มายังสำนักแห่งตนแล้ว ก็ให้โอวาทคำสั่งสอนแก่นาคและยักษ์ทั้งหลายเหล่านั้นว่า จำเดิมแต่ขึ้นไป ท่านทั้งหลายอย่ามีความโกรธเทียว้ายิเบียดเบียนข้าวกล้ำของมนุษย์ทั้งหลายให้ฉิบหายเหมือนอย่างแต่ก่อนเลย เหตุว่าสัตว์ทั้งหลายแต่บรรดาที่มีชีวิตเป็นเหตุหายใจ ย่อมอยากได้ความสุขด้วยกันทั้งสิ้น เหตุคั้งนั้นท่านทั้งหลายจงแผ่เมตตาไปในหมู่สัตว์ทั้งหลายว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายจงอยู่เป็นสุข ๆ เถิด. ฝ่ายนาคและยักษ์นั้นก็รับโอวาทคำสอนของพระเถระ. เพลานั้นเป็นบุชาสมัยกาลกระทำบูชาของพระยานาค ๆ จึงใช้นาคที่เป็นบริวารให้ไปยกรัตนบัลลังก์ซึ่งเป็นที่นั่งแห่งตนมาตั้งให้พระเถระนั่ง ๆ ลงบัลลังก์แล้ว พระยานาคก็ถือเอาพัดไปยืนพัดพระเถระอยู่ในที่ใกล้. ขณะนั้นหมู่มนุษย์ทั้งหลายชาวชนบทอยู่แคว้นแคว้นชื่อกัสสิรมิรันธาระพากันมา ได้เห็นพระเถระแล้ว ก็คิดว่าพระเถระนี้มีฤทธิ์มากกว่าพระยานาคของเรา จึงพากันนมัสการพระเถระเจ้าแล้วก็นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง. พระเถระก็แสดงอาสิวิโสภมุตตันตเทศนาแก่มนุษย์เหล่านั้น. กาลเมื่อจบธรรมเทศนาลง เทศคาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็ได้บรรลุอริยมรรคอริยผล ประมาณ ๘ หมื่น ๔ พัน ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนาแสนตระกูล. ตั้งแต่นั้นมา แคว้นแคว้นกัสสิรมิรันธาระก็รุ่งเรืองไปด้วยฟ้ากาสาวพัสตร์ ปฏิบัติตามโอวาทคำสอนของพระเถระเจ้าทุกแห่งทุกตำบล.

มหาเทวทูตโรปี ฝ่ายพระมหาเทวเถระเจ้า ไปถึงมหิสกมณฑล

ชนบทแล้ว ก็แสดงเทวทูตสูตร ให้สัตว์ทีมีอุปนิสัยได้ธรรมจักขุ
บรรลุนิรมรรคอรุยผล ประมาณ ๔ หมื่น ออกบรรพชาในพระพุทท-
ศาสนาประมาณ ๔ หมื่น.

รกุฉิตตเถโร ปน ฝ่ายพระรกุฉิตตเถรเจ้าไปถึงนวนลีสประเทศ
แล้วก็เหาะลอยอยู่บนอากาศ ให้มหาชนชาวประเทศนั้นเลื่อมใสด้วย
ธรรมเทศนาซึ่งแสดงวามทีสังสารวัฏมีเบื่องต้นมิได้ปรากฏ. ในกาล
เมื่อบเทศนาลง มหาชนท้งหลายก็ได้บรรลุนิรมรรคผลประมาณ
๖ หมื่น ออกบรรพชาเป็นภิกษุในพระพุททศาสนาประมาณ ๓ หมื่น
๗ พัน อารามตั้งขึ้นถึง ๕ ร้อยอาราม. พระผู้เป็นเจ้ายังพระพุทท-
ศาสนาให้ดำรงอยู่ด้วยดีในประเทศนั้น.

โยนกรรมรกุฉิตตเถโรปี ฝ่ายพระโยนกรรมรกุฉิตตเถรเจ้าไป
ถึงอปร์นตชนบทแล้ว ก็ยังมหาชนชาวชนบทนั้นให้เลื่อมใสด้วย
อัคคิขันโธปมสุตตันตเทศนา แล้วแลยังมหาชนทีมีอุปนิสัยให้ได้ดื่มกิน
ซึ่งอมตรสพระนิพพานประมาณ ๓ หมื่น ๗ พัน บุรุษออกบรรพชา
แต่ชัตติยตระกูล ๑ พัน สตรีออกบรรพชา ๖ พัน พระผู้เป็นเจ้ายัง
ศาสนาให้ดำรงอยู่ด้วยดีในชนบทนั้น.

มหากรรมรกุฉิตตเถโร ปน ฝ่ายพระมหากรรมรกุฉิตตเถรเจ้าไป
ถึงมหาชนบทแล้ว ก็ยังมหาชนชาวชนบทนั้นให้เลื่อมใสด้วยธรรม-
เทศนาอันแสดงถึงมหานารทชาดก แล้วแลยังมหาชนทีมีอุปนิสัยให้
ตั้งอยู่ในอรุยนิรมรรคอรุยผล ประมาณ ๘ หมื่น ๔ พัน ออกบรรพชา
ทรงเพศเป็นภิกษุในพระพุททศาสนา ๑ หมื่นกับ ๓ พัน. พระผู้เป็นเจ้า

ยังศาสนาให้ตั้งอยู่ด้วยดีในประเทศนั้น.

มหารุกขิตตฤโปี ฝ่ายพระมหารุกขิตตฤเจ้าจึงไปโยนกรฐชนบท แล้ว ยังสัตว์โลกชาวโยนก ให้เลื่อมใสด้วยกาฬการามสุดตันตเทศนา ให้โลกุตตราลังการกล่าวคืออริยมรรคอริยผลแก่มหาชนผู้มีอุปนิสัย ประมาณ ๑ แสนกับ ๓ หมื่น ๙ พัน ออกบรรพชา ๑ หมื่น พระเถระเจ้า ยังพระศาสนาให้ตั้งอยู่ด้วยดีในประเทศนั้น.

มชฺฉิมเถโร ปน ฝ่ายพระมชฺฉิมเถระเจ้า กับด้วยพระเถระ ๔ องค์ คือพระกัสสปโคตตเถระ ๑ พระอฬกเทวเถระ ๑ พระทุนทุภัสสรเถระ ๑ พระสหัสสเทวเถระ ๑ ไปถึงประเทศอันเป็นส่วนแห่งป่าหิมพานต์แล้วก็ยังชาวประเทศนั้นให้เลื่อมใส ด้วยธรรมจักกัปปวัตตนสุดตันตเทศนา ยังสัตว์ที่มีอุปนิสัยให้ได้บรรลุมรรคผลประมาณ ๘ โกฎิ กุลบุตรออกบรรพชาในสำนักของพระเถระเจ้าองค์หนึ่ง ๆ ประมาณพันหนึ่ง ๆ. พระเถระเจ้าเหล่านี้ยังศาสนาให้ดำรงอยู่ด้วยดีในประเทศนั้น.

โสณกฤโปี ฝ่ายพระโสณกฤเจ้า กับพระอุตตรเถระไปถึงสุวรรณภูมิประเทศ. สมัยนั้นในสุวรรณภูมิประเทศมีนางผีเสื้อน้ำคนหนึ่งขึ้นจากมหาสมุทร เทียวจับทารกที่เกิดในราชตระกูลกินเป็นภิกษาหาร. วันหนึ่งเมื่อพระเถระเจ้าไปถึงนั้น ทารกบังเกิดในราชตระกูลคนหนึ่ง. มนุษย์ทั้งหลายได้เห็นพระเถระเจ้า สำคัญว่าเป็นสหายของนางผีเสื้อน้ำ จึงพากันถือเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ เพื่อจะประหารพระ

๑. เรื่องพระมหารุกขิตตฤไปโยนก จบตกทั้งตอน แต่งเติมตามความในอรรถกาพระวินัย เลียนตามสำนวนในเรื่องนี้

เถรเจ้า พระเถรเจ้าเห็นดังนั้นจึงถามว่า ท่านทั้งหลายพากันถืออาวธมานี้เพื่อเหตุอะไร. มนุษย์ทั้งหลายจึงบอกว่า ผีเสื้อน้ำทั้งหลายพากันมากินทารกอันเกิดในราชตระกูล ท่านเป็นสหายของพวกผีเสื้อน้ำ เหตุดังนี้ เราจึงพากันถืออาวธมาเพื่อจะประหารท่าน. พระเถรเจ้าจึงกล่าวว่า เราทั้งหลายชื่อว่าสมณะ จะได้เป็นสหายของผีเสื้อน้ำเหล่านั้นหาไม่ได้ เราทั้งหลายเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอทินนาทาน เว้นจากอพรหมจรรย์ เว้นจากมุสาวาท เว้นจากอันดัมภินซึ่งสุราและเมรัย เราทั้งหลายเป็นผู้บริโภคอาหารเพลเดียว และเป็นผู้มีศีลธรรมอันงาม และเป็นผู้ประพฤติดีทั้งพรหม. ตสฺมี ขณขณะนั้นเมื่อพระเถระพุดอยู่นั้น นางผีเสื้อน้ำกับหมู่บริวารทั้งหลายพากันขึ้นจากมหาสมุทร ด้วยคิดว่าทารกบังเกิดในราชตระกูลแล้วเราทั้งหลายจักจับทารกนั้นเกี่ยวกิน. มนุษย์ทั้งหลายได้เห็นนางผีเสื้อน้ำนั้นแล้ว ก็มีความกลัว ร้องด้วยเสียงอันดังว่า ข้าแต่พระเจ้าเป็นผู้เจริญ ผีเสื้อน้ำนั้นมาแล้ว. พระเถรเจ้าเห็นผีเสื้อน้ำพาบริวารมากินภูมิธอตภาพเป็นผีเสื้อน้ำผู้ชาย ให้มากกว่าผีเสื้อน้ำเหล่านั้นถึง ๑๐๐ เท่า แวดล้อมในข้างทั้งสอง กระทำผีเสื้อน้ำกับบริษัทไว้ในท่ามกลาง. นางผีเสื้อน้ำกับบริษัทนั้น ก็ดำริว่าผีเสื้อเหล่านี้ จักได้ซึ่งที่นี้เสียแล้ว เราทั้งหลายจักต้องเป็นรักษาของพวกผีเสื้อน้ำเหล่านี้เป็นแท้ ดำริดังนั้นแล้วจึงพากันหนีไปโดยเร็ว. ฝ่ายพระเถรเจ้ายังนางผีเสื้อน้ำกับบริวารให้หนีไปแล้ว จึงตั้งไว้ซึ่งอารักขา การรักษาป้องกันทั่วไปโดยรอบทั้งเกาะแล้ว จึงแสดงธรรมเทศนาพรหมชาลสูตร ยังหมู่มหาชนที่ประชุมกันนั้นให้เลื่อมใส ให้ตั้งอยู่ในธรรม-

คมน์และศีล ๕ คนที่มีอุปนิสัยได้ตรัสรู้ซึ่งธรรม คือบรรลุมรรคผล ถึง ๖ หมื่น ทารกในตระกูลออกบรรพชา ๓ พัน ๕ ร้อย ธิดาในตระกูลออกบรรพชา ๑ พัน ๕ ร้อย. พระเถระเจ้ายังศาสนาให้ดำรงอยู่ด้วยดีในประเทศนั้น.

มหินทฤเถโร ปน ฝ่ายพระมหินทฤเถระเจ้า ไปถึงลังกาทวีป แล้ว ก็แสดงหัตถิปโทปมุตตันตเทศนา แก่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกัปปาณชาติ ๔ หมื่น ให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ ภายหลังพระผู้เป็นเจ้าเห็นหมู่เทวดาประชุมกันเป็นอันมาก พระผู้เป็นเจ้าจึงแสดงสมจิตตสูตร เทพดาได้บรรลุมรรคผลถึงอสงไขย ๑ ต่อไปนั้น พระผู้เป็นเจ้าก็แสดงเปตวัตถุ วิมานวัตถุ สัจจสังยุต และอาสีวิโสปมสูตร ยังมหาชนที่มีอุปนิสัยให้บรรลุมรรคผลประมาณ ๒,๕๐๐ ครั้ง กาลล่วงมา มีอำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อว่าอริฏฐะกัปปิชาชน้องชาย ๕๕ คน ทูลลาพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะออกบรรพชาในสำนักพระเถระเจ้า ได้สำเร็จพระอรหันต์หมดทั้งสิ้น. ครั้นภายหลังมา พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะบริจาคราชทรัพย์สร้างพระสถูปเจดีย์ เพื่อเป็นที่นมัสการอาราธนาสุมนสามเณรผู้เป็นหลานพระมหินทฤเถระ ให้เที่ยวแสวงหาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์ฐาน ถวายนมัสการกระทำสักการบูชาสำเร็จแล้ว พระมหินทฤเถระเจ้าก็ไปอยู่ในเมฆวนุทยาน.

๑. ตั้งแต่ต้นจนถึงนี้ ไม่มีในฉบับทั้งหลายเป็นอันมาก พบเฉพาะของพระวิสุทธิสารภณ (ขุ่ม) วัดเทพศิรินทร์ฉบับเดียว ทั้งสำนวนก็ต่าง ไม่น่าเห็นว่าเป็นของเดิมฉบับอื่น ๆ ขึ้นต้นว่าดังนี้ นิภูจิตาย ปน ธาตุปุชาย ปติภูจิต ธาตุวาเร มหินทฤเถโร เมฆวนุทยานเมว คนดูว่า วา วาส กปเปสึติ. ในกาลเมื่อพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ เชิญพระบรมสารีริกธาตุเข้าบรรจุไว้ในห้องพระเจดีย์ฐาน ถวายนมัสการ ๆ ๓ ๆ เช่นนี้ไม่มีเรื่องต้น ดูเป็นที่ตัดทอนกล่าว อย่างไร ๆ อยู่ จึงได้นำเอาเรื่องต้นมาลง เพื่อเป็นอนุสนธิของเทศนากัณฑ์นี้.

ตสมิ โข ปน สมเย ในครั้งนั้นฝ่ายสมเด็จพระอนุพารา-
ราชเทวี ผู้เป็นอัครมเหสีท้าวมหานาค ผู้เป็นพระยามหาอุปราช
เป็นพระอนุชาธิราชแห่งพระเจ้าทอวานัมปิยติสสะนั้น กับนางบริวาร
๑,๐๐๐ สมათานสีด ๑๐ ทรงฝักท้าวพัศตร์ ศรีทธาใคร่จะบวช
เป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา. ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าทอวานัมปิยติสสะ
พระองค์นั้นทรงทราบดังนั้น ก็เสด็จไปสู่สำนักพระมหินทเถรเจ้า ถวาย
นมัสการแล้วมีพระราชโองการตรัสว่า บัดนี้ พระนางอนุพารา-
ราชเทวีกับสตรีบริวารพันหนึ่ง จะใคร่บวชเป็นภิกษุณีในพระศาสนา
ผู้เป็นเจ้าจึงถวายพระพรว่า มหาราช ขอถวายพระพรบพิตรพระราช-
สมภาร ถ้ากระนั้นพระองค์จงให้ราชบุตรไปสู่สำนักสมเด็จพระราช-
บิดาของอาตมา ผู้เป็นอภิภูสหายของพระองค์ ไปขออาราธนาพระ
มหาโพธิและนางสังฆมิตตาเถรีเข้ามาด้วย จะได้อุปสมบทอุบาสิกา
ในลังกาทวีปสืบต่อไป. ฝ่ายสมเด็จพระบรมกษัตริย์ได้ทรงฟังจึงตรัสเรียก
มหาอริภุชงค์เข้ามาแล้ว จึงตรัสว่า คุณอนมมาอำมาตย์ ท่าน
จงอาสาไปยังสำนักพระสหาย ณ กรุงปาตลีบุตร ไปขออาราธนาซึ่ง
พระมหาโพธิและนางสังฆมิตตาเถรีเข้ามา. ฝ่ายมหาอริภุชงค์อำมาตย์ จึง
กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะรับอาสา แต่พระองค์ได้ทรงพระกรุณา
โปรด เมื่อข้าพระองค์กลับมาแล้ว จะถวายบังคมลาออกบวชในพระ
พุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ก็ตรัสว่าตามศรัทธาของท่านเถิด. ฝ่าย
อริภุชงค์อำมาตย์ ก็จัดแจงลงสู่สำเภา ด้วยเดชอำนาจแห่งพระ

๑. ในอรรถกถาพระวินัยว่า เป็นราชภาคินัย.

มหินทเธรเจ้า สำเภาก็มาถึงแต่ในวันเดียว. ฝ่ายอริฏฐอำมาตย์
ก็ขึ้นเฝ้าสมเด็จพระธรรมมาโศการาช กราบบังคมทูลว่า สมเด็จพระ
เจ้าเทวานัมปิยติสสะผู้ผ่านพิภพในลังกาทวีป ให้ข้าพระบาทมากราบ
ทูลเจริญทางพระราชไมตรี จะขอเชิญพระมหาโพธิและนางสังฆมิตตา-
เถรีเจ้าไปทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา จะได้บวชอุบาสิกาในลังกาทวีป
ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ากรุงธรรมมาโศการาชได้ทรงฟังพระราชบรรหาร จึง
ตรัสแก่มหาอริฏฐอำมาตย์ว่า ท่านจงไปนมัสการพระสังฆมิตตาเถรี
เถิด. ฝ่ายมหาอริฏฐอำมาตย์ก็ถวายบังคมลาไปสู่พระอาราม ถวาย
นมัสการแล้วจึงกราบทูลว่า อยะเย ข้าแต่พระแม่เจ้า พระเจ้าเทวา-
นมปิยติสสะ ให้มาเชิญพระแม่เจ้าออกไปบวชอุบาสิกาในลังกา-
ทวีป เมื่อพระสังฆมิตตาเถรีได้ฟัง ก็บังเกิดโสมนัสในสันดาน ครั้น
เวลารุ่งเช้าเข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ จึงถวายพระพรว่า มหาราช ข้าแต่
บพิตรผู้ประเสริฐ อาตมาจะขอถวายพระพรลาออกไปบวชอุบาสิกา
ในลังกาทวีป ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ากรุงธรรมมาโศการาช เมื่อพระองค์ได้
ทรงฟังก็มีพระหฤทัยอันสลดลง ทรงพระอาลัยในพระสังฆมิตตาเถรี
ผู้เป็นพระราชธิดา มีพระอัศษุชลธาราไหลลงอาบพระพักตร์ จึงตรัสว่า
แม่สังฆมิตตา พระมหินทเธรเจ้าผู้เป็นเชษฐาของแม่เล่า กับทั้ง
เจ้าสุมนสามเณรผู้เป็นภาคิไนยราช* ก็ปราศจากบิดาไปแล้ว บิดา
ตั้งแต่โศกเศร้าโศกาอาลัยทุกเวลา คุณหนึ่งหัดตาประเทศของบิดานี้จะ

๑. ในที่นี้ท่านผู้รจนานใช้ศัพท์ผิด ภาคิไนย ได้แก้หลานที่เป็นบุตรของพี่ของน้อง ควร
จะเป็นนัดดา ศัพท์นี้ได้แก้หลานที่เป็นบุตรของธิดา

ขาดจากองค์พญพ บัดนี้แม่สังฆมิตตาจะหลีกหลบไปจากบิดาอีกเล่า จะให้บิดานี้ไต่กรแส้อาตุรภาพวิขึ้นไป ท้าวเธอทรงพระกันแสงให้ ถึงพระราชบิดาเป็นกำลัง ฝ่ายพระสังฆมิตตาเถรีเจ้า ผู้เป็นพระ จินาสพมิได้อาลัยในพระราชโองการของสมเด็จพระราชบิดา เมื่อบรมโองการตรัสว่า คุณก่อนแม่สังฆมิตตา ถ้าแม่จะไปสู่ลังกาแล้ว แม่จงเชิญกึ่งพระมหาโพธิไปด้วยเถิด ฝ่ายพระสังฆมิตตาเถรีก็รับอาราธนาแล้ว ถวายพระพรแล้วลาไปสู่พระอาราม ฝ่ายพระเจ้ามหาธรรมาโศกราชทรงพระดำริว่า จะทำไฉนดีจึงจะเชิญกึ่งมหาโพธิลงได้อย่าให้มีโทษ. พระองค์มิได้เห็นอุบายสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยพระปัญญาเลย จึงมีพระราชโองการให้หาซึ่งอำมาตย์คนหนึ่ง ชื่อว่า มหาเทวอำมาตย์ มาแล้ว จึงตรัสว่า คุณก่อนเทวมหาอำมาตย์ เรากระทำเป็นประการใดดีจึงจะเชิญกึ่งมหาโพธิลงได้ ให้ปราศจากโทษ. ฝ่ายมหาเทวอำมาตย์นั้นฉลาด จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์จงเผด็จถามพระจินาสพ ๆ ทั้งปวงอาจรูซึ่งพุทธาธิบาย ฝ่ายสมเด็จพระบรมกษัตริย์ได้ทรงฟัง จึงตรัสสั่งให้นิมน့်พระอรหันต์เจ้าทั้งปวงเข้ามาแล้ว จึงมีพระราชโองการตรัสถามซึ่งปริวิตก. พระอรหันต์เจ้าทั้งปวง ก็ถวายพระพรคฤหนึ่งสมเด็จพระพุทธองค์ทรง พุทธาธิภูฐานไว้แต่ปางก่อน.

วิสุกมมเทวปุตโต ฝ่ายพระวิสุกมมเทวบุตรผู้แจ้งซึ่งพระราชดำริแล้ว ก็นถุมิตเป็นนายช่างทองลงมาจากเทวโลก มาปรากฏจำเพาะพระพักตร์แห่งพระบรมกษัตริย์ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้า

ธรรมโศกราช จึงสั่งให้นายช่างทองกระทำอ่างทองคำ โดยกลม
รอบ ๕ สอก กว้าง ๓ สอก สูง ๔ สอก โดยหนา ๕ นิ้ว แล้ว
ใส่มูลดินเป็นอันดี แล้วให้ประพรมด้วยสุคนธวาโรจณแก่นจันทร์
กฤษณา. ครั้นได้เวลาทิวากาล สมเด็จพระเจ้าธรรมโศการาชบพิตร
ก็ลงทรงสุคนธธารา แล้วก็ทรงดูปลั้ชโลมทาสुकนธวิเลปนาสำออง
องค์ ประประดับอาภรณ์วิภูติตอลังการวิจิตร ประกอบด้วยแก้ว
กาญจนพิเศษ แวดล้อมไปด้วยนางสนมนาฏนารี มีพระอัคมเหสี
เป็นประธาน เสด็จทรงสัวิกากาญจนยานมาศ ฝ่ายหมู่ราชมนตรี
เสนาบดีราชบุโรहितพราหมณ์ และชาวพระนครหญิงชาย ก็ถือเครื่อง
มหาสักการบูชา คือ รูปเทียนบุบผามาลา ล้วนมีพรรณสีตัญจันธ-
รสอันบริสุทธิ์ ฝ่ายคณะสงฆ์ชินบุตรมีพระติสสเถรเจ้าเป็นประธาน
ก็คมนาคมไปสู่ที่พระมหาโพธิ. ฝ่ายพระสงฆ์อริยสาวกและปุถุชน
และพระเจ้ากรุงธรรมโศกราช และเสวกามาตย์ราชบุโรहितทั้งปวง
ก็ชุมนุมกันนมัสการบูชาพระมหาโพธิ เป็นมหามหัทศจรยย์บันดาล
เอิกเกริกโกลาหล เมื่อสมเด็จพระบรมกษัตริย์ถวายนมัสการ ทรงพระ
สัจจกิริยาธิฐานแล้ว ก็ทรงจับซึ่งกุ่มกันทองชุบด้วยหิงคุชาติหรดาล
ทองที่กึ่งเมืองขวแห่งพระมหาโพธิ ๆ ก็ขาดลงมาประดิษฐานอยู่ใน
อ่างทอง มีรากใหญ่ ๑๐ ราก ยาวประมาณ ๔ องคุลี รากน้อย
เกี่ยวประสานคุดหนึ่งตาข่าย มีกึ่งใหญ่ ๕ กิ่ง แต่ละกิ่ง ๆ ยาว ๔
สอก กิ่งน้อยพันหนึ่ง แต่ละกิ่ง ๆ มีผลออก ระเบิดใบเขียวจิตร
รจนา คุดหนึ่งว่ากำหางนกยูง แล้วก็ลอยเลื่อนขึ้นสู่ณภาดลอากาศ

กระทำพระปาฏิหาริย์ มีพระรัศมี ๖ ประการเป็นคู่ ๆ จูกรุ่งเรืองไป
ทั่วทั้งภวาลัยอากาศประเทศ สพเพ เทวา ฝ่ายฝูงอมเรศอินทร์
พรหมคณานิกรครุฑาวัสสุกรีวิชาวรคนธรรพ์ และมนุษย์ทั้งหลาย
ทั้งปวง ได้เห็นพระปาฏิหาริย์พระมหาโพธิครั้งนั้น ก็บังเกิดโสมนัส
ปรีดาปราโมทย์ ถวายทิพพรต้นบุบผามาลัย ยกอัญชลิตถวยซึ่ง
ทสนัขโสมธานวันทนา เปล่งซึ่งวาจาเป็นเครื่องปัญญาจงดุริยคนตรี
ฝ่ายท้าวโกสีย์และท้าวมหาพรหม ก็ขึ้นนมตบพระหัตถ์ร้องข้องสาธุการ
ฝูงอสูรก็เบิกบานสำเนียงมีดังหึ่ง ๆ พสุธาที่กัมปนาทหวาดหวั่นไหว
อยู่ไปมา. ศิริราชา พระยาเขาพระติเนรราชก็เอนอ่อนน้อมลงมา ขณะ
เมื่อพระมหาโพธิลอยเลื่อนไปโดยนภาลัย กับทั้งสุวรรณกฐาหะอ่างทอง
ประดิษฐานอยู่ในห้องน้ำค้างสิ้น ๗ วัน แผ่ข่านไปด้วยพระรัศมี ๖
ประการ โอภาสสว่างไปด้วยท่อน้ำเพลิง แต่พื้นพสุธาตลอดถึง
พรหมโลก หมู่เทพเจ้าในหมื่นจักรวาล ถวายนมัสการบูชาด้วยสุคนธ-
มาลาทิพย์เอิกเกริกเป็นมหานฤนาทโกลาหล กนกรสธาราภิสัญจิตา
อิว หมื่นจักรวาลนั้นเปรียบปานประหนึ่งว่า รดไปด้วยน้ำทองรอง
เรื่องไพศาล. ราชา ฝ่ายสมเด็จภูมิมิบาลกรุงธรรมโศกราช ยกพระกร
ขึ้นนมัสการ ทอดพระเนตรดูซึ่งพระมหาโพธิในพื้นที่อากาศ มิได้วาง
พระเนตรสิ้น ๗ วัน มหาโพธิปฐิ อกาสิ ท้าวเธอกระทำมหาสักการบูชา
เป็นอันมากแล้ว ก็ทรงพระราชอุทิศบูชาด้วยสิริสมบัติ ทั่วทั้งชมพู-
ทวีป ประมาณ ๑๕ วัน. สดุดาเห ครั้นถ้วน ๗ แล้ว เหมวลาหกา
พระมหาโพธิก็เสด็จออกจากห้องน้ำค้าง ยังพระรัศมี ๖ ประการให้

โอกาสว่างไปทั่วทิศากน้อยใหญ่ ลหุ ลหุ นิวตติตวา แล้ววัด
เลวียนประสานรัศมี ๖ ประการทั้งหมื่นโลกธาตุ ประดับด้วยรัศมี
เป็นพุ่มพวงห้อยย้อยวิจิตร โอกาสไปในที่สมาคมแห่งมหาชนทั่วมณฑล
สกลชมพูทวีป วิมพมานสา มีน้ำจิตพิศวงโสมนัสศรัทธา นานาปุชชาติ
สตุตทา มหาชนทั้งปวงก็ชวนกันกระทำสักการต่าง ๆ นานา สิ้นประมาณ
๗ วัน เมื่อพระมหาโพธิเสด็จประดิษฐานในอ่างทอง ปสาเทตวา
มหาชน ยังหทยวัตถุแห่งสรรพสัตว์ให้เบิกบานบริสุทธิ์ด้วยศรัทธา พุทฺโธ
วีย เปรียบเหมือนพระสัพพัญญูเจ้ายังมีพระชนม์อยู่นั้น. (สุมนสามเณโร
อันว่าเจ้าสุมนสามเณร อันพระมหินทเถรเจ้าให้มาเชิญพระบรมธาตุ
กับบาตรอันเป็นบริวารของพระองค์พระศาสดาจารย์ เจ้าสุมนสามเณร
เชิญมา ก็ถึงเมืองปาตลีบุตรมหานครวันนั้น ได้เห็นเครื่องสักการพระ
มหาโพธิโอฬาริกภาพ)

(อสุสขุ) กภาพกฺเข กาลเมื่อแรม ๑๔ ค่ำ (เดือน ๑๑)

พระโมคคัลลบุตรติสสมหาเถรเจ้า กับพระชีนาสพเป็นอันมาก และ
สมเด็จบรมกษัตริย์กับทั้งเสวกามาตย์ราชบริพาร กับเหล่าคณางานอัน-
เตปุริกนาฏนารีเป็นอันมาก มีพระนางอสนิมิตตาเป็นประธานและ
เทพเจ้าเป็นอันมาก เชิญพระมหาโพธิเข้าไปสู่กรุงปาตลีบุตรในวันเดียว
ก็ถึง พระเจ้ากรุงธรรมาโสกราชจึงทรงจัดแจงตระกูลทั้งหลายเป็นอัน

๑. ความท่อนท้วงไว้นี้ ต้นฉบับไม่มี สมด้วยคัมภีร์มหาวงศ์ แต่มีในฉบับชั้นหลัง
สมด้วยอรรถกถาพระวินัย ตำนวนตอนนี้สังเกตเห็นว่า รัตนตามในคัมภีร์มหาวงศ์
ครั้งนี้จะไม่นำมาลง ก็ไม่ทราบว่าจะฉบับเดิมจะเป็นอย่างไร จึงวงไว้พอเห็นต่าง.

มาก ทั้งสูงและต่ำ ถวายไว้สำหรับเป็นไวยาวัจกรคอยปฏิบัติพิทักษ์รักษา
พระมหาโพธิ์ และถวายหม้อทองหม้อเงินสำหรับตักน้ำรด แล้วจึง
เชิญอ่างทองพระมหาโพธิ์ขึ้นสู่พระมหาพิชัยราชรถ. พระจีณาตพเป็น
อันมาก และพระเจ้ากรุงธรรมมาโสกราช ทรงเครื่องราชูปโภคเสร็จ
แล้ว ก็แวดล้อมไปด้วยเหล่าก้านัลสนมใน และหมู่เสวกามาตย์ราช
บุโรหิตและชนชายหญิงเป็นอันมาก ส่งเสด็จพระมหาโพธิ์เป็นมหัศจรรย์
บันดาลเอิกเกริกไกลาหล ครั้นถึงราวป่าแห่งหนึ่ง ก็หยุดสมโภชอีก
๗ วัน. พระมหาโพธิ์กระทำปาฏิหาริย์ยังพระรัศมี ๖ ประการให้โอภาส
นิลา ที่รัศมีเขียววิลาสเลิศล้ำ ยิ่งวิมลสีสัตถัญชานชาติมาลี ยิ่ง
พรรณนิลุลเขียวขจี ยิ่งสีปีกแมลงทับระยับแสง पीตา ที่รัศมีเหลือง
กระจ่างแจ่มยิ่งสีนพคุณ ยิ่งสีหรรดารทอง โอทาดา ที่พระรัศมี
ขาว ๆ ลายออยเงินยวงและสีสังข์บริสุทธิ์ผุดผ่องแผ้ว มณเฑาะฐา ที่
พระรัศมีหงสบาทเลิศแล้วสีสำลาน ยิ่งรัศมีทิพากรยอแสงไกล้อสดงค์
ปกสุตรา ที่พระรัศมีเลื่อม ๆ พราย ๆ เยียรยงยิ่งแสงพลังการ ชาติ
หรรคุณพิจิตรอยู่พราย ๆ โลหิตา ที่พระรัศมีแดงแสงเฉิดฉายพรรณราย
ยิ่งรัศมีทับทิม ช่วงโชตนาการเป็นชั้น ๆ กัน ฝ่ายวัชรินทรเทพาคน-
ธรรพครุฑาวาสุกรือสุร ก็ชวนกันกระทำสักการบูชาด้วยสุวรรณหิรัญ-
มาลา โปรยปรายลงมา เบญจางคดุริยางคดนตรีสวรรค์ก็บันลือซึ่งเสียง
กระทำสักการบูชาพระมหาโพธิ์. สพพะ มนุสุสา ฝ่ายมนุษย์กัณนรหญิง
ชายชาวชมพู ก็ชวนกันกระทำสักการบูชาเป็นอันมาก ถ้วน ๗ วันแล้ว
ก็เชิญพระมหาโพธิ์ไปสู่ท่าชมพูติดตะแล้ว บรมกษัตริย์ก็กระทำสักการ-

บูชาอีก ๗ วัน มห้ศรร์ย์บันดาลก็เหมือนกัน มีแผ่นดินไหวเป็นต้น.

มิกสิรสุกทุกปะเข ครั้นถึงเดือนอ้ายขึ้นค่ำหนึ่ง จึงเชิญพระ
มหาโพธิลงสู่สำเภา สมเด็จพระเจ้าธรรมมาโศกราชเสด็จลุยกระแเส
อุทกธาราลงไปส่งพระมหาโพธิ น้ำเพียงพระศอพระองค์ โอนมิตวา
แล้วก็น้อมอุตมางคสิโรดมถวายนมัสการแล้ว จึงมีพระราชโองการ
ตรัสแก่มหาอริฐฐอำมาตย์ว่า คุณก่อนเจ้ามหาอำมาตย์ เจ้าจง
ไปทูลให้แจ้งแก่พระอทธิฐฐสหายว่า เรามูชาพระมหาโพธิด้วยสมบัติ
ในสกลชมพูทวีป ๗ วันถึง ๓ ครั้ง ให้พระสหายกระทำเหมือนอย่าง
เรานี้ ตั้งเสร็จแล้วก็เสด็จมายังพระที่นั่งสมุทรสาลา

ฝ่ายมหาอริฐฐอำมาตย์รับพระราชโองการถวายนมแล้วก็
อัญเชิญพระสังฆมิตตาเถรีเจ้าลงสู่สำเภา. ฝ่ายสมเด็จพระมกษัตริย์เจ้า
ทรงพระกันแสงโศกาอาลัย ด้วยพระมหาโพธิมาขจัดจากไปกับทั้ง
พระสังฆมิตตาเถรีเจ้า. เธอทรงพิลาปว่า ชะรอยกรรมของเรา
มีมาก่อนจึงเป็นเช่นนี้. แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับเข้าพระราชนิเวศน์.
สำเภาที่เล่นน้ำไปในมหาสมุทรปราศจากคลื่นลม สำเภาที่เล่นไปได้
ประมาณโยชน์หนึ่ง ในท่ามกลางมหาสมุทรสาคร อันคายนไป
ด้วยเบญจรัตนามาส ปทุมชาติ ๕ ประการ ลอยเลื่อนเกลื่อน
กลาดอยู่บนหลังมหาสมุทร. ครั้งนั้น ฝูงกษงคนาคราช ก็สำแดง
อุทธานุภาพต่าง ๆ หวังจะชิงเอาซึ่งพระมหาโพธิลงไปในนาคพิภพ
ฝ่ายพระสังฆมิตตาเถรีผู้เป็นพระชินาสพเจ้า ถึงแล้วซึ่งพระอภิญญา
เข้าฌานแล้วก็อธิษฐานเป็นพระยาสุบรรณมहिมา บินฉาบถาไต้ย่ำยี

ซึ่งนาคทั้งปวง ๆ ก็กลัวศัคคาคฤทธิพระยาครุฑ ก็หนีไปแล้วจึงขึ้นมา ถวายนมัสการพระสังฆมิตดาเถรี แล้วทูลอ้อนวอนว่า อัยเย ข้าแต่ พระแม่เจ้า ๆ จงอดโทษแก่ข้าพระองค์ทั้งปวง ๆ จะขออาราธนาพระ มหาโพธิลงไปกระทำสักการบูชาในนาคพิภพสัก ๗ วัน. พระเถรีเจ้า ก็อนุญาต. ผุ่งนาคทั้งปวงก็รับพระมหาโพธิลงไปบูชา ด้วยทิพพบุบผา เป็นอันมากสิ้นประมาณ ๗ วัน ก็เชิญมาส่งยังสำเภา. พระสังฆ- มิตดาเถรีก็เล่นสำเภาไป.

ในกาลครั้งนั้น มหินทเหตุเถโร ฝ่ายพระมหินทเถรเจ้า แจ้ง อาการว่าสำเภาพระมหาโพธิจะมาถึงอยู่แล้ว จึงถวายพระพรแก่พระ เจ้าเทวานัมปิยติสสะว่า สำเภาพระมหาโพธิจะมาถึงอยู่แล้ว พระ เจ้าเทวานัมปิยติสสะ จึงให้ตักแต่งราชมรรคาอุปมาคุดแผ่นดินเงิน ครั้นแล้วก็เสด็จด้วยนิกรกำนัลพระสนมใน และเสนาพฤตามาตย์ ราชมนตรีมีเสนาบดีเป็นต้น. ฝ่ายพระอรหันต์ทั้งปวง มีพระมหินท- เถรเจ้าเป็นประธาน ก็มากอรับพระมหาโพธิอยู่ที่ท่าชมพุกอลปีฏณ์ กรุงกษัตริย์ทอดทัศนาศุดคลองพระนัยเนตร ก็เห็นสำเภาแต่ไกล จึง ยกพระกรถวายนมัสการด้วยพระปีติปราโมทย์. ครั้นสำเภามาถึงแล้ว พระองค์ก็ทรงพระอดุสสาหะลุพระสมุทรน้ำลึกเพียงพระศอ พอถึง จึงเชิญพระมหาโพธิทูนเหนือพระอดุตมางคสิโรตม์ขึ้นมาประดิษฐาน ลงเหนือพระพิชัยราชรถ อันประดิษฐานอยู่แทบท่าชมพุกอลปีฏณ์นั้น แล้วก็พระราชทานเครื่องราชูปโภคให้แก่ตระกูล ๑๖ (ผู้ตามมากับพระ มหาโพธิ) เสร็จแล้วจึงกระทำการสมโภชสิ้น ๗ วัน. พระมหาโพธิ

กระทำพระปาฏิหาริย์จุหนหลัง เทวดามนุษย์ทั้งปวงก็กระทำสักการบูชาเป็นอันมาก. แล้วก็เลื่อนพิชัยราชรถมายังบ้านแห่งดิวักกพราหมณ์ พระมหาโพธิ์ก็กระทำพระปาฏิหาริย์อีกครั้งหนึ่ง. เทวดามนุษย์ทั้งปวงกระทำสักการบูชาเป็นอันมาก. แล้วก็เชิญพระมหาโพธิ์มาสู่นุราชบุรี มาข้างทิศอุดรแห่งพระนคร. พระมหาโพธิ์ก็กระทำพระปาฏิหาริย์ต่าง ๆ. เทวดามนุษย์ทั้งปวงก็กระทำสักการบูชาโกลาหลเอิกเกริกเป็นอันมาก. และบุรุษชาวลังกาทวีปหนึ่ง เห็นพระรัศมี ๖ ประการแห่งพระมหาโพธิ์ ก็บังเกิดปราโมทย์พิศวงโสมนัสปริดา แล้วปลงปัญญาลงสู่พระไตรลักษณ์ญาณ ก็ได้บรรลุพระอรหัตผลสิ้นทั้งหมื่น ก็เข้าบวชเป็นภิกษุภาวะในสำนักแห่งพระมหินทเถระ. ราชา พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ จึงตรัสถามพระมหินทเถระเจ้าว่า ภนุเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เราจักเชิญพระมหาโพธิ์ไปไว้ในที่ตำบลใดดี. พระมหินทเถระก็ถวายพระพรว่า ข้างทักษิณทิศแห่งอนุราชบุรี โกลออกมา ๕๐๐ ชั่วโมงนั้นแลเป็นที่บริโกคเจดีย์แห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแต่ก่อน. ครั้นสมเด็จพระกกุสันธเจ้าอัญเชิญเอาไม้ทริกเป็นไม้พระมหาโพธิ์มา ครั้นสมเด็จพระโกนาคมน์ ก็อัญเชิญเอาไม้มะเดื่ออันเป็นไม้มหาโพธิ์มา ครั้นสมเด็จพระพุทธกัสสปเถา ก็อัญเชิญเอาไม้ไทรเป็นไม้พระมหาโพธิ์มาประดิษฐานไว้ในที่นี้ทุก ๆ พระองค์ ควรที่บพิตรพระราชสมภารเจ้าประดิษฐานพระมหาโพธิ์ไว้ในสถานที่นี้ กรุงกษัตริย์ก็ยินดีปราโมทย์ สร้างพระสถูปลงแล้วจึงอัญเชิญพระมหาโพธิ์ประดิษฐาน

ไว้ในที่นั้น. ขณะนั้นกิ่งข้างอุตตริศ* มีผลสุกงามก็หล่นลง. พระมหินทเถรเจ้าเอื้อมพระหัตถ์ไปรับไว้แล้ว. ในขณะนั้นกิ่งอกงามสูงขึ้นไปได้ ๔ ศอก* ต้นกลมประมาณได้ ๘ องคุลี* เป็นพระมหาโพธิหนุ่ม ๖ ต้น. ยังกิ่งอีก ๔ กิ่ง มีผลหล่นลงแล้วกิ่งอกขึ้นเป็นพระมหาโพธิหนุ่ม ๆ ๓๒ ต้น เข้ากันเป็นพระมหาโพธิหนุ่ม ๆ ๔๐ พระองค์. ให้เชิญไปประดิษฐานไว้ในท่าชมพูโลกปฏันพระองค์ ๑ ในบ้านติวกกพราหมณ์พระองค์ ๑ ในอุปัธยารามพระองค์ ๑ ในอิสรสมณารามพระองค์ ๑ ในปฐมเจดีย์พระองค์ ๑ ในเจดียบรรพตพระองค์ ๑ ในโรหณชนบท ๒ พระองค์ คือในบ้านการชคามพระองค์ ๑ ในบ้านจันทนคามพระองค์ ๑ นอกนั้นเรียวยายประดิษฐานไว้ในทิศต่าง ๆ^๔

ฝ่ายสมเด็จพระอนุพาราชเทวีกับนางชัตติยักัญญา และอันเตปุริการาชนารีนอกนั้น ก็พากันเข้าบวชในสำนักพระสังฆมิตตาเถรี ก็ได้สำเร็จพระอรหัตผลสิ้นทั้ง ๑,๐๐๐ นั้น. ฝ่ายมหาอิฏฐอำมาตย์ ก็ขอบรรพชาในสำนักพระมหินทเถรเจ้า แต่พอคมมีดโกนจดลงถึงศีรษะก็ปลงปัญญาลงสู่พระไตรลักษณ์ ก็ได้บรรลุถึงพระอรหัตแล้ว ก็บวช

๑. ในอรรถกถาพระวินัยว่าเช่นนี้. ในมหาวงศ์ว่า กิ่งข้างปาจินทิศ. ๒. ในฉบับทั้งหลายว่า ๒ ศอกข้าง. ๑๒ ศอกข้าง. แต่ใน ๒ คัมภีร์ที่ออกชื่อมาแล้วว่า ๔ ศอก
๓. ใน ๒ คัมภีร์นั้น ไม่ได้กล่าวถึง แต่เป็นว่างอก ๘ ต้นด้วยกัน.
๔. ในที่นี้ในฉบับทั้งปวงขาดอิสรสมณาราม (หรืออีกนัยหนึ่งชื่ออิสรนิมมานวิหาร) แยกการชคามกับจันทนคามจากโรหณชนบทออกไป. ในที่นี้ แก้ตามอรรถกถาพระวินัยและมหาวงศ์.

เป็นภิกษุภาวะ ฝ่ายพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงตรัสถามพระมหินทเถร-
เจ้าว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระพุทธศาสนานี้จะฐิติกาลตั้งมั่นใน
ลังกาทวีปแล้วหรือยัง? พระผู้เป็นเจ้าจึงถวายพระพรว่า ทั้งพระพุทธ
รตนะ พระธรรมรตนะ พระสังฆรตนะ ก็บริบูรณ์อยู่แล้ว แต่ทว่าราก
แก้วพระพุทธศาสนายังหาบริบูรณ์ไม่. กรุงกษัตริย์จึงตรัสถามว่า สิ่ง
อันใดเล่าเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา? ขอถวายพระพร ให้มหา-
บพิตรทำนุบำรุงพระวินัยปิฎกขึ้นไว้ นี้แลได้ชื่อว่ารากแก้วพระพุทธ-
ศาสนา. พระมหาเถระองค์ใดเล่าที่จะเป็นประธานในการสังคายนาย
พระวินัยปิฎก ขอถวายพระพร พระอริน္ณูมหาเถระ ผู้เป็นราช-
ภาคินยของพระองค์นั้นแล จะเป็นประธานได้ในการที่จะสังคายนาย
มยา เอตถ ภนเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าจะทำเป็นอย่างไรใน
การสังคายนายนั้นบ้าง พระเจ้าข้า? มหาราช ขอถวายพระพร บพิตร
พระราชสมภารที่ควรจะทำพระมณฑป. กรุงกษัตริย์ก็รับกระทำ
พระมณฑป ประดับประดาครบทุกประการ ในฐปาราม เหมือนเมื่อ
ครั้งพระยาอชาตศัตรูกระทำในเมืองราชคฤห์ครั้งนั้น.

เตน โข ปน สมเยน กาลเมื่อพระพุทธศาสนาถ่วงได้ ๒๓๖ ปี
ในฐปารามมีพระอรหันต์ได้ ๑ หมื่น ๘ พันพระองค์ ได้คึกอ่านกัน
กระทำจตุตถสังคายนาย พระมหินทเถรเจ้าเป็นผู้ปุจฉา พระอริน္ณู-
มหาเถรเจ้าเป็นผู้วิสัชนา ๑๐ เดือนจึงสำเร็จในการทำจตุตถสังคายนาย.๑

๑. ต่อไปน่าจะเห็นว่าเป็นเรื่องแต่งเพิ่มใหม่ กล่าวความซ้ำข้างต้นพันเผือ บางฉบับ
ก็ไม่มี ในอรรถกถาพระวินัยกล่าวแต่เพียงว่า พระอริน္ณูจะสวดพระวินัยในที่ประชุม
เท่านั้น ไม่ได้ตั้งปุจฉาวิสัชนา และไม่ได้กล่าวถึงสังคายนายพระธรรม. ได้แก้ไข
พอให้เป็นรูปความตามประสงค์ของท่านผู้รจนา.

เต เถรา ฝ่ายพระมหาเถรเจ้าทั้งหลายประชุมพร้อมกัน ณ โรง
พระมหามณฑป พระมหินทมหาเถรเจ้าเป็นผู้ปุจฉา พระอริยฐมมหา
เถรเจ้าเป็นผู้วิสัชนา ต่างสมมุติพระองค์ยังสงฆ์ให้รู้ด้วยพระจักบาติ
ว่า สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ, ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺกฺลฺลํ, อหิ อริยฺญํ วินย
ปุจฺเจยฺย เป็นอาทิแล้ว พระอริยฐมมหาเถรเจ้าก็มีวิสัชนา.

ชื่อว่าพระวินัยนี้มีอรรถ ๓ ประการ วิวิธนยตฺตา จะให้รู้ประเภท
ต่างกันแห่งปาฎิโมกฺกเทศมีประการ ๕ และอาบัติชั้น ๗ มีปาราชิก
เป็นต้น และมาติกาวិภังค์เป็นต้น ในพระวินัย. วิเสสนยตฺตา คือจะ
ให้รู้ซึ่งอนุบัญญัติ อันมีประโยชน์จะผูกมัดให้มันเข้า ซึ่งผู้กระทำผิด
และผ่อนอนุญาตให้สะดวกเข้าโดยควรแก่อุปตติเหตุ. กายวาจา
วินยฺนโต คือจะห้ามเสียซึ่งอชฌาจารทางกายทวาร วจิตวาร มิให้
บังเกิดโทษ. ชื่อว่าพระธรรมนั้น จำแนกออกเป็น ๕ ประการ* ทีฆ-
สังคีติ มีวรรค ๓ มีสูตร ๓๔ สูตร มีพรหมชาลสูตรเป็นต้น มี
ภาณวาร ๖๔ ภาณวาร พระอรหันตเจ้า ๕๐๐ พระองค์ ให้พระ
อานนทบอกลิขัยสืบอายุพระศาสนา. มัชฌิมสังคีติ มีวรรค ๑๕ มี
สูตร ๑๕๒ สูตร มีมูลปริยายสูตรเป็นต้น มีภาณวาร ๘๐ ภาณวาร
พระอรหันตเจ้า ๕๐๐ พระองค์ มอบให้ศิษย์พระสารีบุตรรักษาไว้
สังยุตตสังคีติ มีสูตร ๗,๗๖๒ สูตร มีโอฆตรณสูตรเป็นต้น ที่พระ
พุทธองค์เจ้าสำแดงด้วยสามารถสังยุต (คือหมวด) มีเทวดาสังยุต

๑.๒ ข้อหลังนี้ ไม่ได้ความตามสำนวนในต้นฉบับ ได้แต่งแก้ตามอธิบายใน
อรรถกถาพระวินัย. ๒. วรรคนี้เติมพ้อต่ออนุสนธิ.

เป็นต้น มีภาณวาร ๑๐๐ พระอรหันตเจ้า ๕๐๐ พระองค์ ให้มอบ
พระมหากัสสปบอกแก่ศิษย์สืบอายุพระศาสนา. อังคุตตรสังคีติ มี
สูตร ๗,๕๕๗ สูตร มีจิตตปริยาทานสูตรเป็นต้น ที่พระพุทธองค์เจ้า
สำแดงด้วยสามารถแห่งเอเกกองค์และอติเรกองค์ มีภาณวาร
ประมาณ ๑๒๐ ภาณวาร พระอรหันตเจ้า ๕๐๐ พระองค์ มอบให้พระ
อนรุทธเถระรับไว้บอกสืบอายุพระศาสนา. ตโต ปรี ในเบื้องต้น
แต่ลำดับนั้น พระอาจารย์เจ้าที่แตกฉานในทิมสังคีติว่า คัมภีร์ชาดก ๑
นิทเทศ ๑ ปฏิสัมภิตามรรค ๑ อปทาน ๑ สุตตนิบาต ๑ ขุททกปาฐะ ๑
ฉัมมบท ๑ อุทาน ๑ อิติวุตตกะ ๑ วิมานวัตถุ ๑ เปตวัตถุ ๑ เถรคาถา ๑
เถรนิคาถา ๑ ยกสังคายนายขึ้นสู่พระบาฬี เรียกว่าขุททกขันธ์. ยกขึ้น
สู่สังคายนายในพระธรรมปิฎก, ฝ่ายพระอาจารย์เจ้าที่แตกฉานใน
มัชฌิมสังคีติว่า คัมภีร์ ๑๗ ประเภทนั้นกับจรียาปิฎก ๑ พุทธวงศ์ ๑
ชื่อว่าขุททกขันธ์ ๆ นี้รับเข้าในพระสูตรคัมภีร์ปิฎก สำแดงมาทั้งนี้ตาม
พระบาฬีอันมีในสุมังคลวิลาสินีอรรถกถาที่ฌนิกาย สีสันขรรค. มหา
อรรถกถาปฐมสมันตปาสาทิกาวา ขุททกนิคายนี้นับเป็นพุทธวจนะอันพิเศษ
เป็นไปในพระวินัยปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก และประเภท ๑๕ มี
ขุททกปาฐะเป็นต้น.

อนึ่งโสด พระพุทธวจนะปริยัติธรรมนั้น จำแนกออกไปเป็น
ประการ ๆ มีประการอันหนึ่งด้วยสามารถวิมุตติ. มีประการ ๒ ด้วย
สามารถแห่งพระวินัยปิฎกและพระพุทธวจนะอันพิเศษ. มีประการ ๓
ด้วยสามารถแห่งปฐมพุทธวจนะ คือ อเนกชาติสังสาร ๆ เป ๆ และ

มัชฌิมพุทธวณะ คือระหว่างแห่งธรรมทั้ง ๒ และปัจฉิมพุทธวณะ คือ หนุททานิ ภิกฺขเว อามนุตยามิ โว วยธมา ฯ เป ฯ มี ประการ ๑ อีก ด้วยสามารถแห่งพระไตรปิฎก มีประการ ๕ ด้วย สามารถแห่งนิกาย ๕. มีประการ ๕ ด้วยสามารถแห่งองค์ มีสูตร เป็นต้น มีเวทลละเป็นที่สุด มีประการ ๘๔,๐๐๐ ด้วยสามารถแห่งพระ ธรรมชั้น ๓ คือพระอรหันตเจ้าเรียนจากสำนักแห่งพระพุทธเจ้า ๘๒,๐๐๐ เรียนจากสำนักพระสารีบุตรพระอุบาลีพระอานนท์ ๒,๐๐๐ เข้ากันจึง เป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๓. ในพระวินัย วัตถุก็มี มาติกาที่มี บท ภาษณีก็มี อันตราบัติก็มี อาบัติก็มี อนาบัติก็มี กำหนดด้วยติกะ ก็มี โกฎฐาสเหล่านี้ จัดเป็นพระธรรมชั้นละอัน ๆ. ในพระสูตรนั้น สูตรที่มีอนุสนธิอัน ๑ ก็จัดเป็นพระธรรมชั้นอัน ๑ ที่มีอนุสนธิมาก ก็นับเอาอนุสนธิ ๑ เป็นพระธรรมชั้นอัน ๑ ที่ปัจฉาถามปริศนาผูก เป็นคาถา ก็จัดเป็นพระธรรมชั้นอัน ๑ ที่วิชันนา ก็จัดเป็นพระ ธรรมชั้นอัน ๑ ในพระอภิธรรมนั้น มีติกะทุกภาชนะ และจิตต- วารภาชนะ ละอัน ๆ ก็จัดเป็นพระธรรมชั้นละอัน ๆ

ติปิฎกสงคหาวสาน ในกาลเมื่อสังคายนายพระไตรปิฎกจบลง ครั้งนั้น พื้นเวหานภาดลก็สะท้อนสะท้อนสะท้อน บันดาลร้องก้องโกโลลล สายฟ้าก็แลบอยู่แปลบปลาบวะวาบแสง ผุ่งเทพเจ้าก็ซ้องสาธุการอยู่ กึกก้อง พระมหาสมุทรก็ตีฟองนองละลอกกระฉัดฉาน นางพระธรณี ก็บันดาลกัมปนาทหาวคหวั่นไหว ด้วยฤทธิ์แห่งพระอรหันตเจ้าพากัน ยกพระจตุตถสังคายนานี้.

และทานาธิบตี ก็จักได้ชื่อว่ายกย่องพระบวรพุทธศาสนา เป็น
ธรรมบูชาพระคุณแห่งองค์พระมหากษัตริย์เจ้า จะได้บริบูรณ์ไปถ้วน
๕,๐๐ พระวัสสา. อนึ่ง พระพุทธองค์เจ้าตรัสว่า นรชาติทั้งหลายใด
ได้เห็นพระสัทธรรมแล้ว ก็จักได้ชื่อว่าเห็นพระตถาคต ได้ฟังพระ
สัทธรรมอยู่เนื่อง ๆ แล้ว ก็จักได้ชื่อว่าเห็นพระตถาคตเนื่อง ๆ นี้แล
ทำครั้งนี้ก็จักได้ชื่อว่าปฏิบัติบูชาตามพุทธโอวาท ก็จะปิดเสียซึ่ง
จตุรabayทุกข์ทั้ง ๔ มีมนุษย์และสวรรค์เป็นอนุโลมปฏิโลม เอวัง ก็มี
ด้วยประการดังนี้.

จบพระจตุตถสังคายนาย.

อนุสนธิ

ในระหว่างจุดตล กับ ปัญจมสังคายนาย*

กล่าวความต่อเรื่องว่า ครั้นพระเจ้าเทวานมปิยติสสะทิวงคต
แล้ว กษัตริย์พระวงศ์สีหฬได้ครองราชสมบัติสืบกันมา ๔ พระองค์
แต่นั้นก็เสียแผ่นดินแก่ทมิฬปัจจามิตร แล้วก็ชิงมาได้ แล้วก็เสียไป
อีกเล่า จนพระเจ้าทูลฐคามณีอภัย ได้ชัชชำนะแต่พวกทมิฬแผ่นดิน
จึงสงบราบคาบ อยู่ในอาณาแห่งนัทรคันเดียวเหมือนเดิมสืบพระวงศ์
สีหฬลงมาอีก ๒ ชั่วกษัตริย์ ถึงพระเจ้าลัชชีติสสะ ก็พอดต่อกับเรื่อง
ปัญจมสังคายนาย ดังจะมีแจ้งในกัณฑ์หน้า.

เทวานมปิยติสสุโส โส ลงกนิโท ปุณณปณวา ฯ เป ฯ

ยาวชีวนตุเนกานิ ปุณณกมฺมานิ อาจินิติ.

บัดนี้ จะแสดงอนุสนธิในระหว่างจุดตล กับ ปัญจมสังคายนาย
พอเป็นกถาอธิบายความต่อเรื่องให้เนื่องเป็นลำดับกัน ดำเนินความ
ตามแนวคัมภีร์มหาวงศ์ว่า เทวานมปิยติสสุโส โส ฝ่ายพระเจ้า
เทวานมปิยติสสะ ผู้เป็นใหญ่ในลังกา มีบุญญาริการและทรงพระ
ปัญญาล้ำสามัญมุนุชย์ จำเดิมแต่พระองค์ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใส
ในพระพุทธศาสนา ก็ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นนานาเนกประการ

๑. เรื่องนี้ข้าพเจ้ารจนารอง นำมาลงไว้เพื่อให้ผู้ฟังได้ทราบเรื่องติดต่อกัน.

ทรงสถาปนาพระสถูปและสังฆารามวิหารใหญ่น้อย ทั่วพระราชสีมา-
อาณาประวัติ ที่จัดว่าเป็นสำคัญนั้นก็คือ มหาวิหาร เจตยคีรีวิหาร
อุปาราม อิศรสมณาราม พระปฐมเจดีย์ เวสศคีรีวิหารเป็นต้น
เสาะแสวงหาพระสารีริกธาตุแห่งสมเด็จพระทศพล เชิญบรรจุไว้ในพระ
สถูปนั้น ๆ เป็นส่วนธาตุเจดีย์ ประดิษฐานไม้พระมหาโพธิเป็นส่วน
บริโภคเจดีย์ ทรงอุปัฏฐากพระภิกษุสงฆ์ และพระภิกษุณีสงฆ์ด้วย
ปัจจัยลาภอันควรแก่พระสมณะ ทรงบำรุงพระปริยัติธรรมให้รุ่งเรือง
วัฒนา จนกุลบุตรชาวลังกาอาจเรียนรู้ทั่วถึง และบอกสอนแก่กัน
สืบอายุพระศาสนาไปได้ยาวนาน ยาวชีวิ พระองค์ทรงตั้งสมพระราชกุศล
มีประการเป็นอันมากขณะนี้ เสด็จสถิตอยู่โดยสวัสดิตราบเท่าพระชนม-
ชีพแล้วก็เสด็จทิวงคต. ท้าวเธอหาพระราชโอรสจะสืบพระวงศ์มิได้
ตงกนิฏฺเฐ จึงเจ้าอูตติยะพระราชอนุชาดำรงไอศวรรย์สืบมา มหา-
มหินทศุเถโร ตู ฝ่ายพระมหามหินทเถรเจ้า ประดิษฐานพระศาสนา
ลงในลังกาทวีปเสร็จแล้ว จำเนียรกาลล่วงมา ถึงชราภาพ ก็ดับขันธ-
ปรินิพพานที่เจตยบรรพต. พระเจ้าอูตติยราชได้ทรงทราบประพตติ-
เหตุก็เสด็จไปสู่ที่นั่น ให้เชิญสรีระลงในรางทองเต็มด้วยน้ำมันหอม
แล้วยกขึ้นตั้งบนกุฎาคาร เชิญมาสุมหาวิหาร กระทำสักการบูชาถ้วน
เจ็ดวันแล้ว เชิญไปขึ้นจิตกาธารกระทำฌาปนกิจที่เถรพัทธมาลกะใน
ปาจันทิสภาคเสร็จแล้ว สร้างพระสถูปขึ้นในที่นั้น บรรจุพระสารี-
ริกธาตุไว้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเชิญไปบรรจุไว้ที่เจตยบรรพตและวิหาร
ทั้งปวง. รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง พระสังฆามิตตาเถรก็เข้าพระนิพพาน พระ

มหากษัตริย์ทรงกระทำสรีรภาพนกิจในบุรพทิศแห่งอุปรามา เหมือน
ครั้งพระมหินทเถรเจ้านิพพาน ให้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระสารีริกธาตุ
ไว้ในที่นั้น. ตทจเย ครั้นพระเจ้าอุตติยะทิวกตแล้ว พระเจ้ามหา-
สึวะและพระเจ้าสุรติสสะผู้เป็นพระราชอนุชา ดำรงค์ราชต่อมาโดย
ลำดับกัน. ครั้งนั้น ทมิฬสองคนพี่น้อง ชื่อเสนะ ๑ ชื่อคุดตะ ๑
ยกกองทัพมา จับพระเจ้าสุรติสสะ ออกจากราชสมบัติแล้ว ก็เข้าครอบ
ครองแผ่นดินด้วยกันทั้งสองคน อยู่ได้ชั่วสมัย แต่นั้นไป เจ้าอเสล-
พระราชบุตรพระเจ้ามกุฏสิวะ^๑ ปราบเสนะและคุดตะ ให้ออกนอกอำนาจ
ได้แล้วก็ดำรงราชย์อยู่ได้เพียงกาล ยังมีทมิฬอีกคนหนึ่งชื่อเอพาระ ยก
มาจากแคว้นโจฬรัฐซึ่งเอาราชสมบัติได้แล้ว ก็ตั้งตนเป็นเจ้าอีกเล่า. เจ้า
ทมิฬองค์นี้ ประพฤติเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจคติ สอดส่อง
ในสุขทุกข์ของประชาชนเป็นนิตยกาล แต่ยังมีสันดานชั่วร้ายตามจริต
ของทมิฬ ถึงเธอเป็นหินชาติไม่ทราบคุณพระรัตนตรัย ก็ยังตั้งเหตุร้าย
จะรักษาราชประเพณี ไม่ประทุษร้ายพระพุทธศาสนา จึงรักษาอำนาจ
อยู่ได้นานกว่าทมิฬอันเศษ แต่เพราะไม่ใช่เจ้าของประเทศ ก็ทนบุญญา-
ธิการแห่งพระเจ้าทุณฐคามณีอภิหาได้ไม่ ก็ถึงซึ่งปราชัยเสียชนมชีพใน
สงคราม. ท้าวเธอก็ดำรงความเป็นเอกราชสืบมา.

ตทตถทีปนตถาย อนุปฺพุพิทถา อัย เรื่องราวดังต่อไปนี้ พระ-
คันถรจนจารย์ นำมากล่าวไว้ เพื่อสำแดงอรรถข้างต้นนั้นให้วิถถาร
ออกไป. ครั้งเมื่อพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเสด็จเถลิงราชย์ในลังกาทวีป

๑ พระราชบิดาพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ.

พระองค์ทรงตั้งเจ้ามหานาคพระราชอนุชาทรงเป็นพระมหาอุปราช. ฝ่ายพระมเหสีของกรุงกษัตริย์ มีปรารถนาจะให้ราชสมบัติแก่พระราชโอรสของพระนางเธอ ก็คอยหาโอกาสประทุษร้ายพระมหาอุปราชอยู่เป็นนิตย์ วันหนึ่ง พระมหาอุปราชเสด็จไปตรวจวาปี พระนางเห็นเป็นท่วงทีก็แทรกยาพิษไว้ในจีนม่ม่วงจีนหนึ่ง วางไว้บนยอดแห่งจีนม่ม่วงอื่นส่งไปถวายพระมหาอุปราช. บังเอิญวันนั้นพระราชโอรสของพระนางเธอเสด็จไปกับพระมหาอุปราช เปิดภาชนะหยิบม่ม่วงจีนยอดเสวยเข้าไป ก็สิ้นชีพิตักษัยเพราะกำลังยาพิษ. พระมหาอุปราชรู้พระองค์มีประสงค์จะหนีอันตราย จึงพาพระราชชายากับพลพาหนะเสด็จไปสู่โรหมชนบท แล้วตั้งตนเป็นเจ้าประเทศ ครองสมบัติอยู่ ณ บ้านมหาคามสี่บวงส์ตามลำดับกันลงมา ๔ ชั่วกษัตริย์ คือ พระเจ้ายัญจาลกตีสสะ ๑ พระเจ้าโคฐากัย ๑ พระเจ้ากาแก้วณตีสสะ ๑ พระเจ้าทัญจคามณิกัย ๑ พระเจ้าทัญจคามณิกัยนั้น มีบุญญาธิการประกอบด้วยสติปัญญาอุตสาหะและความรู้ความกล้าหาญเดชาานุภาพเกียรติคุณ ทั้งบริบูรณ์ด้วยกำลังสมบัติและรีพล ได้ยกพลโยธาหาญมาต่อยุทธด้วยเจ้าเอพาทมิพ ผู้เข้าครอบครองแผ่นดินอยู่ในเวลานั้น และเจ้าทมิพเหล่าอื่น ลทุชโย ได้ชัยชนะในสงครามแล้ว เสด็จเถลิงไอยสวรรยราชิปัตต์ ดำรงความเป็นเอกราชสี่พันตติวงศ์แห่งกษัตริย์สี่พันต่อมา.

เอกนตติ กริตวาน ครั้นพระองค์ปราบปัจจามิตรราบคาบ ทำราชสมบัติในลังกาให้อยู่ในอาณาแห่งจักรันเดียวกันขณะนี้แล้ว ก็ได้

โอกาสที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. ใจว่าท้าวเธอจะแก้วักแด้
ในสงครามก็หาไม่ แม้ในการบำเพ็ญพระราชกุศลก็เหมือนกัน มิได้ทรง
ย่อท้อ แต่พอปรารถนาเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นก็ทรงบำเพ็ญเป็นมโหฬาร,
พระสถูปวิหารอันท้าวเธอทรงสถาปนาจัดว่าเป็นสำคัญนั้น คือ มริจ-
วิภูวิหาร โลหปราสาท สุวรรณมาลีเจดีย์. เมื่อถึงกาลเป็นที่สุด
ประจวบหน้กอยู่แล้ว ก็ให้เชิญเสด็จออกสู่ลานพระสถูป และเสด็จ
ทิวศคที่นั่น เฉพาะหน้าพระภิกษุสงฆ์. ท้าวเธอมีพระหฤทัยส่งไป
ในพระราชกุศลตราบเท้าวสานจะนี้.

สทฐาติสโส ตทจยเย ครั้นพระเจ้าทูลฐคามณิกยเสด็จล่วง
ไปแล้ว พระเจ้าสทฐาติสสะพระราชอนุชา เถลิงราชย์ครองพระองค์
พระเชษฐาธิราช. แต่ก่อนนี้ ท้าวเธอครองที่ขมาปีชนบท มีพระโอรส
ที่นั่น ๒ องค์ คือ เจ้าลชชิติสสะ กับเจ้าถูลถัน. เมื่อท้าวเธอเสด็จ
มานุราชบุรี ครั้นพระเชษฐาธิราชประจวบหน้ก เจ้าถูลถันพระโอรส
น้อยตามเสด็จมาด้วย และอยู่กับพระราชบิดาตลอดอวสานกาล. ครั้น
พระเจ้าสทฐาติสสะทิวศคแล้ว หม่อมอำมาตย์พร้อมกันอภิเษกเจ้าถูลถัน
เป็นกษัตริย์ ครองสมบัติได้อยู่เพียงเดือนเศษ. พระเชษฐาทราบ
ประพตเหตุนั้นแล้ว ยกมาจับพระอนุชาให้ออกนอกอำนาจแล้วขึ้น
ครองราชย์สืบพระวงศ์มา.

กษัตริย์ทุกพระองค์ ต่างทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดย
โอฬาริกภาพบ้าง โดยมัชฌิมประมาณบ้าง ตามกำลังพระราชศรัทธา

๑. เรียงตามหนังสือลังกา ในปีญจมสังคายนาย เรียกกลัฏฐกติสสะ.

และโอกาส ยังพระศาสนาให้เจริญคึกกาลมาโดยลำดับ ครอบทั่วถึง
๔๐๐ พระวัสสาพิเศษ เป็นสมัยที่กระทำบุญมสังคายนาย พระไตร-
ปิฎกยกขึ้นสู่โปลาจารลงเป็นอักษร ดังจะมีเรื่องราวแจ้งต่อไปใน
กัณฑ์หน้า.

สาธโว คู่ก่อนท่านสาธุชนทั้งหลายท่านได้สดับอนุสนธิคึกกา
นี้แล้วพึงใช้ปัญญาญาณ ลงสันนิษฐานเห็นธรรมรสตามเรื่องทีแสดง
มา. ท่านผู้มีบุญอุภินหารเป็นอันมากล่วงสามัญชน ทีปรากฏนามใน
กถามรรคนี้ ถึงจะมีฤทธิ์มีเดชสักเพียงใด ก็ไม่พ้นพระยามัจจุราชไปได้
จำต้องล่วงลับดับสังขาร ยังเหลือเป็นสักขีพยานก็แต่คุณธรรมทีได้
ประพฤติ ให้สำเร็จประโยชน์แก่สัตว์นิกาย มาทีเสสคึกกา ว กา จะ
กล่าวอะไรถึงเราท่านทั้งหลายผู้เป็นสามัญสัตว์ มีความอุบัติแล้วและ
ไม่ทำลายขันธ อย่าพึงกังขา. อลเมว อุปปมชชิตุ ควรแท้จริงที
จะจำเริญพระอัปมาทธรรมเป็นอารมณ์ พึงสั่งสมบุญกุศล อัน
เป็นประโยชน์ตนประโยชน์ท่านให้บริบูรณ์ ความได้อัฒภาพเป็นมนุษย์
จะได้ไม่สูญเปล่าจากคุณสาร. อีกประการหนึ่ง สรรพสมบัติจะวัฒนา
ถาวร ก็เพราะบุญยังมี กุศลราศีข้อมเป็นปัจจัย อุปถัมภ์คำชูสู่ความ
จำเริญบมิให้ตกต่ำ อุปมาด้วยกระแสน้ำในมหานทีอันกำลังไหลขึ้น
บุญผู้มีปริชารอบรู้สมัย ประกอบวิริยะอุตสาหะให้ถูกคราว ก็จะช่วย
อุดหนุนนาวาให้แล่นลั้วบรรลุดึงถิ่นทีจำนงฉันใด ช้ออุปไมยก็พึงเห็น
คึกกัน เมื่อบุญมีมาถึง บุญไม่ทอดทิ้งเสียซึ่งโอกาส ภาวะวิภาวะ
ประกอบวิริยสติปัญญา ก็จะช่วยพาให้ลุดึงความสำเร็จทีจะต้องประสงค้

ฉะนั้น. ยथा ปุณฺณกฺขโย โหติ สพฺพเมตํ วินสฺสติ เมื่อสิ้นบุญลง
และบุรุษปลงธุระเสียด้วย ธรรมสมบัตินั้น ๆ ก็ปล้นวินาศไปหมด
ประคองทรัพย์สี่หพเสียแผ่นดินแก่พวกทมิฬพินชาติฉะนั้น ถ้ายังไม่
วางอุตสาหะ ก็พอจะปะทะปะทังไปพลาง ๆ ดังหนึ่งเจ้าเอฬารทมิฬ
ยังไม่สิ้นวาสนาไปได้นาน ก็เพราะความประพฤติเป็นกรรมเข้าค้ำจุนอยู่
สาธุชนผู้สดับฟังเห็นด้วยข้ออุปมาว่า บุรุษผู้อาพาธหนักไม่คิดรักษาตน
ก็จำต้องวายชนม์เสียเร็วพลัน ถ้าหมั่นเอาใจใส่ระคับระคอง แม้
เป็นโรคที่จะไม่หาย ก็พอจะตายช้าวันออกไป ข้ออุปมาก็เป็นฉนั้น
ปุณฺณานิ ปรโลกสุมี ปติฏฺฐา โหนติ ปาณินิ ไซว่าบุญจะเป็นที่พึ่งของสัตว์
ทั้งหลายจำเพาะในโลกนี้ก็หาไม่ ย่อมเป็นที่พึ่งตลอดไป แม้ในโลกหน้า
ควรแท้จริงจะบำเพ็ญกุศลให้บุญใหญ่ยิ่ง สุโข ปุณฺณสุส อจฺจโย บุญเจริญ
ขึ้นย่อมนำมาซึ่งสุขประโยชน์แก่ผู้บำเพ็ญเป็นผลานิสงส์ อนึ่ง โสถ วัตถุประสงค์
ก็คือสมบัติพัสดุย่อมเป็นที่ตั้งเป็นที่รองรับแห่งกิเลสกรรม คือความ
ละโมบอยากได้เป็นเหตุเศร้าหมองของสัตว์ ต่างแย่งชิงรวบรัดมาเป็น
ของตน ที่สุดจนพืกับน้องก็ยังคงวิวาทกัน เพราะเหตุวัตถุประสงค์เป็นเหตุ
ควรที่จะสังเวชนี้หนักหนา จะกล่าวไปถึงผู้อื่นกับผู้อื่น เป็นอันไม่ต้อง
ว่าถึง สัตว์โลกจึงร้อนรอนกระวนกระวายดังเพลิงต้องเผาผลาญ ไม่เป็น
อันอยู่สุขสำราญลงได้ ปราชญ์ผู้ปรีชา เห็นอาทีนพในวัตถุประสงค์จะ
แล้ว น อิจฺเจยฺย อธมฺเมน สมิทฺธิมคฺตโน ไม่พึงปรารถนาความสำเร็จ
ลาภ ยศ ศักดิ์ เพื่อตน โดยอุบายมิเป็นกรรม พึงเป็นผู้สำรวมอยู่

นักธรรมโท - สังคีตติกา ธรรมสมบัติ (หมวดที่ ๒ สังคีตติกา) - หน้าที่ 144

ในศีล ตั้งอยู่ในธรรม เป็นนิตยกาล. ขอท่านสาธุชนผู้สดับ ฟัง
สันนิษฐานเห็นธรรมรสตามเรื่อง que แสดงมาด้วยประการฉะนี้.

จบอนุสนธิ.

คำนำ

สำหรับปัญจมสังคายนาย

หนังสือปัญจมสังคายนายฉบับนี้ก็เหมือนกัน ไม่ใช่ฉบับเก่า
ทั้งนั้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาเรื่อยๆ เข้าใจ และแก้ไขเปลี่ยนแปลง
เพิ่มเติม ในข้อความที่ผิดและบกพร่อง. เมื่อได้สอบฉบับเดิมกับ
หนังสือมหาวงศ์ฉบับลังกา เห็นว่าท่านผู้รจนาดังตามมหาวงศ์ แต่
เข้าใจความในหนังสืออรรถพิศหลายแห่ง ความในหนังสือที่แต่งจึง
เคลื่อนคลาด. นอกจากนี้สำนวนในฉบับทั้งหลายก็แตกต่างกัน ดังกล่าว
ในคำนำสำหรับจตุตถสังคายนายนั้นแล้ว ด้วยเหตุดังกล่าวมา พาให้
ไม่สะดวกใจที่จะลงไปตามฉบับเดิม จึงได้ชำระใหม่เป็นฉบับหนึ่ง
ต่างหาก ออกจากฉบับเดิมนั้นอีกต่อหนึ่งแล.

พระปัญจมสังคายนาย

กล่าวความจำเดิมแต่พระเจ้าลัชชิติสสะทิวงคตแล้ว พระเจ้า
ขัลลตนาทได้ทรงราชย์. เสนาบดีผู้หนึ่งเป็นกบฏ จับพระเจ้าแผ่นดิน
ปลงพระชนม์เสียแล้วเข้าครอบครองแผ่นดิน. พระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย
จับเสนาบดีผู้นั้นฆ่าเสียแล้ว ทรงราชย์ได้อยู่หน่อยหนึ่ง. มีศึกโจร
และศึกทมิฬยกมาตีพระนครเป็น ๒ หน้า. พระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย
คิดอุบายให้ศึก ๒ ฝ่ายนั้นสู้รบกันเองก่อน. ครั้นศึกโจรแพ้แล้วเธอก็
ยกออกรบกับศึกทมิฬ แต่เสียพระนครแก่พวกทมิฬ เสด็จหนีไปซุ่ม
ซ่อนอยู่ในที่นั้น ๆ ถึง ๑๔ ปี. คราวเสด็จอยู่ในป่าใกล้เวสสิการิวิหาร
ได้ทรงรับอุปการะของพระติสสเถระในที่นั้น. ครั้นสองสุมผู้คนเข้าในเป็น
กำลังได้มากแล้ว ก็ยกมาปราบทมิฬ ผู้เข้าครองแผ่นดินอยู่ในเวลา
นั้นมีชัยชนะ ตั้งความเป็นเอกราชขึ้นได้อีก. เธอทรงระลึกถึงอุปการะ
ของพระเถระเจ้า จึงทรงสร้างอภัยวิหารถวาย. นายทหารผู้ใหญ่ ๗
นาย ก็สร้างวิหารถวายอยู่ในอาวาสของตน ทั้งพระเจ้าแผ่นดินและอำมาตย์
ต่างบำรุงพระสงฆ์ผู้อยู่ในอาวาสของตน ด้วยปัจจัยลาภบริบูรณ์จนสิ้น
เหลือ. พระสงฆ์ฝ่ายมหาวีฬารกล่าวยกโทษพระติสสเถระว่าคลุกคลี
ด้วยตระกูลคฤหัสถ์ ขจัดเสียจากพวก. ตั้งแต่นั้นมาพระสงฆ์ก็แตก
ออกเป็น ๒ ฝ่าย พวกมหาวีฬารฝ่ายหนึ่ง พวกอภัยวิหารฝ่ายหนึ่ง
ในครั้งนั้นพระภิกษุทั้งหลายผู้มีปัญญา เห็นความเสื่อมทรามแห่งพระ

ศาสนา จึงพร้อมใจกันกระทำสังคายนานับเป็นครั้งที่ ๕ จาริกพระ
ไตรปิฎกเป็นอักษรลงในใบลาน เป็นครั้งแรกที่ใช้อักษรเป็นเครื่องจด
พระพุทธรวณะ. สังคายนานี้ กล่าวกันว่า ได้ทำที่มหาวิหารใน
ลังกาทวีป การกสงฆ์ตั้งพัน มีพระพุทธรูปแต่ละเป็นเถระ มีพระ
ติสสเถระเป็นผู้วิสันหา ได้พระเจ้าวัฏฏคามณีอภัยเป็นศาสนูปถัมภก
ปีหนึ่งจึงสำเร็จ.

มเต ลชชกตีสุมหิ กนิฏฺโฐ ตสฺส การยิ
รชฺชํ ฌพว วสุตานิ ขลฺลาโต นาคนามโก
โลหปาสาทปริวเร ปาสาเทติ มโนรม
โลหปาสาทโสภคฺคํ เอโส ทวตฺตีส การยิติ*

มเต ลชชกตีสุมหิ กิริยาว่าในเมื่อพระเจ้าลชชกตีสสะถึง
ทิวกตแล้ว กนิฏฺโฐ อันว่าสมเด็จพระอนุชาธิราชของเจ้าลชชกตีสสะ
ยังมีพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระยาขัลลตนาค ได้ผ่านสมบัติ
ในลังกาทวีป สืบขัตติยราชประเพณีต่อกันไป. พระองค์ทรงพระ
ราชศรัทธาสร้างปราสาท ๓๒ ปราสาท มีพื้นฐุมิภาคและชั้นอร่ามรื่น
ไพศาล แสนสนุกระโหลงอันยิ่งนัก ล้อมโลหปราสาทตั้งรายออกมา
เบื้องหน้าพระเหมมาลีสถูป แล้วก่อซึ่งกำแพงล้อมพระวิหาร โส จ
ขลฺลาตนาคราชา อันว่าพระยาขัลลตนาคนั้น ทรงพระราชศรัทธา
อุทิศสร้างพระวิหารขึ้นอีก มีนามปรากฏชื่อว่ากุรุนทปาสกวิหารแล้ว
พระองค์นิมนต์ภิกษุสงฆ์ภิกษุณีสงฆ์ มาถวายทานเป็นการฉลอง
สมโภชถวายจตุปัจจัยจตุรราคาเป็นอันมาก แล้วพระองค์ทรงพระราช-
ศรัทธาบำเพ็ญกองการกุศลวัตรปฏิบัติตนออกกว่านั้นเป็นอันมาก ครั้น
เสวยราชสมบัติมาได้ ๖ ปี เสนาปติ ขลฺลาตนาคราชา (อคุคหิ)
อันว่าเสนาบดีผู้หนึ่งของพระยาขัลลตนาค คิดประทุษร้ายจับพระยา
ขัลลตนาคฆ่า ขึ้นครองราชสมบัติในอนูราชบุรีแล้ว วัฏฏคามณีกุมาร
อันเป็นพระราชกนิษฐาของพระยาขัลลตนาค จับเสนาบดีที่ประทุษ-

๑. ฉบับตกหล่น แก้ตามมหาวงศ์ฉบับลังกา.

ร้ายต่อสมเด็จพระเชษฐาธิราชนั้นฆ่าเสีย รัชช อการยิ พระเจ้าวัฏฏ-
คามณีกี่ผ่านสมบัติในอนูราชบุรีสืบต่อไป จึงยกนางอนุพาราชเทวีซึ่ง
เป็นพีสะไก้ตั้งไว้ในที่เป็นพระอัครมเหสี. พระราชโอรสของพระยา
ขัลลตนาคนมียู่พระองค์หนึ่ง มีนามปรากฏว่ามหาจุฬิกุมารรื่องเรียก
สมเด็จพระเจ้าวัฏฏคามณิ ผู้เป็นพระเจ้าอาว่าเป็นสมเด็จพระบิดา ชนทั้ง
ปวงเขาเรียก (ตาม) ว่าเป็นบิดุราชสิ้นทั้งนั้น. กสุมมา เหตุตั้งฤ
ปีตฤชานน จิตตตาสต เหตุภาวะแห่งสมเด็จพระเจ้าวัฏฏคามณินั้น
ตั้งอยู่ในที่เป็นพระราชบิดาแห่งเจ้าจุฬิกุมาร.

สมเด็จพระเจ้าวัฏฏคามณิครองสมบัติอยู่ได้ ๕ เดือน ยังมีพราหมณ-
กุมารผู้หนึ่งชื่อตติยพราหมณ์ อยู่ในนกุลนครแทบแวนแคว้นแดนโรหม-
ชนบท สดุดา ได้ฟังพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของตนกล่าวว่ในนักษตร-
ฤกษ์เดือนนั้น ๆ โจรสมภุตตส ว่จะบังเกิดโจรปล้นเอาพระนคร
ลังกาทวีป จะชิงเอาสมบัติให้อยู่ในเงื้อมมือแห่งตน อปณฺชิตโต
ตติยพราหมณ์นั้นเป็นคนหาปัญญามิได้ ครั้นได้ฟังทำนายดังนั้น ก็ส้อง
สุมบริวารได้มากแล้ว เข้ากันเป็นกองโจรยกไปคิดพระนคร. สดุด
ทมิพา ฝ่ายว่พระยาทมิพ ๗ คน กับบริวารเป็นอันมาก ก็พากันยก
ข้ามฟากมาขึ้นที่เมืองท่าเชื่อมหาดิฏฐคาม. ทั้งฝ่ายตติยพราหมณ์ทั้งฝ่าย
พระยาทมิพทั้ง ๗ ต่างเขียนอักษรให้ทูตานุทูตถือเข้าไป เป็นใจ
ความว่ ให้พระยาวัฏฏคามณิแต่งจตุรงคเสนายกออกมาสัมปยุตชิงชัย
กัน ถ้าไม่ยกออกมาก็ให้ยกสมบัติในลังกาทวีปให้ ราชฯ ฝ่ายสมเด็จพระ
เจ้าวัฏฏคามณิ ได้ทรงฟังเรื่องราวความในอักษรดังนั้นแล้ว ก็ตอบ

พระราชสาสน์ออกมาถึงดิยพราหมณ์เป็นความลับว่า ดิยพราหมณ์ผู้นี้
มีความรู้ประเสริฐนัก ชำนาญในศิลปศาสตร์ทั้งไตรเภททั้ง ๓ ก็สมควร
อยู่แล้วที่จะได้เป็นเจ้าลังกาทวีปกับทั้งไพร่ฟ้าประชาชน แต่ว่าบัดนี้
ศึกมาปะปนกันอยู่ ๒ ทัพ ถ้าท่านคิดจัดฆ่าพระยาทมิฬทั้ง ๗ เสียได้แล้ว
เราจะยกสิริสมบัติให้แก่ท่าน โส ดิโย อันว่าดิยโจรครั้นได้เห็นอักษร
ดังนั้น ก็บังเกิดโสมนัสยินดีนัก จึงตระเตรียมรีพลโยธาหาญ ยุชฌิ
เข้ากระทำการสงครามต่อสู้กับพระยาทมิฬ. ฝ่ายว่าโยธาพระยาทมิฬจับพวก
ดิยโจรกับตัวดิยโจรได้แล้วก็ฆ่าเสีย. ฝ่ายพระยาทมิฬทั้งหลายครั้นได้ที
แล้ว ก็ยกพยุหโยธาทวยหาญ เข้าตีเอาพระนคร. ราชา อันว่าพระยา
วิภูฏคามณีนัน ครั้นรู้ว่าทัพพระยาทมิฬยกล่วงเข้ามา ก็แต่งพยุหโยธา
ทัพเสด็จออกสัมปยุทต่อสู้พระยาทมิฬ โกลมพาลกสามนตา ไกล่ไกล้ม-
พาลกชนบท ปราชิโต ก็ถึงซึ่งปราชัยพ่ายแพ้ พานางอนุพาราชเทวีอัน
ทรงพระครรภ์แก่อยู่แล้ว กับนางโสมเทวีและเจ้ามหานาคกุมารผู้เป็น
พระราชโอรส และเจ้ามหาจุพิกกุมารผู้เป็นพระเจ้าหลาน กับทั้งเครื่อง
ราชกกุธภัณฑ์ขึ้นสู่ราชรถแล้ว ปลายตี ก็เสด็จหนีไปแทบทวารแห่ง
ดิฐฐาราม. แท้จริง ดิฐฐาราโม อันว่าดิฐฐารามนี้สมเด็จพระเจ้าปณทุกา
ภยทรงสร้างไว้ ตั้งมาได้ ๒๑ รัชกาลแล้ว. นิคคณโธ อันว่านิครนถ์
ผู้หนึ่ง ครั้นเห็นพระเจ้าวิภูฏคามณีทรงรถปลาศนาการหนีไป ภูลี รวิ
ก็ร้องด้วยเสียงเป็นอันดังว่า พระยาวิภูฏคามณีหนีไปแล้ว โส ราชา
สมเด็จพระยาวิภูฏคามณี เมื่อเสด็จหนีออกจากพระนคร อสกุณตีวา
ไม่ทันที่จะได้เอาบาตรแก้วของพระบรมโลกนาถเจ้า อันเป็นพุทธรูปวิภาค

ไปด้วย ครั้นถึงสถานที่แห่งหนึ่ง จุฬามณี ทศวา ก็พระราชทาน
แก้วจุฬามณีอันงามให้แก่นางโสมเทวี โอตารสี ยังนางโสมเทวีให้
ลงจากรถเพื่อจะให้เบารถ นำไปแต่กุมารทั้ง ๒ และพระนางอนุพา
ราชเทวี ธิปลาสนาการหนีไปชุ่มช่อนอยู่ในป่าใกล้เวสศศิริวิหาร ที่
พระมหาตีสสเถรเจ้าอาศัยอยู่นั้น. มหาตีสสเถโร ฝ่ายพระมหาตีสส-
เถรเจ้า ทิศวา ครั้นได้เห็นบรมกษัตริย์ ก็จำได้ว่าพระเจ้าวัฏฏคามณี
พระผู้เป็นเจ้าก็ไปบิณฑบาตมาถวายพระมหากษัตริย์เสวยทุก ๆ วัน. ราชา
อันว่าสมเด็จพระเจ้าวัฏฏคามณี ภูจามนโส พระองค์ทรงพระโสมนัส
ยินดียิ่งนัก ครั้นแล้วก็สร้างพระวิหารถวายเป็นสงฆบริโกศแก่พระมหา-
เถรเจ้านั้น. พระองค์เสด็จออกจากที่นั่น สนิลาโสพุทธกตมฺหิ เสด็จไป
สู่บ้านกัณทกะแทบสพังศิลาเสด็จอาศัยอยู่ที่นั่น. เถโร พระมหาตีสสเถระ-
เจ้าฝากบรมกษัตริย์ไว้แก่อุปัฏฐากแห่งตนชื่อว่าตนสีวะผู้เป็นนายแขวง
กำชับสั่งให้ตั้งใจทำนุบำรุงเป็นอันดี. พระเจ้าวัฏฏคามณีเสด็จสำนักอยู่
ด้วยนายตนสีวะถึง ๑๕ ปีเป็นกำหนด.

สตุตสุ ทมิเพสุ ถ้ำทมิพทั้ง ๗ คน ทมิพคนหนึ่งนั้น ราค-
รตุโต กำหนดคืนดีด้วยสามารถราคาจะคำกฤษณา มาพบนางโสมเทวี
เข้า คเหตุวาน ก็พานางไปสู่ฝั่งฟากโน้น. ยังทมิพอีกคนหนึ่งเล่า
ถือเอาบาตรแก้วของสมเด็จพระทศพลญาณ อันประดิษฐานอยู่ใน
เมืองอนูราชบุรี ข้ามไปฝั่งฟากโน้นโดยเร็วพลัน. ยังทมิพอันอยู่ใน

ลัณฑาทวีป ๕ คน ทมิฬผู้หนึ่งมีนามปรากฏว่า ปุฬหัตถทมิฬ ขึ้น
เสวยสิริสมบัติในอนุราชบุรีสิน ๓ ปี ตั้งทมิฬผู้หนึ่งชื่อว่าพาหิยะไว้ใน
ทีเสนาบดี. พาหิยทมิฬก็คิดประทุษร้ายจับเอาปุฬหัตถทมิฬทีเป็นเจ้า
นั้นฆ่าเสีย เทว วสุธานี ก็ขึ้นเสวยราชสมบัติอยู่ได้ ๒ ปี. ปณยมาโร
อันว่าปณยมารทมิฬซึ่งเป็นอำมาตย์ของปุฬหัตถทมิฬนั้น โกรธ จึงจับ
เอาพาหิยะทมิฬฆ่าเสีย สดุด วสุธานี ก็ขึ้นเสวยสมบัติได้ ๗ ปี.
ปิพยมาโร อันว่าปิพยมารทมิฬทีเป็นอำมาตย์จับเอาปณยมารทมิฬ
ซึ่งเป็นเจ้านั้นฆ่าเสีย สดุด มาธานี ขึ้นเสวยราชสมบัติได้ ๗ เดือน.
ฝ่ายทาลูยทมิฬ ทีเป็นอำมาตย์ของปิพยมารทมิฬนั้น กเหตุวา ก็จับ
เอาปิพยมารทมิฬฆ่าเสีย เทว วสุธานี ขึ้นครองสมบัติได้ ๒ ปี. แท้จริง
พระยาทมิฬทั้ง ๕ คนนั้น ได้ครองสมบัติในอนุราชบุรีได้ ๑๔ ปี
กับ ๗ เดือน.

ราชา ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าวิภูคคามณี เสด็จพระราชดำเนินมา
พาพระอัครมเหสีอีกทั้งพระราชบุตรทั้ง ๒ พระองค์ ไปสู่มณฑลประเทศ
เสด็จสำนักอยู่กับนายตนะสึวะในครั้งนั้น. ภริยา อันว่าภรรยาแห่งนาย
ตนะสึวะสนิทกันเข้ากับนางอนุพาราชเทวี วันหนึ่งซัดใจขึ้นมา กำลัง
พระนางจะไปเที่ยวหาอาหาร ก็ให้ประหารด้วยเท้า ถูกกระเข้าใส่
ของ พระนางแค้นพระหฤทัย ก็ทรงกันแสงพิลาปมากกราบทูลพระ
ราชสามี. ฝ่ายนายตนะสึวะได้ฟังคดีดังนั้น ถือตัวว่าเป็นเจ้าบ้าน มิได้
พิจารณาให้แจ้งเหตุก็โกรธ ธนุ อาทาย ถือเอาซึ่งธนูเพื่จะยิงบรม-
กษัตริย์กับทั้งพระอัครมเหสีและพระราชบุตรให้ทวงคต. ราชาปี ฝ่าย

พระบรมกษัตริย์ก็เสด็จเร่งรีบออกจากที่นั่นก่อน พอนายคนสี่วะถือธนู
จ้องมา ตั้งท่าจะยิง พระองค์ก็ชิงยิงนายคนสี่วะเสียทันทีแล้ว ก็ประ-
ภาศพระองค์ให้มหาชนทราบว่าเป็นพระเจ้ากรุงลังกา เสด็จหนีปัจจา-
มิตรมาซุ่มซ่อนอยู่ อกาสิ ชนสงคหิ แล้วก็เกลี้ยกล่อมผู้คนเข้าเป็นกำลัง
อลตุล อฎุจามจุเจ พระองค์ได้นายทหารใหญ่ ๘ คน ตั้งเป็นมหา
อำมาตย์ใช้สอยเป็นคนสนิท กับบริวารที่ติดตามมานั้นเป็นอันมาก พระ
องค์เสด็จพระราชดำเนินมาพบพระกมุภิลกมหาตีสเสเรเจ้าแล้ว ชบ
พระเศียรเกล้ากระทำนมัศการบูชาพระปฏิมาอยู่ในอัจฉลลวิหาร. เมื่อ
อำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อว่ากปิสอำมาตย์ขึ้นไปชำระลานพระเจดีย์แล้วกำลัง
กลับลงมา พอพระเจ้าวิภูคคามณีเสด็จขึ้นไปทอดพระเนตรเห็นอำมาตย์
นั้นเป็นแต่หนึ่งมิได้หมอบลง ก็ทรงพิโรธ ฆาตยิ พระองค์ก็ฆ่า
อำมาตย์ผู้นั้นเสีย. อำมาตย์ทั้ง ๗ คนได้เห็นอาการดังนั้น ก็สะดุ้งตก
ใจกลัวแต่พระมหากษัตริย์ ปลายิตวา ก็ปลาศนาการหนีไปจากที่นั่น
เมื่ออำมาตย์ทั้ง ๗ คนหนีบรมกษัตริย์ มาในระหว่างหนทาง มาพบ
พวกโจรเข้า โจรทั้งหลายเหล่านั้นก็ชวนกันตีชิงเอาผ้าถุงผ้าห่มและ
ทรัพย์สมบัติทั้งปวงสิ้นแล้ว ก็นุ่งห่มแต่ใบไม้เปลือกไม้ พวกกันเข้า
ไปสู่ห่มพุทธลลวิหาร อทุกขุ ดิสสุตเตริ ได้พบพระตีสสมมหาเถรเจ้า
ผู้เป็นพหูสูตร ทรงซึ่งพระนิกายได้เพียง ๔ พระคัมภีร์ ฝ่ายพระตีสสมมหา-
เถรเจ้าเห็นชนทั้ง ๗ มีอาการวิปลาศดังนั้น ทาปยิ จึงให้ผ้าถุงผ้าห่ม
น้ำผึ้งและน้ำมันและข้างสาร อันพระผู้เป็นเจ้าของได้มาแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของ
จึงถามว่า คุณก่อนอุบาสก ทั้ง ๗ คนนี้ เดิมที่นั่นอยู่ในสถานที่ใด จึงชวน

กันมาเห็นสภาวะปานดังนี้. ฝ่ายว่าอำมาตย์ทั้ง ๗ จึงเล่าคดีถวายให้พระมหาเถรเจ้าฟังเหมือนนัยหลัง. ฝ่ายพระมหาติสสเถรเจ้าจึงถามว่า คุณก่อนอุบาสกบุคคลเป็นดังฤๅคือพระยาทมิฬหรือกรุงกษัตริย์ อาจสามารถจะยกย่องพระบวรพุทธศาสนา. เต อมจจา อันว่าอำมาตย์ทั้งหลายนั้น จึงกล่าวว่า พระมหากษัตริย์แล อาจสามารถจะยกย่องทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาได้. อุโภ เถรา อันว่าพระมหาติสสเถรเจ้าและพระติสสเถรเจ้า ครั้นได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็พาอำมาตย์ทั้ง ๗ คนไปสู่สำนักพระมหากษัตริราชิราชเจ้าแล้วจึงถวายพระพรขอโทษอำมาตย์ทั้ง ๗ คน ยังพระมหากษัตริย์ให้อดโทษแล้ว. ราชา จ เต อมจจา จ พระมหากษัตริย์และอำมาตย์จึงกล่าวว่า อนุเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าโยมได้เมืองอนูราชบุรีแล้วโยมจะส่งข่าวสาสน์ มาถึงพระผู้เป็นเจ้า ๆ จงไปสู่นักของโยมเถิด ครั้นแล้วก็ยกพยุหโยธามาสู่ออนูราชบุรี.

ฝ่ายทาสทมิฬเสวยราชสมบัติในอนูราชบุรี ครั้นรู้ว่าพระเจ้าวิภูคามณียกทัพเข้ามาแล้ว ก็ยกพยุหะออกมาต่อต้านสัมปะยุทธ์กันกับพลพระเจ้าวิภูคามณิ พลพระเจ้าวิภูคามณิก็ตีพลของทาสทมิฬผู้เป็นใหญ่ นั้นแตกไป จับทาสทมิฬได้ หนตุวา พระองค์ก็ฆ่าเสียแล้วเสด็จขึ้นผ่านพิภพในอนูราชบุรี. นิคคนุถาราม วิทุธเสตุวา พระองค์ก็ตรัสสั่งให้ทำลายเสียซึ่งอารามแห่งเดียรถิยนิครถิในตำบลนั้นแล้วก็ทรงอุทิศศรัทธาสร้างพระวิหารลงในที่นั้น มี ๑๒ บริเวณ.

สตตรสสุ วสุเสสุ สมเด็จพระบรมกษัตริราชิราชมีพระราชศรัทธาการวะในพระรัตนตรัย ทรงสร้างพระวิหารบริเวณารามเป็นอันมาก

พระองค์ทรงสร้างอภัยคีรีวิหารถวายแก่พระติสสมหาเถระสำเร็จใน ๑๗ ปี กับ ๑๐ เดือน กับ ๑๐ วัน ปกุกุสยิตฺวา เต เถเร จึงมีพระราชโองการ ตรัสสั่งให้ราชบุรุษไปนิมนต์พระเถระเจ้าทั้งหลาย มีพระมหาติสสเถระเจ้าเป็นประธาน อันมีอุปการคุณแก่พระองค์มาแต่ก่อน ครั้นพระเถระเจ้าทั้งหลายมาแล้ว พระมหากษัตริย์มีพระหฤทัยพองแผ่วชื่นบาน จึงถวายจตุปัจจัยทานเป็นอันมาก แล้วก็มอบอภัยคีรีวิหารถวายไว้แก่พระมหาติสสเถระเจ้า. ในที่อันใดพระองค์ตรัสบังคับให้นางโสมเทวีลงจากรถ ในที่อันนั้นพระองค์สร้างพระอารามมีนามปรากฏชื่อว่าโสมาราม, และเมื่อนางโสมเทวีลงจากรถ ได้เห็นเจ้าสามเณรนั่งถ่ายมูตรอยู่ในกอกระทุ่ม ประกอบด้วยหิริโอดตปปะควรจะเลื่อมใสภายหลังนางมาราบทูลแก่บรมกษัตริย์ พระองค์ทรงโสมนัสยินดีด้วยสิลคุณของเจ้าสามเณร ทรงสร้างพระวิหารในที่อันนั้น. พระองค์ทรงพระราชศรัทธาอุปัฏฐากพระภิกษุสงฆ์ผู้อยู่ในอารามของพระองค์ ด้วยจตุปัจจัยบริบูรณ์จนสิ้นเหลือ และทรงยกค่าส่วยอากรให้เป็นส่วนกัลปนาขึ้นแก่พระอาราม ด้วยหวังพระราชหฤทัยว่าจะได้เป็นกำลังปฏิบัติสังฆกรรมในภายหน้า.

เตสุ สตุตฺตสุ โยเรสุ ถ้ำโยธาทั้งหลาย ๗ คนนั้น อุตฺติโย อุตฺติย-
อามาศย์นั้น สร้างพระวิหารชื่อทักษิณาวินัยข้างทักษิณทิศแห่งเมือง
อนุราชบุรี มุลวอามาศย์สร้างมุลวิหาร สาลิยอามาศย์สร้างสาลิยาราม
บัพพตอามาศย์สร้างบัพพตาราม ติสสอามาศย์สร้างติสสอาราม ข้าง

๑. เก็บความสองท่อนข้างหน้ามาเรียงรวมเป็นหมวดเดียวกัน.

อุตรทิศแห่งเมืองอนูราชบุรีนั้น นิภูจิตะ ครั้นพระวิหารและพระ
อารามสำเร็จแล้ว อำมาตย์ทั้งหลายก็เข้าไปสู่สำนักพระติสสมหาเถรเจ้า
แล้ว กราบถวายนมัสการจึงมีวาจาว่า ภนฺเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า
โยมสร้างพระวิหารและอารามถวายพระผู้เป็นเจ้านี้ ปฏิสนฺตาวรเสน
ด้วยสามารถที่พระผู้เป็นเจ้าประพุดิปราศรัยแก่โยมทั้งปวงไว้ แล้วก็
มอบพระวิหารและอารามเหล่านั้นถวายแก่พระสงฆ์ เถโร อันว่าพระ
ติสสมหาเถรเจ้า ก็รับเอาซึ่งพระวิหารและอารามเสร็จแล้ว พระผู้เป็น
เจ้าจึงสั่งบังคับให้สงฆ์ทั้งปวงไปอยู่ทุก ๆ พระอาราม อำมาตย์ทั้งหลาย
ผู้เป็นเจ้าของอารามนั้น ก็พากันถวายจตุปัจจัยทั้ง ๔ สมณารเห อัน
ควรแก่สมณะสงฆ์เป็นอันมาก.

พระสงฆ์ฝ่ายมหาวิหาร กล่าวติเตียนยกโทษพระติสสมหาเถรเจ้า
นี้ว่า กุเลหิ ตัสสุจฺ ะคนไปด้วยตระกูลคฤหัสถ์ ว่าแล้วก็ชวนกัน
กำจัดขับพระผู้เป็นเจ้าไปเสียจากพระอาราม พหุลมสฺสุ ติสฺสตฺเถโร ฝ่าย
พระติสสเถรเจ้าอีกรูปหนึ่ง ซึ่งมีฉายว่ามีหนวดคด ผู้เป็นศิษย์ของ
พระติสสมหาเถรเจ้า เข้าข้างอาจารย์ของตน เห็นพระสงฆ์ฝ่ายมหา
วิหารทำดังนั้นก็ขัดใจ ไปอยู่เสียในอภัยคีรีวิหาร. จำเดิมแต่นั้นพระภิกษุ
ทั้งหลายฝ่ายอภัยวิหาร ก็มีได้ไปมาหาสู่มหาวิหารอีกเลย. เอวัง เตะ
ภิกษุ พระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น แยกออกจากกันเป็น ๒ ฝ่าย คือ
พวกมหาวิหารฝ่าย ๑ พวกอภัยคีรีวิหารฝ่าย ๑ ฉะนี้

ปุพฺเพ ภิกษุ มหามตี แต่ก่อนมา พระภิกษุทั้งหลายที่ประกอบ

๑. ในหนังสือรรถกถาขาดไป ๒ คน.

ไปด้วยปัญญาเป็นอันมาก ได้ทรงจำพระไตรปิฎกทั้งพระบาลีและ
อรรถกถาขึ้นปากขึ้นใจ สั่งสอนสืบกันมา. พระภิกษุทั้งหลายในกาลนั้น
หานี้ ทิสวาน สุตตานํ เห็นว่านานไปเบื้องหน้า กุลบุตรจะถอยน้อย
จากปัญญา จึงพร้อมใจกัน (กระทำสังคายนา) จารึกพระไตรปิฎก
ธรรมลงในใบลาน เพื่อจะได้จิรัฏฐิตกาลสืบไปในอนาคต.*

พระมหาตีสเถระเจ้า* เลือกจัดหาพระอรหันต์ที่แตกฉานในพระ
ไตรปิฎกทั้งพระบาลีแลอรรถกถา อันขึ้นปากขึ้นใจ มาพร้อมกัน แล้ว
ยกถ้อยคำของภิกษุอัคราชีอันลามกขึ้นปรักษา เพื่อให้พระสงฆ์มี
อุตสาหะในการปัญจมสังคายนาว่า อาวุโส สงฆ์ทั้งปวงเอ๋ย ครั้งนี้
พระพุทธศาสนาขององค์บรมครูล่วงไปได้ ๔๓๔ ปีเท่านี้แล้ว ก็ยัง
บังเกิดเลี่ยนหนามในพระพุทธศาสนา ถ้าเราทั้งปวงละไว้ไม่ได้ยกพระ
ไตรปิฎกขึ้นสู่ใบลาน นานไปก็จะเสื่อมศูนย์ไม่มีใครที่จะทรงไว้ได้ จำ
เราจะสังคายนาพระไตรปิฎกพากันยกขึ้นสู่ใบลาน จารเป็นอักษรไว้
นี้แลเห็นจะไม่เสื่อมศูนย์ไปได้ จะเป็นรากแก้วพระศาสนา พระไตรปิฎก
ยังตั้งอยู่ตราบใด ก็จัดได้ชื่อว่าพระศาสนายังตั้งมั่นอยู่ตราบนั้น, อนึ่ง

๑. ในมหาวงศ์ สืบข้อความเรื่องยกพระไตรปิฎกขึ้นเป็นอักษรเพียงเท่านี้ ต่อนี้ไปไม่
มีหลักจะยึด ชำระไปตามความนิยมของท่านผู้รู้รจนา ๒. ในฉบับเดิม ท่านผู้รจนา
เข้าใจว่ารูปที่ถูกขับจากมหาวิหาร ที่เป็นต้นเหตุให้พระสงฆ์แตกเป็น ๒ ฝ่าย. แต่
สังคายนาขึ้นที่มหาวิหาร. แต่พระลังกาชื่อติสสะมีเป็นอันมาก ถ้ามีที่มาเป็น
พระติสสะรูปอื่นก็ได้.

สมเด็จพระบรมครูเป็นที่ฟังของสัตว์โปรดไว้ว่า เย ชนา บุคคลผู้ใด
เกิดมาภายหลังมิได้เห็นพระตถาคตแล้ว ก็ให้ดูเอาในพระไตรปิฎกใน
ไบลานนั้นเถิด ก็จัดได้ชื่อว่าเห็นพระตถาคต ที่ไม่รู้ไม่ได้เล่าเรียน
นั้น เหมือนอุบาสกอุบาสิกอย่างนี้ ก็อุตสาห์ฟังเทศนา ฟังเข้าเมื่อใด
ก็จัดได้ชื่อว่าเห็นรูปพระตถาคตเมื่อนั้น.

เมื่อพระอรหันตเจ้า ๑,๐๐๐ พระองค์ ปรีกษาเห็นพร้อมกันดังนี้
แล้ว จึงเข้าไปถวายพระพรแจ้งเหตุแก่พระเจ้าวิภูคามณี ขอให้กระทำ
ปัญจมสังคายนาย. ฝ่ายพระเจ้าวิภูคามณีได้ทรงฟังก็โสมนัสเป็นกำลัง
พระองค์จึงตรัสถามว่า ภนุเต ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า จะให้โยมกระทำที่ใด
เล่า? พระมหาเถรเจ้าจึงถวายพระพรว่า เจริญพิตรจงกระทำโรง
มณฑปลงในท่ามกลางตีสสมหาวิหาร ในเมืองลังกาทีปนั้นเถิดจึงจะ
ควร การปัญจมสังคายนายนี้ เป็นการใหญ่ ปีหนึ่งจึงสำเร็จลงได้. เมื่อ
พระมหาเถรถวายพระพรดังนี้แล้ว พระเจ้าวิภูคามณีก็รับเดรวาจาว่า
สาธุ แล้ว พระมหาเถรเจ้าทั้งหลายก็ถวายพระพรลากลับมายังพระ
อาราม. สย ส่วนสมเด็จพระเจ้าวิภูคามณีก็มีพระราชโองการตรัสแก่
นายช่างทั้งหลาย ให้กระทำโรงพระมณฑปแบบท่ามกลางตีสสมหาวิหาร
วิจิตรบรรจง พุทธาสนารห์ ควรจะเป็นที่ทรงนั่งแห่งองค์พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าก็เหมือนกัน ครั้นเสร็จแล้วพระองค์ก็ออกไปเสด็จว่า
ภนุเต พระเจ้าข้า การมณฑปก็สำเร็จแล้ว ขอนิมนต์พระผู้เป็น

๑. ถ้าเล็งเอาภายิตที่ตรัสแก่พระวัคกลีว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ดังนี้ควร
จะเป็น โย ชโน.

เจ้าจงกระทำสังคายนายเถิด.

เต เถรา พระมหาเถรเจ้าทั้งหลาย ๑,๐๐๐ พระองค์ จึงจัดเอา
พระพุทธรูปที่ตเถรเจ้าให้นั่งเป็นประธาน พระติสสมหาเถรเจ้าเป็นผู้
วิสันนาในพระวินัยปิฎก เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของจะวิสันนา จึงสมมุติพระองค์
ยังสงฆ์ให้รู้ด้วยพระบาลีว่า สุณาตุ เม ภนุเต สงฺโฆ, ยถิ สงฺฆสฺส
ปตฺตกฺกลฺล, อหิ วินยิ วิสขุเชยฺย. ว่าข้าแต่พระสงฆ์ทั้งปวง พระสงฆ์
จงฟังซึ่งถ้อยคำแห่งข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า พระมหาติสสเถระ ในกาลบัดนี้
ผีแลควรแก่สงฆ์แล้ว ข้าพเจ้าจะวิสันนาพระวินัยปิฎกไปในกาลบัดนี้.
พระมหาติสสเถรเจ้าสมมุติอาตมาดังนี้แล้ว ก็ลุกจากอาสนะห่มจีวรเฉียง
ขึ้นป่าช้าถวายเป็นวันทนาแก่พระสงฆ์ผู้เป็นเถรานุเถระผู้เฒ่าแล้ว จึงขึ้น
นั่งเหนือเถรอาสนะธรรมาสน์ ถือพัควาลวิชณีมีด้ามอันขจิตระไปด้วยงา
พระผู้เป็นเจ้าของวิสันนาในปฐมปาราชิกนั้นว่า พระพุทธรูปทรงบัญญัติ
ในเมืองไพศาลี ประรภเอาพระสุทินผู้เป็นบุตรกัณฑ์เศรษฐี นิमितเหตุ
พระสุทินนั้นไปเสพเมถุนธรรม ในปุราณทฤตยิกากรรยาเก่าแห่งตน
พระทศพลจึงบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบทและวิสันนาซึ่งวัดถุและ
นิทาน บุคคล บัญญัติ อนุบัญญัติ อาบัติ อนาบัติ แห่งปฐม-
ปาราชิกเสร็จแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของวิสันนาในทฤตยปาราชิกและตติย-
ปาราชิกและจตุตถปาราชิกเสร็จแล้ว พระอรหันตเจ้า ๑,๐๐ พระองค์
ก็ยกปาราชิกทั้ง ๔ นั้นขึ้นสู่โบลานจารเป็นอักษระ ชื่อว่าปาราชิกกัณฑ์.
ยกสังฆาภิเสส ๑๓ สิกขาบทนั้นขึ้น ชื่อว่าเตรสกัณฑ์ ยก ๒ สิกขาบท
นั้นขึ้น ชื่อว่าอนิตยกัณฑ์. ยก ๓๐ สิกขาบทนั้นขึ้นชื่อว่านิสสัคคิย-

ปาจิตติยะ. ยก ๕๒ สิกขาบทนั้นขึ้น ชื่อว่าสุทธปาจิตติยะ. ยก ๔ สิกขา-
บทนั้นขึ้น ชื่อว่าปาฏิเทสนิยะ. ยก ๗๕ สิกขาบทนั้นขึ้น ชื่อว่าเสขिय-
วัตร. ยกธรรม ๗ ประการนั้นขึ้น ชื่อว่าอธิกรณสมณะ ยกสิกขาบท
เหล่านี้ขึ้นเป็นภิกขุปาฏิโมกข์.

เอว มหาวิภังค์ สงคหิ อารोเปตฺวา เมื่อพระมหาเถรเจ้ายก
มหาวิภังค์ขึ้นสู่โบลานจารเป็นพระอัครเถระแล้ว ตทนนฺตรึ ในลำดับนั้น
พระมหาเถรเจ้า จึงยกภิกขุณีวิภังค์ขึ้นสู่สังคายนายจารโบลาน.
ในภิกขุณีวิภังค์นั้น ยก ๘ สิกขาบทขึ้นเป็นปาราชิกกัณฑ์ ยก ๑๗
สิกขาบทนั้นขึ้นจัดเป็นสัตตตสกัณฑ์ ยก ๓๐ สิกขาบทนั้นขึ้นเป็น
นิสัคคิยปาจิตติยะ. ยก ๑๖๖ สิกขาบทขึ้นเป็นสุทธปาจิตติยะ. ยก ๘
สิกขาบทขึ้นเป็นปาฏิเทสนิยะ. ยก ๗๕ สิกขาบทขึ้นเป็นเสขियวัตร ยก
ขึ้นซึ่งธรรม ๗ ประการเป็นอธิกรณสมณะ. ยกสิกขาบท ๓๑๑ สิกขา-
บทเหล่านี้เป็นพระภิกขุณีปาฏิโมกข์.

เอว ภิกขุณีวิภังค์ สงคหิ อารोเปตฺวา พระมหาเถรเจ้ายกภิกขุณี-
วิภังค์ ขึ้นสู่ปัญจมสังคายนายโบลานจารเป็นอัครเถระ ด้วยประการ
ดังนี้ ก็จัดเป็นคัมภีร์พระอาทิกรรม มีอรรถกถาชื่อว่าปฐมสามนต์ จัด
เป็นคัมภีร์พระปาจิตติยะ มีอรรถกถาชื่อว่าทุติยสามนต์. จัดเป็นคัมภีร์
มหาวรรค ประดับด้วยชั้น ๑๐ ประการ มีมหาชั้นเป็นต้น มี
โกสัมพิกชั้นเป็นที่สุด มีอรรถกถาชื่อว่าตติยสามนต์. จัดคัมภีร์จุล-
วรรค ประดับด้วยชั้น ๑๒ ประการ มีกรรมชั้นเป็นต้น มีสัตตตสติก-
ชั้นเป็นที่สุด มีอรรถกถาชื่อว่าจตุตถสามนต์. จัดเป็นคัมภีร์บริวาร

ประดับไปด้วยบริวาร ๑๖ บริวาร มีอรรถถาชื่อว่าปัญจมนามนต์ และ
พระวินัยปิฎกนี้ประดับด้วยพระธรรมชั้น ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น
ครันพระมหาเถรเจ้า ๑,๐๐๐ พระองค์ ชำระพระวินัยปิฎก จัดแจง
ร้อยกรองเป็นท่องเป็นแถว ยกขึ้นสู่โถงสำเร็จแล้ว พระอรหันตเจ้า
๑,๐๐๐ พระองค์ ก็ชวนกันสาธยายพร้อม ๆ กัน.

อันดับนั้น พระผู้เป็นเจ้าก็สังคายนาพระสุตตันตปิฎกสืบไป.
พระผู้เป็นเจ้าวิสันนาว่า พรหมชาล สุตติ พรหมชาลสูตรนั้น ภควา
พระมหากุณณาตริสเทศนาในระหว่างแห่งเมืองราชคฤห์และบ้านนาลันท-
คามต่อกัน พระพุทธองค์ปรารภเอาคน ๒ คน คือสุปปิยปริพาชกและ
พรหมทัตตมาณผู้เป็นอาจารย์และลูกศิษย์กัน อาจารย์นั้นนินทาพระ
รัตนตรัย ลูกศิษย์นั้นสรรเสริญพระรัตนตรัย. อันดับนั้น พระผู้เป็น
เจ้าวิสันนา ซึ่งนิทานและบุคคลแห่งพรหมชาลสูตร แล้วก็วิสันนาใน
สามัญญผลสูตรว่า พระพุทธองค์ตรัสเทศนาในป่ามะม่วงแห่งหมอชีวก
ใกล้เมืองราชคฤห์ พระพุทธองค์ตรัสเทศนากับด้วยพระยาอชาตศัตรู
ผู้เป็นพระราชโอรสแห่งนางเวเทหิราช. อันดับนั้น พระผู้เป็นเจ้า
ก็จัดเป็นนิกายทั้ง ๕ คือทีฆนิกาย ๑ มัชฌิมนิกาย ๑ สังยุตตนิกาย ๑
อังคุตตรนิกาย ๑ ขุททกนิกาย ๑. ทีฆนิกายนั้น ประดับไปด้วยสูตร
๓๔ สูตร มรพรหมชาลสูตรเป็นอาทิ. มัชฌิมนิกายนั้น ประดับด้วย
สูตร ๑๕๒ สูตร มีมูลปริยายสูตรเป็นต้น. สังยุตตนิกายนั้น ประดับ
ด้วยสูตร ๙,๗๖๒ สูตร มีโอฆตรณสูตรเป็นอาทิ. อังคุตตรนิกายนั้น
ประดับด้วยสูตร ๘,๕๕๙ สูตร มีจิตตปริยาทานสูตรเป็นอาทิ. ขุททก-

นิกายนั้น มีประเภท ๑๕ พระคัมภีร์ คือ ขุททกปาฐะ ๑ ธรรมบท ๑
อุทาน ๑ อิติวุตตกะ ๑ สุตตนิบาต ๑ วิมานวัตถุ ๑ เปตวัตถุ ๑
เถรคาถา ๑ เถรีคาถา ๑ ชาดก ๑ อปทาน ๑ นิทเทส ๑ ปฏิสัม-
ภิทามัคค์ ๑ พุทธวงศ์ ๑ จริยาปิฎก ๑ เป็น ๑๕ พระคัมภีร์ สงเคราะห์
เข้าในขุททกนิกาย. นิกายทั้ง ๕ พระคัมภีร์นี้ ชื่อว่าพระสุตตันตปิฎก.

เมื่อพระมหาเถรเจ้า ๑,๐๐๐ พระองค์ ยกขึ้นซึ่งพระสุตตันตปิฎก
สู่โบลานจารเป็นทองเป็นแถว ครั้นสำเร็จลงแล้วจึงสังคายนายพระ
อภิธรรมปิฎกนั้นสืบไปว่า ปาฏิหารายสามมฺหิ ฯ เป ฯ กเถสิ. พระ
ติสสมหาเถรเจ้าจึงวิชันว่า พระอภิธรรมปิฎกนั้น สมเด็จพระพุทธ
องค์เจ้าเสด็จขึ้นไปจำพระวัสสาในดาวดึงส์ ตรัสเทศนาโปรดพระพุทธ-
มารดาด้วยสัตตปกรณาภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ คือ พระสังคีติ ๑
พระวิงศ์ ๑ พระธาตุกถา ๐ พระบุคคลบัญญัติ ๑ พระกถาวัตถุ ๑
พระขมก ๑ พระสมันตมหาปิฎกฐาน ๑ เป็น ๗ พระคัมภีร์ด้วยกัน.
พระคัมภีร์พระอภิธรรมสังคินั้น จัดเป็นพระธรรมชั้น ๑,๓๐๐ พระ
ธรรมชั้น ประกอบไปด้วยกัณฑ์ ๔ กัณฑ์ ประกอบด้วยบท ๒
ประการ ประดับไปด้วยติกะ ๒๒ ติกะ มีกุสลติกะเป็นต้น มีสนิทัสสน-
ติกะเป็นปริโยสาน ตรัสเทศนาช้านาน ถ้าจะนับเป็นวันในมนุษย์โลก
นี้ถึง ๑๒ วันจึงจบ เทพดาได้มรรคผล ๘ โภกฺกิ. อันดับนั้นพระมหา
เถรเจ้าทั้งหลาย จึงชำระคัมภีร์พระวิงศ์สืบต่อไป. คัมภีร์พระวิงศ์นี้
ประกอบไปด้วยพระธรรมชั้นนั้น ๖,๑๐๐ พระธรรมชั้น ประกอบไป

๑. แข่งกับจำนวนในทุติยสังคายนาย ในนั้นว่า ๖,๕๐๐ ยังไม่มีหลักจะสอบ ได้คงไว้
ตามต้นฉบับ.

ด้วยวิงศ์ ๑๘ มีขันชวิงศ์เป็นต้น สมเด็จพระทศพลตฺรัสเทศนา ๑๒^๐
วันจึงจบ เทพดาได้มรรคและผล ๗ โกฎิเป็นกำหนด อันคับนั้น พระ
อรหันตเจ้าจึงชำระคัมภีร์พระธาตุกถาสืบต่อไป. และพระธาตุกถานั้น
ประดับด้วยพระธรรมขันช ๗,๐๐๐ พระธรรมขันช ประกอบไป
ด้วยบท ๑๔ บท มีสังคโหเป็นอาทิ ประกอบไปด้วยวาร ๒
คืออุทเทสวาร ๑ นิทเทสวาร ๑ มี ๒ ประการฉะนี้ พระชินสีห์ตฺรัส
เทศนาถึง ๖ วันจึงจบ เทพดาได้มรรคผล ๖ โกฎิเป็นกำหนด.
ตทนนฺตฺริ ลำดับนั้น พระมหาเถรเจ้าก็ชำระคัมภีร์พระบุคคลบัญญัติ
สืบต่อไป. คัมภีร์พระบุคคลบัญญัตินั้น ประดับไปด้วยพระธรรมขันช
๕,๖๐๐ พระธรรมขันช ประกอบไปด้วยบัญญัติ ๖ ประการ มีขันช-
บัญญัติเป็นต้น มีบุคคลบัญญัติเป็นปริโยสาน สมเด็จพระศาสดาจารย์
เทศนาถึง ๖ วันจึงจบ เทพดาได้มรรคผลนั้น ๖ โกฎิเป็นกำหนด. อันคับ
นั้นพระอรหันตเจ้าทั้งหลายก็ชำระพระคัมภีร์พระกถาวตฺถุสืบต่อไป. คัมภีร์
พระกถาวตฺถุนี้ ประดับไปด้วยพระธรรมขันช ๗,๑๐๐ พระธรรมขันช
พระเจ้าตฺรัสเทศนา ๑๓ วันจึงจบ เทพดาได้มรรคและผลนั้นคณนาได้
๗ โกฎิ อันคับนั้น พระมหาเถรเจ้าจึงชำระพระคัมภีร์พระยมกสืบต่อไป.
คัมภีร์พระยมกนั้น ประดับไปด้วยพระธรรมขันช ๕,๑๐๐ พระธรรม
ขันช ประดับไปด้วยยมก ๑๐ ประการ มีมูลยมกเป็นต้น มีอินทริย-
ยมกเป็นปริโยสาน พระศาสดาจารย์เทศนาช้านานถึง ๑๘ วันจึงจบ
เทพดาได้มรรคผลคณนาได้ ๗ โกฎิ. อันคับนั้น พระมหาเถรเจ้าจึง

๑. ในปัญจมสังคายนายนี้ บางฉบับนับว่า ๑๖ วันก็มี.

ชำระพระคัมภีร์พระมหาปิฎกานสืบต่อไป. คัมภีร์พระมหาปิฎกานนั้น ประดับ
ไปด้วยพระธรรมชั้น ๓,๔๐๐ พระธรรมชั้น ๓ มากกว่าทุกพระคัมภีร์
สมเด็จพระชินสีห์ตรัสเทศนาถึง ๒๓ วันจึงจบ เทพคาได้มรรคผลโดย
คณาได้ ๔๐ โกฎิ, มากกว่าทุกพระคัมภีร์ เหตุพระสมันตมหาปิฎกาน
นี้ มีนัยอันคัมภีร์ภาพลึกละเอียดโดยแท้.

อภิธรรมปิฎก สังคายนาย เมื่อพระมหาเถระเจ้า ๑,๐๐ พระองค์มี
พระพุทธทศตะเป็นสังฆเถระผู้เฒ่า มีมหาตีสเถระเจ้าเป็นผู้วิไลชาชำระ
พระอภิธรรมปิฎกจบลง สิริพระธรรมชั้นเข้ากันเป็น ๔๒,๐๐๐ พระ
ธรรมชั้นพิเศษ ครั้นเสร็จทั้ง ๓ ปีฎกแล้วก็จารใส่ใบลาน ยกขึ้นสู่
สังคายนายเป็นคำรบ ๕ ในตีสมหาวิหารเทพลังกาทวีป เป็นหนังสือ ๓
หลังข้าง เจริญขึ้นไว้ในมณฑป. สังคายนายในกาลครั้งนั้นปีหนึ่งจึง
สำเร็จ. เทพเจ้าทั้งหลายในหมื่นจกवालถวายซองสาธุการอศจรรยก็
บันดาลเป็นโกลาหล พื้นปฐพีลดก็กัมปนาทหวาดหวั่นไหวตลอดลงไป
จนถึงนารองพระธรณี ตีปีฎกสงคหาวसान ในกาลเมื่อสังคายนาย
พระไตรปิฎกทั้ง ๓ ที่สมมุติว่าจบลงแต่เพียงนี้ เอว ก็มีด้วยประการ
ฉะนี้แล.

จบพระปัญจมสังคายนาย.

๑. ในทุติยสังคายนายว่า ๕,๔๐๐ ในตติยสังคายนาย ๓,๔๐๐ โดยมากกว่า ๕,๔๐๐ บ้างก็มี.